

Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto
Helsinki

SUKUPUOLI JA SYNTYVYYDEN RETORIikka VENÄJÄLLÄ JA SUOMESSA 1995–2010

Anna-Maria Isola

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa XII (Unioninkatu 34) perjantaina 5. huhtikuuta kello 12.

Helsingin yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:4
Yhteiskuntapolitiikka

© Anna-Maria Isola
Kansi: Jere Kasanen
Kannen kuva: Sirkka Isola ja Janne Laiho

Painettua julkaisua myy ja välittää:
Unigrafian kirjamyynti
<http://kirjakauppa.unigrafia.fi/>
books@unigrafia.fi
PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN-L 1798-9124
ISSN 1798-9051 (verkkojulkaisu)
ISSN 1798-9124 (painettu)
ISBN 978-952-10-7673-2 (nid.)
ISBN 978-952-10-7674-9 (PDF)

Unigrafia, Helsinki 2013

Sisällys

1	Johdanto	10
1.1	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne	11
2	Tutkimuksen taustoittaminen ja teoreettinen paikantaminen	15
2.1	Aikaisempi tutkimus syntyvyydestä	15
2.1.1	Syntyvyysteorialat	16
2.1.2	Aikaisempi tutkimus syntyvyyttä koskevasta puheesta	17
2.2	Väestöpolitiikka ja lisääntymisoikeudet	17
2.2.1	Väestöpolitiikkaa kansallisvaltiossa ja globaalisti	18
2.2.2	Lisääntymisoikeudet	19
2.3	Venäjän ja Suomen väestöpoliittista historiaa	21
2.3.1	Venäjä: Kolme pronatalismin aaltoa	21
2.3.2	Suomi: Väestöpolitiikan historiallinen painolasti	24
2.4	Teoreettiset työvälineet: sukupuoli ja kansalaisuus	26
2.4.1	Sukupuolittunut kansalaisuus	27
2.4.2	Sukupuolisopimukset	30
3	Aineisto ja metodologia	33
3.1	Asiakirja-aineisto	33
3.1.1	Venäläinen aineisto: asiakirjat, kannanotot ja haastattelut	34
3.1.2	Suomalainen aineisto: selonteot, raportit ja haastattelut	35
3.2	Sisällön ja retoriikan analyysi	36
3.3	Kontrastointi	39
3.4	Pohdintaa tutkijanpolustani	43
4	Kansakunnan ja perheen nimeen – syntyvyysvuoli Venäjällä	45
4.1	Esisopimukset: Venäjän maailmanpoliittinen asema ja naiset	45
4.2	Muuttuva sanasto ja ongelmaperheiden nimeäminen	46

4.3	Vakuuttelun keinot: nationalismia, moraalia ja vertailuja länsimaihin	47
4.4	Syntyvyysshuolen rakentuminen kausaalisuhteilla	51
4.5	Syntyvyysretoriikan sukupuoliisuus: nainen lisääntymispotentiaalina	52
5	Talouden ja kilpailukyvyyn tähden – kamppailu väestöpolitiikasta Suomessa.....	55
5.1	Esisopimukset: ikääntyvä väestö ja julkinen talous	55
5.2	Syntyvyysretoriikan ehdollistumat	56
5.3	Vakuuttelun keinot: oikeudenmukaisuus, lapsimyönteisyys ja julkiset menot	57
5.4	Argumentaation eteneminen rinnakkaissuhteiden avulla	59
5.5	Väestöpolitiikan uudet sisällöt: kansalainen tuottavana yksilönä	60
6	Venäläisen ja suomalaisen syntyvyysretoriikan kontrastointi.....	64
6.1	Syntyvyyspolitiikan subjektit	66
6.2	Perhearvot ja tasa-arvo.....	67
6.3	Sukupuoli ja kansalaisuus	69

ALKUPERÄISARTIKKELIEN JULKAISUTIEDOT

- I Isola, Anna-Maria (2008) Tyttärien vastuu. Terveyshuoli osana Venäjän alhaisen syntyvyyden retoriikka. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:5, 524–537.
- II Isola, Anna-Maria (2009) Perheet ja syntyvyys Venäjän politiikkaohjelmissa. *Idäntutkimus* 16:3, 9–24.
- II Isola, Anna-Maria (2011) Lisääntymisoikeudet Venäjällä. Kirkon ja naisjärjestöjen kiista. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 24:2, 5–17.
- IV Isola, Anna-Maria (2012) Veronmaksajia ja hyviä työntekijöitä: Syntyvyysretoriikka 2000-luvun alun Suomessa. *Janus* 20:4, 231–248.
- V Isola, Anna-Maria (2013) Gender, fertility rhetoric and population policy: Contrasting Finland and Russia between 1995 and 2007. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. Hyväksytty julkaistavaksi.

Osajulkaisuihin viitataan niiden roomalaisilla numeroilla.

TIIVISTELMÄ

Sukupuoli ja syntyvyyden retoriikka Venäjällä ja Suomessa 1995–2010

Venäjällä ja Suomessa vallitsi 2000-luvun taitteessa huoli liian alhaisesta syntyvyydestä. Huoli ei kuitenkaan saanut samanlaista ilmiä, vaan maiden väliset erot keskustelijoissa ja painotuksissa olivat huomattavia. Väitöskirjassa tutkitaan sukupuolen ja kansalaisuuden suhdetta Venäjän ja Suomen syntyvyysretoriikassa.

Tutkimus osoittaa, että Venäjän ja Suomen väestöpolitiikka on nationalismiin saareke globalisoituvassa maailmassa, ja että väestöpoliittisessa mielessä perinteisellä kansallisvaltiokansalaisuudella on edelleen vahva asema.

Tutkimus perustuu Venäjän ja Suomen väestöpoliittisten asiakirjojen sisällönanalyysiin ja retoriikan analyysiin. Syntyvyyden retoriikkaa Venäjällä ja Suomessa kontrastoidaan syntyvyyshuolen sisällön, tausta-arvojen ja syntyvyyspolitiikan subjektien ja sukupuolen mukaan.

Tutkimus koostuu viidestä artikkelista ja yhteenvedoluvusta. Kolmessa artikkelissa tarkastellaan venäläistä syntyvyyskeskustelua, yhdessä suomalaista ja yhdessä molempia maita. Tutkimus vastaa kysymykseen siitä, mistä kirjoitetaan, kun kirjoitetaan syntyvyydestä. Miten syntyvyys sijoittuu väestöpolitiikkaan ja mitä vakuuttelun keinoja syntyvyyden retoriikassa käytetään? Minkälaisia kansalaisen ja valtion välisiä suhteita retoriikka luo, ja miten nämä suhteet määrittävät sukupuolen mukaan.

Venäläisen ja suomalaisen retoriikan tavat jäsentää syntyvyyttä poikkesivat toisistaan. Venäjällä keskityttiin selittämään alhaisen syntyvyyden syitä ja etsittiin niihin ratkaisua politiikasta. Suomessa huomio oli sellaisissa ratkaisuissa, jotka tasoittaisivat alhaisen syntyvyyden kielteisiä seurauksia tulevaisuudessa.

Se, miten alhaista syntyvyyttä jäsennetään, näyttäisi vaikuttavan politiikan suuntaan. Venäjällä politiikka tähtää syntyvyyden nostamiseen pronatalistisin keinoin korostamalla perinteisiä perhearvoja, henkisiä ja hengellisiä arvoja sekä lisääntymisen velvollisuutta. Suomessa väestöpolitiikkaa määriteltiin uusiksi, jotta se ei olisi ollut yhtä velvoittavaa kuin se on historiallisesti ollut. Suomalaisen väestöpolitiikan tavoitteena oli ikärakenteen nuorentaminen ja talouden tasapainottaminen. Korkeampaa syntyvyyttä tavoiteltiin, mutta ei selkeän pronatalistisesti. Velvollisuuksien sijaan painotettiin lisääntymisoikeuksia. Suomalaisen väestöpolitiikan tausta-arvoina olivat oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja lapsimyönteisyys.

Venäjällä sukupuolieroa korostettiin. Siksi väestöpolitiikan subjekti oli nainen/äiti. Miehelle ei tarjottu reproduktiivista kansalaisuutta. Suomessa retoriikka oli lähes sukupuolineutraalia, ja sen väestöpoliittinen subjekti oli tuottava työntekijä ja veronmaksaja. Suomessa miestä kirjoitetaan lisääntyväksi kansalaiseksi.

SUMMARY

Gender and fertility rhetorics in Russia and in Finland between 1995 and 2010

In both Russia and Finland, at the turn of the 21st century, there was a considerable amount of concern about too low domestic fertility. This concern was not, however, expressed in the same way in these two countries. The differences in participants and in the emphasis of the discussion were remarkable. In this doctoral thesis we study the relationship between gender and citizenship in Russian and Finnish fertility rhetorics.

The study shows that Russian and Finnish demographic policies can be an island of nationalism in a globalizing world and that from a demographic point of view, traditional national state citizenship is still going strong.

The study is based on the contents analysis and the rhetoric analysis of Russian and Finnish population policy documents. Fertility rhetorics in Russia and Finland are contrasted with respect to the contents of fertility concern, underlying values and the subjects of fertility policy as well as gender.

The study consists of five articles and a summary. In three articles, I take a look at Russian fertility discourse, in one of them at the Finnish one and in one at both. The study answers the question what is written about when the topic is fertility. What is the role of fertility in demographic policy and what means of persuasion are used in fertility rhetorics? I try to clarify what kind of relationship between the citizens and the state the rhetoric implies and how this relationship is determined on the basis of gender.

The ways in which Russian and Finnish rhetorics dealt with fertility differed from each other a great deal. In Russia the focus was on explaining the reasons for low fertility and solutions to it were sought in policy. In Finland, the focus was on such solutions that could mitigate the negative impacts of low birth rates.

The way in which low fertility is conceptualized would seem to have an impact on the direction taken in the implements of policies. In Russia they were building a policy whose aim was to boost fertility by stressing the importance of traditional family values, mental and spiritual values and citizens' duty to reproduce. In Finland, demographic policy was redefined so that it would not be as obliging as it was in past. The aim of Finnish demographic policy was to make the population structure younger and to balance the public economy. A higher fertility was aimed at but without clearpronatalistic emphasis. Instead of stressing citizens' duty to reproduce, the right to reproduce was emphasized. The underlying values of Finnish demographic policy were fairness, equality and a positive view of children.

Gender differences were stressed in Russia in the 21st century and thus the subject of demographic policy was the woman. Men were not viewed as reproductive citizens. In Finland, the reproductive rhetoric was almost gender-neutral and its demographic subject was the productive worker and the taxpayer. In Finland men have gradually started to be documented as reproductive citizens.

KIITOKSET

Liityin Reproductive Health and Fertility Patterns -tutkimusryhmään syksyllä 2004. Liki yhdeksän vuoden matka on ollut antoisa ja ajoittain haastava. Onnekseni minulla on ollut useita saattajia. Ilman ohjaajieni Anna Rotkirchin ja Suvi Salmenniemen runsasta ohjausta en olisi tässä. Olette saaneet minut syventämään analyysiä, parantamaan argumentaatiota ja tekstien rakenteita. Suurinta kiitollisuutta tunnen kuitenkin siitä, että kerta toisensa jälkeen olette ohjanneet minua tutkimustulosten yleistämisen kaidalla tiellä.

Esitarkastajieni Ritva Nätkinin ja Eeva Jokisen esitarkastuslausunnot kannustivat minut vielä kerran tarttumaan käsikirjoitukseen syventääkseni tulosten tulkintaa, täsmentääkseni käsitteitä ja parantaakseni käsikirjoituksen kieltä. Arvostan suuresti sitä, että saan päättää tähänastisen oppimismatkan seurassanne.

Kommenteista, vinkeistä, avusta ja tuesta kiitokset kuuluvat myös Referin ja Vastuu-tutkijakoulun vanhemmille ja nuoremmille tietentekijöille, erityisesti Elina Hemmingille, JP Roosille ja Ullamaija Seppälälle. Elina Haavio-Mannila, sinua kiitän antamastasi akateemisen naisen esimerkistä.

Väitöskirjan artikkelit ovat kohentuneet paitsi ohjaajieni ja vertaisteni palautteiden, myös tuntemattomien arvioitsijoiden ansiosta. Kiperään kritiikkiin tarttuminen on kasvattanut minua sekä jatko-opiskelijana että ihmisenä yleensä.

Ulla Hakaselle suuret kiitokset siitä, että lahjoitit tekemäsi työn ja kokoamasi punaisen kansion minulle valtsikan Unicafessa loppukesästä 2004. Siitä oli hyvä jatkaa. Venäjänkielisen aineiston työstämisessä auttoivat Victoria Nekrasova ja Anna Voronkova, jotka kärsivällisesti neuvoivat minua venäläisen virkakielen kiemuroiden äärellä. Kielenhuollossa auttoivat Matilda Carlson, Hanna Nihti, Otto Peltola ja Anne Ojala-Soini. Jari Stirkkiselle suuri kiitos tämän kirjan taittamisesta. Sirkka Isolaa ja Janne Laihoa kiitän kannen kuvasta. Jannea kiitän myös kielipalveluista ja kaavioiden piirtämisestä. Kalle Haataselle kuuluu kiitos siitä, että löysin Jannen.

Väitöskirjatyön mahdollistivat taloudellisesti Suomen Akatemia, Alfred Kordelinin säätiö, Alli Paasikiven säätiö, Vpl. Pyhäjärvi-säätiö, Vastuu-tutkijakoulu ja Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan oppiaineen amanuenssi Mikko Puukko ja laitoksen johtaja Keijo Rahkonen vastasivat ystävällisesti kysymyksiini – kiitos.

Vastuu-tutkijakoulun kesäkoulut ja tapaamiset ovat olleet minulle löytöretki sosiaalipoliitikon identiteettiini. Vastuu-kollegoistani erityisesti Karoliina Majamaa, Emilia Saukko ja Anne Määttä jakoivat kanssani akateemisen onnen ja pienemmän onnen hetket, kiitos! Lina van Aerschtia kiitän hersyvistä konferenssiseikkailusta Valenciassa ja oivaltavista

keskusteluista senkin jälkeen. Työhuonetovereiltani Riie Heikkilältä, Sanna Pekkariselta ja kolmannen kerroksen lintukodon työkavereilta olen oppinut lisää (tai ainakin kovasti haluan oppia) analyyttisyyttä, järjestelmällisyyttä, rauhallisuutta, jämäkkyyttä, suvaitsevaisuutta, vapautta, naurua, iloa ja riemua. Kanssanne on ollut hyvä olla.

Paula Saikkosen koolle kutsuma artikkelilukupiiri on auttanut ylittämään akateemisen ymmärryksen rajoja. Sokraattisen dialogin ystävien ansioista uskon, että on parempi kysyä kuin tietää. Jutusteluystävieni ansiosta olen tajunnut, että toisinaan on parempi neuloa kuin tutkia.

Jouko Karjalaista kiitän pyöräretkistä ja suunnan näyttämisestä. Katja Kesselistä, Meri Larivaarasta ja Heli Tiusasesta olen saanut ystävät, joiden kanssa jakaa palan Venäjää, arjen kokemuksia ja yhteiskuntatieteitä. Sydämellinen kiitokseni kuuluu rakkaille ystäville ja kaikille, jotka olette elämässäni läsnä.

Äidilleni ja isälleni, joka ei ole enää täällä, kiitos henkisestä perinnöstä. Matkani yhteiskuntatieteisiin alkoi kotoa löytämästäni isäni vanhasta, sinikantisesta ja kuluneesta Erik Allardtin Sosiologia -kirjasta.

Janne, kiitos siitä, että olet ollut tukenani. Kiitos täyteläisestä kumppanuudesta – kiitos siitä, että olet. Aatu, viisas ja ihmeellinen aitoutesi on tuonut väsyneisiinkin päiviini valoa ja iloa.

Southamptonissa, maaliskuun ensimmäisenä päivänä, kevään leikkejä odottaessa,

Anna-Maria Isola

1 JOHDANTO

2000-luvun alkupuolella suomalainen pankki mainosti lainaansa kuvalla, jossa vanhemmat haaveilivat kolmannelta lapsesta. Kuva tiivistä perheellistymisen henkeä, koska monessa tuolloin julkisesti käytetyssä puheenvuorossa väitettiin kolmannen lapsen hankkimisen olevan rahakysymys. Venäläisen perheellistymisen hengen kiteyttivät päivittäistavarakaupan mehutölkit, joiden kanteen on kuvattu onnellisesti hymyilevä perhe: äiti, isä ja kaksi sinisilmäistä lasta.

Suomen väestömäärä on hienoisesti kasvanut 2000-luvun aikana. Väkiluku on nyt noin viisi ja puoli miljoonaa. Vuonna 2007 Venäjän väkiluku pieneni noin 300 000 ja vuonna 2010 noin 80 000 hengellä. Nyt sen väkiluku on noin 142 miljoonaa. Venäjällä on viimeisen vuosikymmenen aikana syntynyt keskimäärin 1.5–1.6 lasta naista kohden. Suomessa syntyneiden määrä on pitkään ollut tätä hieman korkeampi, naista kohden 1.8–1.9 lasta. (Goskomstat 2012; Suomen virallinen tilasto 2012.)

Yhdistyneiden kansakuntien uusimman väestöraportin mukaan Venäjän valtio määrittelee maan syntyvyyden liian matalaksi ja tunnustautuu pronatalistiseksi valtioksi. Samassa raportissa kerrotaan suomalaisen syntyvyyden olevan tyydyttävää ja Suomen haluavan ylläpitää nykyistä syntyvyyttä. Tavoitteet syntyvyyden suhteen ovat vaihtuneet päittäin sitten vuoden 1996, jolloin Suomi tavoitteli korkeampaa syntyvyyttä mutta Venäjä ei. (YK 1996; YK 2010, 220, 386.)

Tämän valossa voisi kuvitella, että Venäjällä ja Suomella ei olisi väestökehityksessään ja -politiikassaan paljoakaan yhteistä. Silti Venäjä ja Suomi jakavat huolen, jonka yhteinen nimittäjä on alhainen syntyvyys. Kutsun tätä syntyvyyshuolen diskurssiksi. Diskurssin ytimessä on niin Venäjällä kuin Suomessa ajatus siitä, että alhainen syntyvyys on syystä tai toisesta kansakunnan kannalta ongelmallista. Eroavaisuuksia on kuitenkin yhtäläisyyksiä enemmän. Venäjällä huoli syntyvyydestä on kroonistunut, mutta Suomessa se syttyi ja sammuu nopeasti.

Jäsentääkseni ja ymmärtääkseni syntyvyyshuolta analysoin tässä tutkimuksessa valtion politiikkaohjelmia, raportteja ja selvityksiä sekä vakiintuneiden yhteiskunnallisten toimijoiden julkaisemia tekstejä syntyvyydestä. Tämä aineisto oppaanani lähdän tutkimusmatkalle kohti Suomen ja Venäjän syntyvyyttä käsittelevää puhetta. Mitä syntyvyyshuoli oikein sisälsi, ja miten kansalaisuutta käsiteltiin syntyvyyshuolen ympärille rakentuvassa retoriikassa 2000-luvun taitteessa?

1.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUKSEN RAKENNE

Väestöpolitiikka on toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan kuolleisuuteen, syntyvyyteen tai maahanmuuttoon suoriin tai epäsuoriin yhteiskuntapolitiikan keinoin. Syntyvyyspolitiikalla tarkoitan syntyvyyteen kohdistuvaa väestöpolitiikkaa. Ymmärrän sen prosessina enkä vain politiikan lopputuotteina, kuten perhepoliittisina etuuksina tai äitiys- ja terveydenhuollon palveluina. Prosessiin osallistuvat kansalaiset, yhteiskunnalliset toimijat, virkamiehet ja vaaleilla valitut päätöksentekijät.

Syntyvyysretoriikalla tarkoitan viranomaisien ja vakiintuneiden yhteiskunnallisten toimijoiden poliittisia pyrkimyksiä ilmentävää puhetta syntyvyydestä. Kun käytän syntyvyysretoriikan sijaan termejä syntyvyyspuhe ja -keskustelu, viittaan vakiintuneiden toimijoiden keskustelua laajempaan keskusteluun syntyvyydestä. Kun kirjoitan diskursseista, tarkoitan Norman Faircloughin (2001) määritelmän mukaisia suhteellisen kiinteitä merkityssuhteiden kokonaisuuksia. Diskurssilla on sisältö, johon kuuluvat tietyt sanat ja kiteytymät. Samalla se on tietyn ihmisjoukon tunnistama kollektiivinen lausumien arkisto (Summa 1989).

Tutkimukseni kohde on väestöpoliittinen syntyvyysretoriikka, sukupuolittunut kansalaisuus sen teoreettinen jäsenitys ja kontrastoiva retoriikan tutkimus metodologinen perusta. Syntyvyysretoriikka rakentuu Venäjällä ja Suomessa syntyvyyshuolen diskurssin ympärille, mutta retoriikka muokkaa diskurssia edelleen.

Väitöskirjani tutkimuskysymykset muodostavat kolme kokonaisuutta. Niistä ensimmäinen käsittelee syntyvyysretoriikan asiasisältöjä ja vakuuttamisen keinoja, toinen kansalaista syntyvyyspolitiikan subjektina suhteessa valtioon ja kolmas Venäjän ja Suomen kontrastointia.

Syntyvyysretoriikan asiasisältö ja vakuuttamisen keinot

- 1) Miten syntyvyydestä kirjoitetaan osana väestöpolitiikkaa? Mitkä ovat syntyvyysretoriikan asiasisällöt ja vakuuttamisen keinot Venäjällä ja Suomessa vuosina 1995–2010?

Kansalainen syntyvyyspolitiikan subjektina

- 2) Minkälaisia kansalaisen ja valtion välisiä suhteita syntyvyysretoriikassa luodaan? Mikä on sukupuolen ja kansalaisuuden suhde, eli miten kansalaisuus sukupuolistuu Venäjällä ja Suomessa?

Venäjän ja Suomen kontrastointi

- 3) Mitkä ovat venäläisen ja suomalaisen syntyvyysretoriikan erot ja yhtäläisyydet syntyvyyshuolen diskurssin kautta tarkasteltuna?

Tutkimuskysymyksiä käsitellään viidessä osajulkaisussa.

- 1) Tyttären vastuu. Terveyshuoli osana alhaisen syntyvyyden retoriikkaa Venäjällä.

Artikkelissa tarkastellaan Venäjän Federaation vuosien 1999–2003 politiikka-asiakirjojen argumentaatiota kansan huonosta terveydestä. Artikkelissa vastataan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen siitä, mikä on venäläisen syntyvyyspolitiikan terveyspuhuntaa koskeva logos eli asiasisältö. Myös toista tutkimuskysymystä väestöpolitiikan sukupuolittuneista seurauksista käsitellään. Esitän, että venäläisten naisten harteille asetellaan palkkatyön, hoivan ja lisääntymisvelvollisuuden kolmoistaakkaa. (Artikkeli I.)

- 2) Perheet ja syntyvyys Venäjän politiikkaohjelmissa

Terveyden lisäksi venäläinen syntyvyyshuoli jäsentyy perhepuheen kautta. Artikkelissa tarkastellaan perhe- ja väestöpolitiikassa käytettyä sanastoa ja erilaisten perheiden paikkaa 2000-luvun väestöpoliittisissa asiakirjoissa. Artikkelissa jatkan siten vastaamista ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni Venäjän syntyvyyspolitiikan asiasisällöstä sekä kansalaisuudesta¹. Esitän, että Venäjällä vallitsee vahva ydinperheideologia. Perheen isä jää kuitenkin syntyvyysretoriikassa näkymättömäksi toimijaksi. Monilapsisuus on toivottavaa, kunhan lapset syntyvät vastuullisiin perheisiin. (Artikkeli II.)

- 3) Lisääntymisoikeudet Venäjällä: naisjärjestöjen ja kirkon kiista

Kolmannessa osajulkaisussa tutkitaan venäläisten naisjärjestöjen ja ortodoksisen kirkon tekstejä osana syntyvyyskeskustelua sekä näiden tekstien suhdetta federaation politiikka-asiakirjojen sisältöihin. Artikkelissa vastataan toiseen tutkimuskysymykseen siitä, miten yhteiskunnallisten toimijoiden syntyvyysretoriikka sukupuolistaa kansalaisuutta. Esitän, että 1990-luvun lopussa kansalaisuus sukupuolittui sukupuolieron kautta, kun korostettiin naisten lisääntymisoikeuksia. 2000-luvulla kansalaisuutta tuotetaan edelleen sukupuolieron kautta, mutta naisen hoivaajuutta korostetaan henkisten ja hengellisten arvojen avulla. (Artikkeli III.)

- 4) Hyviä työntekijöitä ja veronmaksajia. Syntyvyysretoriikka retoriikka 2000-luvun alun Suomessa

Neljännessä artikkelissa tarkastellaan suomalaisten yhteiskunnallisten toimijoiden syntyvyyteen liittyviä asiasisältöjä ja vakuuttelun keinoja. Artikkelissa vastataan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen siitä, miten

¹ Perheet ja syntyvyys -osajulkaisun teemoja käsittelen myös väitöskirjaani kuulumattomissa artikkeleissa ”Neblagopolutšnije semi: ritorika rossiskoi demografitšeskoi politiki” (Isola 2009) ja ”The conflicting messages of Russian population policy” (Isola 2013). Venäjänkielisten sanojen ja nimien translitteroinnit perustuvat SFS 4900 -standardiin.

Suomessa syntyvyydestä puhutaan osana väestöpolitiikkaa ja minkälaisia tavoitteita syntyvyydelle asetetaan. Esitän, että vaikka Suomessa vallitsi vuosina 2003–2004 huoli syntyvyydestä, diskurssi siitä ei ollut yhtenäinen. Väestöpolitiikan subjektit, keskiluokkainen nainen, tyypillinen heterolisääntyjä tai sukupuolineutraali veronmaksaja, paljastavat keskustelijoiden kesken vallinneet erimielisyydet. (Artikkeli IV.)

5) Gender, fertility rhetoric, and population policies: Contrasting Finland and Russia between 1995 and 2007

Viidennessä osajulkaisussa käsitellään viimeistä tutkimuskysymystä kontrastoimalla Suomen ja Venäjän valtioiden syntyvyysretoriikkaa. Esitän, että Venäjän federaation tuottama väestöpolitiikan subjekti on lisääntymispotentiaalinen nainen, kun taas Suomessa valtio tarjoaa sukupuolineutraalia kansalaisuutta. Suomessa miehiä kirjoitetaan väestöpolitiikan subjekteiksi aikaisempaa enemmän. Venäjällä miehille ei tarjota väestöpoliittista toimijuutta. (Artikkeli V.)

Osajulkaisuissani olen raportoinut Venäjän tuloksia suomalaisia tuloksia enemmän, koska Venäjän väestöpoliittinen keskustelu tarjosi Suomea runsaamman aineiston. Viidestä osajulkaisustani kolmessa käsittelen venäläistä syntyvyysretoriikkaa ja suomalaista yhdessä. Viimeisessä osajulkaisussa kontrastoin molempien maiden syntyvyysretoriikkaa. Tässä yhteenvetoluvussa esitän molempien maiden tutkimustulokset itsenäisinä ja osajulkaisuja ehyempinä kertomuksina jäsentäen analyysin retoriikan tutkimuksen logoksen, eetoksen ja päätöksen sekä sukupuolittuneen kansalaisuuden käsitteen avulla.

Tämä tutkimus lisää tietoa neljään syntyvyyttä käsittelevään tieteelliseen keskusteluun. Ensimmäinen niistä liittyy syntyvyysretoriikkaan. Syntyvyyttä analysoiva tutkimus on pääsääntöisesti väestötieteellistä, jolloin tutkitaan perheellistymistä ja syntyvyyttä ja niihin vaikuttavia yksilöllisiä tai yhteiskunnallisia tekijöitä. Tässä tutkimuksessa sen sijaan tarkastellaan syntyvyyteen liittyvää puhetta, joka jää usein väestötutkimuksen ulkopuolelle (Ilmakunnas 1994; de Bruijn 1999). Yksi harvoja aiheitani sivuavia tutkimuksia on Mervi Patosalmen (2011) väitöskirja, jossa hän tarkastelee suomalaista, 2000-luvun alun väestöpolitiikkaa lisääntymistoimijuuden näkökulmasta.

Toiseksi tutkimukseni osallistuu tieteelliseen keskusteluun syntyvyyden poliittisuudesta. Yksi syntyvyyttä poliittisesta näkökulmasta tarkasteleva teos on väestötieteellinen vuosikirja *Voiko politiikka kohottaa syntyvyyttä?* vuodelta 2008 (Gauthier & Philipov 2008). Julkaisuun kirjoittaneista muun muassa Wolfgang Lutz (2008, 18) pohtii syntyvyyspolitiikan tavoitteita eli sitä, pitäisikö alhaisen syntyvyyden maissa sopeutua pienenevään väestöön kuten Länsi-Euroopassa vai pitäisikö syntyvyyttä nostaa kuten Itä-Euroopassa (vrt. Andersson 2008; Botev 2008; Bongaarts 2008 samassa vuosikirjassa). Tässäkään teoksessa ei tarkastella syntyvyyspolitiikkaa

prosessina, vaan sitä käsitellään kansallisvaltioiden politiikan tavoitteiden näkökulmasta.

Koska väestöpolitiikan ydintä on vaikea vangita, en ota väestöpolitiikan käsitettä annettuna ja valmiiksi määriteltynä siten kuin aikaisempi tutkimus monesti tekee. Usein oiotaan mutkia luokittelemalla maat joko väestöpolitiikkaa harjoittaviin tai niihin, jotka eivät sitä harjoita – ikään kuin ei olisi olemassa väestöpoliittisia välimuotoja. Suomen ja Venäjän syntyvyysretoriikan empiirinen tutkimus antaa erinomaisen esimerkin siitä, että syntyvyyden politiikka ja väestöpolitiikka taipuvat puheessa moneksi. Ei ole helppoa arvioida, harjoittaako maa syntyvyyden nousuun tähtäävää politiikkaa, koska se ei ole itsenäinen politiikan lohkonsa vaan suhteutuu aina maan muihin yhteiskuntapoliittisiin pyrkimyksiin.

Kolmanneksi tutkimukseni tuottaa uutta tietoa siitä, mitä odotuksia valtio esittää syntyvyysretoriikan kautta naisille ja miehille kansalaisina. Väestöpolitiikan ja sukupuolen suhdetta ovat tutkineet Mervi Patosalmi (2011) Suomessa ja Michele Rivkin-Fish (2010), Elena Zdravomyslova ja Anna Temkina (2006) Venäjällä ja Steve Garner (2007) Irlannissa. Marit Rønsen ja Kari Skrede (2004; 2008) tarkastelevat pohjoismaista syntyvyyttä suhteessa sukupuolten väliseen tasa-arvoon.

Neljäs tuotokseni syntyvyyttä koskevaan tieteelliseen keskusteluun on metodologinen: vertailevaa tutkimusta syntyvyyspuheesta on vähän, syntyvyysretoriikasta ei sitäkään (ks. kuitenkin Patosalmi 2011). Stark ja Kohler (2002) ovat vertailleet 11 maan sanomalehdissä käytyä julkista keskustelua syntyvyydestä, ja Katerina Georgiadis (2011) on tutkinut Kreikan ja Iso-Britannian sanomalehtikeskustelua todeten, että lähes kaikissa maissa ollaan huolissaan syntyvyydestä, vaikka tilastollisesti syytä huoleen ei olisikaan.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTOITTAMINEN JA TEOREETTINEN PAIKANTAMINEN

Tässä luvussa käsittelen aikaisempaa tutkimusta syntyvyydestä. Se auttaa hahmottamaan, mistä ja miten puhutaan, kun puhutaan syntyvyydestä. Esittelen lyhyesti vakiintuneimmat syntyvyysteorian, väestöpolitiikan ja lisääntymisoikeuksien käsitteet. Venäjän ja Suomen väestöpoliittinen historia auttaa ymmärtämään 2000-luvun taitteen syntyvyysretoriikkoja osittain historioidensa tuotoksina. Viimeisessä alaluvussa esittelen teoreettisia työkaluja sukupuolesta ja kansalaisuudesta.

2.1 AIKAISEMPI TUTKIMUS SYNTYVYYDESTÄ

Syntyvyyttä mitataan useimmiten kokonaishedelmällisyysluvulla (TFR, total fertility rate), jolla arvioidaan hedelmällisessä iässä (yleensä 15–49 vuotta) olevan naisen keskimääräinen lapsiluku tietyn vuoden syntymien perusteella. Kohorttihedelmällisyydestä (cohort fertility rate) on kyse, kun mitataan, kuinka monta lasta hedelmällisen iän ohittaneet naiset tosiasiallisesti ovat synnyttäneet.

Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa hyödynnetään pääasiassa kokonaishedelmällisyyslukua (Sobotka & Lutz 2009), koska kohorttihedelmällisyysluku selviää vasta jälkikäteen. Väestö uusiintuu, jos kokonaishedelmällisyysluku on yli 2.1. Caldwellin ym. (2002, 1) mukaan maa kuuluu hyvin alhaisen syntyvyyden maihin, jos luku on alle 1.5 ja alhaisen syntyvyyden maihin, jos se on 1.5–2.0. Suomen kokonaishedelmällisyysluku vuonna 2010 oli 1.87 (Suomen virallinen tilasto 2012). Venäjällä vastaava luku vuonna 2007 oli 1.39, mutta vuonna 2009 se oli 1.58 (Goskomstat 2012). Vuonna 2010 Yhdysvaltojen kokonaishedelmällisyysluku oli 2.1 (UNdata 2012) ja Euroopan Unionin 1.58 (Eurostat 2012).

Kokonaishedelmällisyysluku ei kuvaa todellista syntyvyyttä, koska naiset voivat ajoittaa lastenhankintansa vanhemmalle tai nuoremmalle iälle kuin heitä edeltäneet sukupolvet (Bongaarts 1999, 277; Sobotka & Lutz 2009). Perhepoliittiset tuet tai yhteiskunnalliset muutokset voivat siirtää lastenhankintaa, mutta eivät muuttakaan kokonaislapsimäärää. Näin kävi esimerkiksi 1980-luvun Neuvostoliitossa (Ivanov ym. 2006; Zakharov 2008). Suomalaiset suuret ikäluokat (Karisto 2005; Koskinen ym. 2007) ja Yhdysvaltojen Baby Boom ovat myös esimerkkejä siitä, miten synnytysten ajoittaminen ensin nosti ja sitten laski syntyvyyttä. Kokonaissyntyvyyteen vaikuttaa myös hedelmällisessä iässä olevien naisten määrä kulloisenakin ajanjaksona.

2.1.1 SYNTYVYYSTEORIAT

Demografisen transition teoria on saavuttanut paradigmaattisen aseman selitettäessä väestön muuntumisen säännönmukaisuuksia maailmanlaajuisesti. Klassisella (tai ensimmäisellä) demografisella transitioteorialla viitataan väestökehitykseen, jossa pariskunnat hankkivat entistä vähemmän lapsia. Väestö kuitenkin kasvoi, koska ensin aleni lapsikuolleisuus. Vasta sen jälkeen laski syntyvyys. (Therborn 2004, 229–230.)

Teoria toisesta demografisesta transitiosta selittää puolestaan Länsi-Euroopasta 1960-luvulla alkanutta väestökehitystä modernisaatioteoriaan ja yksilöllistymiseen perustuen (Lesthaeghe & van de Kaa 1986; van de Kaa 1987; 2002; Lesthaeghe 2010). Kun ensimmäisen väestökehityksen muutoksen myötä ydinperhe yksikkönä vahvistui, toisessa transitiossa se haurastui avoliittojen ja avioerojen määrien noustessa. (Therborn 2004, 230–232; Koskinen ym. 2007, 347.) Huolimatta toisen väestöllisen transitioteorian maailmanlaajuisesta selitysvuimasta se ei ole pystynyt vastaamaan siihen, miksi maiden sisällä ja välillä syntyvyysluvut eroavat (Therborn 2004, 229–230; Sobotka 2008).

Väestötieteellä ei ole puhtaasti omia teorioita syntyvyydestä, vaan se ammentaa teorian sa taloustieteestä (Becker 1986), jonkin verran psykologiasta (Maslow 1970, 184–185; Bulatao 1981; Fawsett 1983) ja viime aikoina myös evoluutioteoriasta (Udry 1994; Haaga 2001; Nauck 2001; Morgan & King 2002). Syntyvyyden vaihtelua selitetään myös kulttuurisilla ja institutionaalisilla teorioilla (Mc Donald 2007).

Mikrotaloustieteelliset syntyvyysteori at selittävät lastenhankintaa rationaalisen valinnan teoriaan perustuen (Elster 1986). Tämä tarkoittaa, että lastenhankintaa mallinnetaan vertaamalla lapsesta aiheutuvia taloudellisia ja ajankäytöllisiä kuluja lapsesta koituviin hyötyihin, kuten palkitseviin tunteisiin, kotitalouden lisätuloihin ja vanhuusturvaan (Becker 1986). Tällöin tutkitaan perheellistymiseen liittyvää kysyntää ja tarjontaa (esim. Simonen 2007). Mikrotaloustieteellisiä teorioita kritisoidaan siitä, että ne eivät ota laskelmissaan huomioon yhteiskunnallista ympäristöä, kuten esimerkiksi sukupuolijärjestelmää (de Bruijn 1999, 60).

Catherine Hakim (2000; 2003, 349–350), joka teorioineen on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa syntyvyyspolitiikassa, on kehittänyt institutionaalsiin ja kulttuurisiin teorioihin pohjautuvan preferenssiteorian. Se ennako i syntyvyyttä sukupuolieriytyneesti naisten intentioiden, arvojen ja motivaatioiden avulla eritellen myös päätöksenteon ympäristöt. Ehkäisyvälineiden ja joustavien työmuotojen yleistymisen myötä naisilla on yhä useampia vaihtoehtoja yhdistää työ ja perhe tai valita niistä jompikumpi.

Preferenssiteoriassa naiset luokitellaan kolmeen ryhmään. Ura- tai perhesuuntautuneiden lapsenhankintapäätöksiin sosiaaliset olosuhteet ja politiikkatoimet eivät juuri vaikuta toisin kuin sopeutujien päätöksiin, joiden perheellistymistä voidaan väestöpolitiikalla ohjailla. Sosiaalisista instituutioista lisääntymispäätöksiin vaikuttavat olennaisesti muun muassa

sukupuolijärjestelmä, sosiaaliturvajärjestelmä, tuotantomallit, yhteisöt, perhesuunnitteluohjelmat, sukulaisuussuhteet ja perinnön jakosäännöt (esim. de Bruijn 1999; Therborn 2004; Rønsen 2004; Vitali ym. 2007; Andersson 2008).

2.1.2 AIKAISEMPI TUTKIMUS SYNTYVYYTTÄ KOSKEVASTA PUHEESTA

Syntyvyyteen liittyvää puhetta on alhaisen syntyvyyden maissa tutkittu niukasti viime vuosina. Laura Stark ja Hans-Peter Kohler (2002) ovat vertailleet 11 maan ja Katerina Georgiadis (2011) Ison-Britannian ja Kreikan sanomalehtikirjoittelua syntyvyydestä. Toisen maailmansodan jälkeistä väestöpoliittista puhetta, samoin kuin kehitysmaiden julkisia ja poliittisia keskusteluja on tutkittu enemmän. Venäjällä väestöpoliittisesta debatointia on tutkittu ja siitä kirjoitettu suhteellisen runsaasti (esim. Ballaeva 1999; Voronina 2008; Bystrov 2008; Patsiorkovskii & Patsiorkovskaja 2009; Jarskaja-Smirnova & Romanov 2012). Mervi Patosalmi (2011) on väitöskirjassaan todennut, että suomalaisessa väestöpolitiikassa lisääntymistoimijuus annetaan edelleen naiselle. Elizabeth Krause (2001, 600) väittää tutkimuksensa perusteella, että italialaiset väestötieteilijät käyttivät maan ennätysalhaista syntyvyyttä kansallispoliittisena välineenä syntyvyyden nostamiseksi.

Syntyvyyteen liittyvää puhetta on tarkasteltu jonkin verran lapsettomuuden näkökulmasta. Dafna Lemishin (2012) mukaan israelilaisia lapsettomia naisia rohkaistaan nationalististen syiden tähden olemaan hyväksymättä lapsettomuuttaan, jotta he jaksaisivat käydä läpi mahdollisimman monta hedelmöityshoitokertaa. Patricia Jennings (2010) on todennut, että yhdysvaltaiset naiset hyödyntävät uskonnollista puhetta selittäessään lapsettomuuttaan. Suzanne Day (2007) puolestaan arvioi, että reproduktion ja evoluution diskurssit estävät naisia valitsemasta sterilisaatiota ehkäisykeinokseen.

2.2 VÄESTÖPOLITIikka JA LISÄÄNTYMISOIKEUDET

Lisääntyminen muodostaa väestöpolitiikan ja lisääntymisoikeuksien käsitteiden ytimen. Yleistäen voi sanoa, että valtiot ja kansainväliset järjestöt käyttävät termiä väestöpolitiikka ja naisliike kansallisesti ja kansainvälisesti hyödyntää lisääntymisoikeuksien käsitettä. Valtiot ja kansainväliset organisaatiot ovat kiinnostuneita määrällisestä ja laadullisesta väestökehityksestä ja niiden yhteisvaikutuksesta kansantalouteen, maailmantalouteen sekä ihmisten ja ympäristön hyvinvointiin. Naisliike pyrkii edistämään naisten yhteiskunnallista asemaa ja hyvinvointia painottamalla oikeuksia.

2.2.1 VÄESTÖPOLITIIKKAA KANSALLISVALTIOSSA JA GLOBAALISTI

Väestöpolitiikalla pyritään vaikuttamaan syntyvyyteen, kuolleisuuteen ja muuttoliikkeeseen. Se voidaan jakaa ainakin laadulliseen ja määrälliseen sekä kansalliseen ja globaaliin väestöpolitiikkaan. Laadullisella väestöpolitiikalla tarkoitetaan esimerkiksi lasten terveyden parantamista, vanhemmuuden tukemista ja perheiden hyvinvoinnin lisäämistä, mutta myös toimia, joiden avulla halutaan muuttaa väestön koostumusta eli laatua. Äärimmäinen esimerkki pyrkimyksestä muuttaa väestön koostumusta on kansallissosialistinen Saksa. Lievempinä muotoina voidaan mainita 1900-luvun alussa Suomessakin kukoistaneet rotuoppi ja eugeniikka. (Mattila 1996.) Venäjän väestöpoliittinen historia sisältää pääasiassa vammaisiin ja toisinajattelijoihin kohdistunutta rotuhygieniää (esim. Gallego 2003; vrt. Spektorowski 2004), mutta tätä historiaa ei kirjoiteta 2000-luvun väestöpoliittiseen keskusteluun.

Syntyvyyspolitiikalla pyritään vaikuttamaan yksilön ja perheen avioitumista, lastenhankintaa ja työjärjestelyjä koskeviin päätöksiin. Syntyvyyttä koskeva määrällinen väestöpolitiikka voidaan sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa päässä on syntyvyyden nostamiseen pyrkivä politiikka eli pronatalismi ja toisessa päässä syntyvyyden hillitsemiseen pyrkivä politiikka eli antinatalismi.

Pronatalistiseen politiikkaan lukeutuvat propaganda perheen ja lapsien puolesta, perhetuet, verotukselliset edut, äideille myönnettävät palkinnot sekä toisinaan ehkäisyvälineisiin ja abortteihin kohdistuvat rajoitukset. Antinatalismiin kuuluvat kansalliset perhesuunnitteluohjelmat, jotka painottavat vapaaehtoista vanhemmuutta ja ei-toivottujen syntymien välttämistä. Korkea syntyvyys mielletään antinatalistissa valtioissa väliaikaisena tilana, joka korjaantuu kansalaisten päästessä käsiksi riittävään määrään lisääntymisterveyspalveluita ja ehkäisykeinoja. Vähälapsisuuteen (yhdestä kolmeen lasta) kannustetaan taloudellisin tuin, lisäämällä naisten työssäkäyntiä ja kouluttamalla väestöä. (Macura 1974; Weller & Bouvier 1981, 285, 287–289; King 2002; Demeny 2003.)

Kaikki valtiot yrittävät vaikuttaa väestön lisääntymiskäyttäytymiseen joko suoraan tai useammin epäsuorasti. Venäjä harjoittaa pronatalismia (esim. Zakharov 2008) ja esimerkiksi Kiina antinatalismia (esim. Hemminki ym. 2005). Suomen suhde pronatalismiin on epäselvä. Yhtäältä valtiolliset tekstit antavat ymmärtää, että Suomi ei harjoita pronatalismia (Hiilamo 2002), mutta toisaalta maa on useinkin kertonut tavoitteekseen syntyvyyden nostamisen (YK 2010; VN 2011, 7).

Alhaisen syntyvyyden tiedetään kutistavan työvoiman määrää, mikä johtaa julkisen talouden rasittumiseen ikääntyvien palvelutarpeiden ja eläkkeiden takia (Stark & Kohler 2002, 545). On esitetty, tosin ilman empiirisesti päteviä todisteita, että pienenevä väestö vähentää maan innovatiivisuutta (Coleman & Rowthorn 2011). Samoin vailla tieteellistä näyttöä on väite väestönkasvun ja taloudellisen hyvinvoinnin yhteydestä

(esim. Teitelbaum & Winter 1985; Teitelbaum ym. 2004). Espenshaden (1978, 667–668) mielestä hyvinvointi riippuu väestörakenteen sijaan pikemminkin siitä, miten talous- ja yhteiskuntapolitiikka sopeutetaan muuttuvaan väestörakenteeseen. Uusintumistasoa matalampi mutta tasainen syntyvyys olisi hänen mielestään valtioille jopa hyödyllisempi, koska tällöin päivähoito- ja koulutusinstituutiot voitaisiin pitää samansuuruisina vuosikymmenestä toiseen (myös Day 1992). Pienenevän syntyvyyden myönteisiä seurauksia ovat Espenshaden mukaan muun muassa työllisyyden paraneminen, koulutus- ja asumismahdollisuuksien lisääntyminen ja pienempi ekologinen rasite.

Alhaisen syntyvyyden lisäksi myös korkea syntyvyyttä pidetään talouskasvun kannalta ongelmallisena. Maailmanpankki totesi 1960-luvulla nopean väestönkasvun haittaavan talouskasvua ja sosiaalista hyvinvointia kehitysmaissa (Glass 1967; Egerö 1994, 34). Väestötieteilijät etsivät ratkaisua ”väestöräjähdykseen”, ”ylikansoitukseen” (Duden 1994, 40), ”väestökysymyksen” ongelmaan (Egerö 1994, 12) tai ”modernin liikakansoituksen tautiin” (Duden 1994, 17). Naisten aseman parantamista ja perhesuunnittelua tarjottiin ratkaisuksi väestönkasvun hillitsemiseen.

1980-luvulla ympäristöjärjestöt nostivat väestönkasvun globaaliksi ongelmaksi (Egerö 1994, 23; Duden 1994, 44–45). Maailmanpankki käytti perhesuunnittelua lainojensa ehtona (Ollila ym. 1994, 230–236). 2000-luvulla lähinnä eurooppalaiset maat ovat olleet enenevässä määrin huolissaan alhaisesta syntyvyydestä. Samaan aikaan on kuulunut puheenvuoroja siitä, että länsimaisten ihmisten tulisi globaalisti kuluttavan elämäntavan takia rajoittaa lapsilukunsa yhteen. (Heureline 2001; Lutz 2008; Murtaugh & Schlax 2009; Swim ym. 2011.) YK:n mukaan kehitysmaiden väestönkasvu on edelleen ekologinen ongelma (UNFPA 2011).

2.2.2 LISÄÄNTYMISOIKEUDET

Lisääntymisoikeuksien käsite lähikäsitteineen (lisääntymis- ja seksuaaliterveys, seksuaalioikeudet) on Maailman terveysjärjestön WHO:n lisäksi YK:n väestöraho UNFPA ja naisjärjestöjen juurruttama. WHO omaksui lisääntymisoikeuksien käsitteen 1960-luvulla ja naisjärjestöt 1970- ja 1980-luvuilla. YK luki perhesuunnittelun, jolla tarkoitettiin lähinnä oikeutta rajoittaa lapsilukua, ihmisoikeuksiin kuuluvaksi vuonna 1968 ja otti sen ohjelmaansa vuonna 1973. Tavoitteeksi esitettiin, että lisääntymisoikeudet sisällytettäisiin ihmisoikeuksiin ja terveysoikeuksiin. (Gauthier 1999, 97–98.)

WHO määrittelee lisääntymisoikeudet (reproductive rights) parien ja yksilöiden oikeutena päättää, miten monta lasta, millä keinoin, kenen kanssa ja milloin mahdolliset lapsensa hankkii joutumatta syrjinnän, pakottamisen tai väkivallan kohteeksi. Yksilöillä ja pareilla on oikeus saada tietoa päätöstensä tueksi ja keinoja niiden toteuttamiseen sekä oikeus parhaaseen mahdolliseen seksuaali- ja lisääntymisterveyteen (Lottes 2000; Lottes &

Adkins 2003). Näin määriteltyinä lisääntymisoikeudet viittaavat rajattomaan määrään lisääntymisen mahdollisuuksia. Kansalliset lait kuitenkin säätelevät lisääntymisoikeuksia esimerkiksi tuomitsemalla inestin rikokseksi, asettamalla avioitumiselle ikärajat ja määrittelemällä sallitut lisääntymisen keinot. Venäjän ja Suomen lainsäädännön erilaisuudesta havainnollistava esimerkki on kohdunvuokraus, joka Venäjällä on sallittua mutta Suomessa ei.

Lisääntymisoikeuksien lähikäsitteitä ovat lisääntymisterveys², seksuaaliterveys ja seksuaalioikeudet, joista ensiksi mainittua alettiin käyttää 1980- ja 1990-luvuilla tavoitteena vahvistaa perhesuunnittelupalveluita (Correa 1997). Seksuaalioikeudet kuuluivat alun perin lisääntymisoikeuksiin, koska 1960-luvulla oli helpompi ajaa lisääntymisen kuin seksuaalisuuden asiaa. Sitten lisääntyminen on alettu nähdä vain yhtenä ja usein erillisenä seksin tarkoituksena. (Lottes & Adkins 2003, 287.) Oikeuksina ne osuvat kuitenkin päällekkäin: seksuaalioikeus painottaa oikeutta harjoittaa yhdyntöjä ilman raskauden pelkoa ja nauttia seksuaalisuudesta, kun taas lisääntymisoikeudet painottavat yksilön oikeutta saada haluamansa määrä lapsia ja tietoa päätöksensä tueksi.

Kulttuuriset tavat sekä vallitsevat asenteet muokkaavat lisääntymisoikeuksia ja sitä, mitä ne yksilöille ja ryhmille merkitsevät. Esimerkiksi joukko suomalaisia ja venäläisiä aktivisteja kamppailee mahdollisuudesta synnyttää kotona (Ollila ym. 1994, 194; Rivkin-Fish 2004), kun taas Hollannissa synnytys pyritään ensisijaisesti hoitamaan kotona. Suomessa keskustellaan sijaissynnytyksistä tai yksinelävien naisten oikeudesta hedelmällisyshoitoihin. Kehitysmaissa naiset elävät toisenlaisten kamppailujen äärellä. Yhteisö saattaa odottaa naiselta useampia lapsia kuin nainen itse haluaisi.

Lisääntymisoikeudet konkretisoituvat usein siinä, miten ja minkä verran perhesuunnittelupalveluja on tarjolla. Venäjän federaatio tukee perhesuunnittelua välillisesti perhesuunnittelujärjestöjen mutta ei suoraan valtion terveydenhuollon kautta, toisin kuin Suomi, jossa julkinen terveydenhuolto tarjoaa perhesuunnittelupalveluita. (YK 2010.) Antinatalistisessa Kiinassa lisääntymisoikeudet voivat tarkoittaa kansalaisille oikeutta hankkia sallittua suurempi lapsiluku (Hemminki ym. 2005). Maissa, joissa rajoitetaan aborttia uskonnollisin tai pronatalistisin perustein, kuten Chilessä, Maltalla ja Irlannissa, lisääntymisoikeudet voivat merkitä oikeutta

² Vuonna 1996 UNICEF määritteli lisääntymisterveyden näin: ihmisillä on mahdollisuus heitä tyydyttävään ja turvalliseen seksielämään, ja että heillä on voimavaroja päättää lisääntymisestä sekä heillä on vapaus päättää, haluavatko he tehdä lapsia ja milloin ja kuinka usein he haluavat tehdä niin. Tämä lisääntymisterveyden määritelmä sisälsi seksuaaliterveyden, mikä tarkoittaa elämänlaadun ja ihmissuhteiden parantamista, ei vain seksuaalisuuteen ja sukupuolitauteihin liittyvää neuvonta- ja hoitotyötä. Seksuaaliterveys on sidoksissa ihmisten välisiin suhteisiin, lisääntymisterveys käsittää sukuelimet, hedelmällisyyden, kliiniset palvelut ja sairaudet. (Klouda 1996; Ketting 1996; 2010.)

rajoittaa lasten lukumäärää (Meyers 2001; Garner 2007). Palaan lisääntymisoikeuksiin käsitellessäni sukupuolittunutta kansalaisuutta (ks. s. 30).

Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestö IPPF toimii 150 maassa tarkoituksenaan edistää 12 perusoikeutta, joista se katsoo vallitsevan kansainvälisen yhteisymmärryksen. Järjestö laati vuonna 1995 peruskirjan, jossa lisääntymisterveys ja -oikeudet yhdistetään ihmisoikeuksien käsitteeseen ja sopimuksiin. Peruskirjaa on käytetty esimerkiksi Itä-Euroopan maissa lisääntymisoikeuksia käsittelevien lakialoitteiden pohjana. (Newman & Helzner 1999, 459; Lottes 2000.) Käsittelen tätä peruskirjaa kolmannessa osajulkaisussani venäläisenä lakialoitteena (Artikkeli III).

2.3 VENÄJÄN JA SUOMEN VÄESTÖPOLIITTISTA HISTORIAA

2.3.1 VENÄJÄ: KOLME PRONATALISMIN AALTOA

1900-luvun alussa Venäjällä syntyvyys oli korkea ja perheet suuria. Vielä 1900-luvun taitteessa kokonaishedelmällisyysluku oli eurooppalaisittain poikkeuksellisen korkea, lähes seitsemän. (Therborn 2004, 234.) Väestöllisiä ongelmia olivat korkea lapsikuolleisuus ja niukasti saatavilla oleva ehkäisy. Bolševikkivallankumouksen jälkeisen dramaattisen yhteiskuntajärjestelmän muutoksen myötä myös perheiden elämä mullistui. Naiset ja miehet julistettiin tasa-arvoisiksi. Heillä itsellään oli oikeus päättää avioliiton solmimisesta tai purkamisesta. Lapsia ei määritelty virallisiin kirjoihin sen mukaan, syntyivätkö he avioliitossa vai sen ulkopuolella. Abortit laillistettiin. Syntyvyyteen ei katsottu tarpeelliseksi puuttua, koska sosialistisen järjestelmän uskottiin pitävän sen korkealla. (Glass & Stolee 1987, 897–899; Jones & Grupp 2009.)

Kaikki Neuvostoliiton kansalaiset kuuluivat hyvinvointijärjestelmän piiriin. Maan hyvinvointimalli oli pääasiassa universalistinen, mutta hyvinvointia jaettiin myös erityisin perustein. Kansalaiset työskentelivät valtion määräämällä palkalla. Valtio vastasi työllisyyden lisäksi perusturvasta, kohtuuhintaisesta ravitsemuksesta, lastenhoidosta ja lomista. Sosiaalietuudet olivat tasoltaan matalia. (Cook 2007; Haggard & Kaufman 2008, 69–70.)

Sergei Zakharov (2008) esittää, että Neuvostoliitto ja sittemmin Venäjä on käynyt läpi kolme pronatalismin aaltoa. Ensimmäinen alkoi Stalinin noustua valtaan 1930-luvulla. Vapaata aborttia rajoitettiin voimakkaasti vuonna 1936. Valtio kaksinkertaisti äitiystukensa ja päivähoitobudjettinsa (1936–1937). Voimaan astuivat lait, jotka takasivat kuukausittaiset tuet seitsemän tai useamman lapsen äideille ja mitalit 5–10 lapsen äideille (1941). Lapsettomille naisille ja miehille määrättiin ylimääräiset verot (1941), ja

avioerojen saamista vaikeutettiin (1944). Äitiyslomaa pidennettiin ja köyhien perheiden lapsilisäjärjestelmä otettiin käyttöön (1948). (Zakharov 2008, 912–913; Jones & Grupp 2009.) Poliitiikan kautta luotiin uudentyyppinen, normatiivinen perheihanne: suurten perheiden sankariäidit nostettiin yhteiskunnallisen tuen ja ihailun avulla normiksi (Rotkirch 2000; Ivanov ym. 2006).

1950-luvulla neuvostopolitiikassa ei juuri puututtu väestötilanteeseen. Abortit vapautettiin jälleen vuonna 1956. Kokonaishedelmällisyysluku laski alle uusiutumistason. Venäjälle oli juurtunut kahden lapsen perhemalli. Venäläiset perustivat perheensä edelleen tyypilliseen tapaansa eli avioituivat suhteellisen nuorina, harjoittivat vain vähäistä perhesuunnittelua ja olivat harvoin vapaaehtoisesti lapsettomia. (Jones & Grupp 2009.)

Vuonna 1976 alkoi toinen pronatalismin aalto, kun Brezhnevin ajan neuvostojohto esitti vaatimuksen tehokkaasta väestöpolitiikasta. Se johti esimerkiksi lakiin taloudellisista tuista nuorille aviopareille ja lapsiperheille (1981). Heidän asumisolosuhteitaan haluttiin kohentaa ja lasten pääsyä lastentarhaan edistää. Tuolloin myös lisättiin osa-aikatyömahdollisuuksia ja mahdollisuutta työskennellä kotona. Palkallinen äitiysloma piteni vuonna 1990. Äitiysloman jälkeen vanhemmilla oli mahdollisuus jäädä palkatta kotiin alle kolmevuotiaan lapsen kanssa. Äideille annettiin myös mahdollisuus imetystaukoihin kolmen tunnin välein. (Jones & Grupp 2009.)

1980-lukua on kutsuttu ”hedelmällisyyspolitiikan” aikakaudeksi, jolloin syntyvyysluvut hetkellisesti nousivat. Vuonna 1980 kokonaishedelmällisyysluku oli 1.89, mutta vuonna 1988 luku oli noussut 2.22. Syntyvyys ei kuitenkaan jäänyt pysyvästi korkeammalle tasolle eikä kokonaislapsimäärä siten noussut, sillä venäläiset parit vain ajoittivat lastenhankintansa aikaisemmaksi. (Ivanov ym. 2006; Zakharov 2008.) 1980-luvun väestöpolitiikkaa leimasi huoli etnisten ryhmien sisäpoliittisesta valtasapainosta. Väestöpolitiikan tavoitteena oli keskikokoiset perheet ympäri maan. Neuvostoliiton aasialaisilla alueilla se tarkoitti pienempää ja eurooppalaisilla alueilla suurempaa perhekokoa. (Attwood 1990; Rivkin-Fish 2005; Jones & Grupp 2009.)

Myöhäissosialismin aikana luotiin vähävaraisten perheiden (1974), vammaisten lasten (1979), syrjäseutujen lasten (1984) ja elatusvelvollisten sekä elatusvelvollisuutta pakenevien vanhempien (1986) kategoriat. Yksinhuoltajien ja monilapsisten perheiden tukea kohennettiin (1981). (Prokofyeva ym. 1998, 90–95; Jones & Grupp 2009.) Koululaisille järjestettiin perhesuunnittelukursseja (Attwood 1990). Perhepolitiikkaa harjoitettiin pääasiassa sosiaalipoliittisista syistä, jolloin se konkretisoitui hyvinvoinnin jakamisena huono-osaisille perheille. Väestöpoliittinen keskustelu hiipui entisestään 1990-luvulla. Kokonaishedelmällisyys laski siten, että vuonna 1993 se oli 1.39. (Zakharov 2008, 922.) YK:lle Venäjän federaatio raportoi syntyvyyden olevan liian alhainen. Poliittisiin toimenpiteisiin se ei kuitenkaan ryhtynyt. (YK 1996.)

Neuvostoliitto hajosi vuonna 1991. Linda Cook (2007, 102) kutsuu hajoamisen jälkeistä aikaa ”epävirallisen hyvinvoinnin” ajaksi, jolloin hyvinvoinnin jakamisesta ei ottanut vastuuta valtio eivätkä markkinat. Suuri osa köyhistä perheistä jäi sosiaaliturvan ulkopuolelle (Cook 2007; Haggard & Kaufman 2008; Jarskaja-Smirnova & Romanov 2012). Eniten kärsivät yksinhuoltajat ja monilapsiset perheet (World Bank 2005; Ovcharova & Popova 2005).

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen syntyvyys laski entisestään. Presidentti Boris Jeltsin kuvasi 1990-luvun alussa maansa väestötilannetta ”kansanmurhaksi”. Tuolloin käytettiin muutoinkin vahvoja ilmaisuja, kuten ”väestökatastrofi” (*demografitseskaja katastrofa*) ja ”depopulaatio” (*depopulatsija*), puhuttiin jopa kansan ”degeneraatiosta” (*degeneratsija*). Cook (2007) ja Standing (1998) päättelevät, että massatyöttömyys, laajamittainen köyhyys sekä stressaavat elinolosuhteet huononsivat kansan terveyttä ja alensivat syntyvyyttä. Väestötieteilijät tosin sanovat, että syntyvyyden laskemisesta ei käy syyttäminen ainoastaan heikkoa taloutta ja huonoa terveyttä, vaan että kyseessä on ollut myös vähittäinen muutos kohti myöhempää perheellistymistä (esim. Zakharov 1999; 2008; Hoem 2009).

Vielä 1990-luvun lopussa venäläiset naisjärjestöt valittivat, että federaatio ei panostanut syntyvyyden nostamiseen ja että alhaisesta syntyvyydestä käydyt sananvaihdot olivat vain federaation sanahelinää (Malyševa 2005). Tilanne kuitenkin muuttui Vladimir Putinin aloitettua presidenttinä vuonna 2000 (Rivkin-Fish 2005; Putin 2006; Rotkirch ym. 2007). Armeija oli huolissaan tulevaisuuden sotilaiden määrän hupenemisesta, kun syntyvyys jatkoi laskuaan (esim. Spros 2003). Pian poliitikot, asiantuntijat, naisjärjestöt, ortodoksinen kirkko, armeija, lehdistö ja kansalaiset etsivät kaikki ratkaisua määrälliseen väestökehitykseen ensisijaisesti syntyvyydestä.

Uuden Venäjän ensimmäinen väestöpoliittinen ohjelma laadittiin vuonna 2001, ja sen päivitetty versio vuonna 2007. Putin asetti voimaan ”äitiyspääomalain” (*materinskii kapital*), jonka mukaan vanhemmalle, pääasiassa äidille, maksetaan jokaisesta toisesta, kolmannesta ja sitä seuraavasta lapsesta noin 8 000 euron suuruinen avustus lapsen täytettyä kolme. Avustuksen saa käyttää lapsen koulutukseen, perheen asunnon hankintaan tai vanhemman eläkkeeseen. Presidentti Medvedev otti käyttöön mitalijärjestelmän, jossa lapsensa sosiaalisesti vastuuntuntoisesti kasvattavalle neljän tai useamman lapsen äidille tai isälle myönnetään mitali (*Roditelskaja slava* 2009). Vuonna 2008 vietettiin perheen vuotta, jonka aikana ympäri Venäjää juhlistettiin perhettä muun muassa avioliittojuhlin. Vuoden aloitusseremonioissa mainittiin, että kolmilapsiset tai sitä monilapsisemmat perheet ratkaisevat Venäjän väestötilanteen. Monilapsisten perheiden asema väestöpolitiikassa jakaa tutkijoiden mielipiteitä. Osa väittää, että vain Venäjän länsimaisten ihmisten syntyvyyden toivotaan nousevan (esim. Jarskaja-Smirnova & Romanov 2012). Toiset taas uskovat, että juuri väkirikkaiden ei-eurooppalaisten

alueiden toivotaan muuttavan väestökehityksen suunnan (esim. Patsiorkovskii & Patsiorkovskaja 2009).

Irina Katkova (2006) toteaa, että Venäjän väestötilanteesta ei pitäisi puhua käsittelemättä aborttien runsaslukuisuutta. Vaikka aborttien määrä on vuosikymmenten aikana laskenut reippaasti, lähes joka toinen raskaus päättyy edelleen keskeytykseen, Suomessa joka kuudes (HFA-DB 2006). Aborttien runsaslukuisuus leimasi erityisesti Neuvostoliiton aikaa. Aihe on edelleen ajankohtainen niin politiikassa, tieteessä kuin mediassa (Katkova ym. 2002; Andriušina ym. 2004; Zakharov 2008). Abortinvastaisuus on lisääntynyt kirkon vaikutusvallan kasvaessa (Korhonen 2007).

2.3.2 SUOMI: VÄESTÖPOLITIIKAN HISTORIALLINEN PAINOLASTI

Suomalaisten määrä alkoi kasvaa 1800-luvulla, kun kuolleisuus kääntyi laskuun, mutta syntyvyys oli vielä korkea. Aivan kuten Venäjällä, sodat ja nälänhädät aika ajoin pienensivät väkilukua. 1800-luvun agraarinen Suomi oli sosiaaliturvan suhteen kehittymätön. Sosiaalinen turva oli köyhäinhoidon varassa (Jaakkola ym. 1994).

Väestöpoliittisena herättäjänä pidetään paitsi talvisotaa myös taloustieteilijä Gunnar Modeenin vuonna 1934 antamaa ennustetta, jonka mukaan Suomen väkiluku alkaisi vähetä vuosina 1970–1975 ylittämättä koskaan neljän miljoonan ihmisen rajaa (Rauttamo 1980, 1). Väestöpoliittinen herääminen johti pronatalistisiin toimiin. Vuodesta 1935 alkaen pantiin voimaan monia väestöä koskevia lakeja lapsivähennykseen ja tuloverotukseen liittyen. Esimerkiksi vaimon tuloja alettiin verottaa erillään miehen tuloista. Ihmisille, joilla ei ollut perhettä eikä velvollisuutta huolehtia läheisistä sukulaisista, säädettiin lapsettomuusvero. Vuonna 1937 säädettiin lisäksi muun muassa köyhien äitien äitiystuki ja ilmainen synnytys pienituloisille. Tuolloin myös perustettiin väestökomitea pohtimaan väestökehitystä. Perhepoliittiset uudistukset jatkuivat 1940-luvulla, kun vuonna 1947 otettiin käyttöön työnantajien maksama lapsilisäjärjestelmä ja vuonna 1948 universalismin periaatteen mukainen yleinen lapsilisäjärjestelmä. (Ollila ym. 1994, 87.)

Lisääntymisoikeuksien suhteen elettiin rotuhygieenistä aikaa. Pakkosterilisaatiolait 1930-luvulla estivät ”vajaamielisten” ja vakavaa perinnöllistä tautia sairastavan, epäkelvon väestönosan lisääntymisen (Mattila 1996; Meskus 2009).

1950-luvulla väestöpoliittinen keskustelu hiljeni suurten ikäluokkien syntymisen myötä, koska väestön ikärakenne muistutti lähes kehitysmaiden väestörakennetta (Koskinen ym. 2007, 282). Syntyvyys kuitenkin alkoi 1950-luvulla laskea. Laajamittainen muutto Ruotsiin kutisti myös väestöä. (Lindgren 1976, 23.) Vuoden 1950 aborttilaki salli abortit lääketieteellissosiaalisista sekä eugenistisista, mutta ei sosiaalisista syistä. (Ollila ym. 1994, 87). Suomessa ei koskaan ollut ehkäisylainsäädäntöä toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Venäjällä, koska ehkäisyn uskottiin vähentävän abortteja

(Gauthier 1999, 30–35). 1950- ja 1960-luvun taitteeseen osui monia yhteiskunnallisia murroksia, esimerkiksi nopea rakennemuutos, eduskunnan vasemmistoenemmistö ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion nopea rakentaminen (Esping-Andersen 1990; Uljas 2012, 7).

Alimmillaan syntyvyys oli 1.5 vuonna 1973. Sipponen ja Hulkko (1976, 14) ennakoivat, että Suomen väestö jatkaisi kasvuaan vuoteen 1990 saakka siten, että väestömäärä ylittäisi 4.9 miljoonaa. Tämän jälkeen väestö vähenisi niin, että vuonna 2100 suomalaisia olisi enää noin kolme miljoonaa. Vuonna 1976 Suomi raportoi Yhdistyneille Kansakunnille tavoittelevansa korkeampaa syntyvyyttä (YK 2010).

1970-luvulla panostettiin väestön sosiaaliseen hyvinvointiin. Kun vuonna 1961 kansantuotteesta käytettiin 12 prosenttia tulojen sosiaaliseen uudelleenjakoon, vuonna 1972 määrä oli noussut vajaaseen 20 prosenttiin. Vuonna 1973 säädettiin päivähoitolaki, vaikka kattavaa päivähoitoa ei pystyttykään tarjoamaan kaikille ennen 1980-lukua. 1970-luvulla perhesuunnittelu pyrittiin saamaan osaksi julkista terveydenhuoltoa. Abortit vapautettiin käytännössä vuonna 1970 huomattavan sallivalla aborttilainsäädännöllä. (Lindgren 1976; Gauthier 1999; Uljas 2012.)

Vuonna 1995 sosiaali- ja terveysministeriön asettama väestö- ja perhekomitea julkaisi mietintönsä, jossa jälleen ennustettiin väestön kutistuvan. Vuoden 1995 komiteamietintö on ensimmäinen valtiollinen syntyvyyttä käsittelevä asiakirja sitten 1940-luvun.

Tilastokeskus ennusti vuonna 2004 luonnollisen väestönkasvun päättyvän noin vuonna 2019 ja kokonaisväkiluvun kääntyvän laskuun joskus 2020-luvun puolivälin paikkeilla (SVT 2012)³. Pääministeri Matti Vanhanen kehotti vuonna 2003 suomalaisia synnytystalkoisiin. Helsingin Sanomat uutisoi aiheesta kirjoittaen samalla Suomen ikääntyvästä väestöstä (HS 11.8.2003). Heti seuraavana päivänä Terho kysyi pilapiirroksessaan, mitä yhteistä paavilla ja Matti Vanhasella on: ”Kummatkin haluaisivat kieltää e-pillarit”, kuului vastaus (HS 12.8.2003). Mielipidepalstoilla pohdittiin synnytystalkoiden mielekkyyttä (esim. HS 9.8.2003). Kaksi vuotta myöhemmin syntyvyysnäkyviä laajennettiin Eurooppaa kohti. Helsingin Sanomat otsikoi juttunsa ”Halutaan: paljon eurooppalaisia vauvoja” (HS 29.4.2005). Presso-lehti otsikoi lapsettomuutta käsittelevän tekstinsä ”Kakarakato uhkaa” (Presso 12.2.2005).

Elinkeinoelämän valtuuskunta julkaisi vuonna 2003 Tapio Walleniuksen kirjoittaman raportin *Tuomitut vähenemään? Suomalaiset ja lisääntymisen vaikea taito*. Väestöliitto julkaisi vuotta myöhemmin väestöpoliittisen ohjelmansa. Samana vuonna valtioneuvosto kokosi asettamansa työryhmän

³ Tilastokeskuksen mukaan väestöllinen huoltosuhde oli vuoden 2011 lopussa 52.9 sataa henkeä kohden. Ennusteen mukaan vuonna 2028 mennessä huollettavia olisi 70, ja kuolleiden määrä ylittää syntyneiden määrän vuonna 2032. Vuoden 2001 ennusteen mukaan kuolleisuus ylittäisi syntyvyyden vuonna 2019. Vuonna 2004 ennusteen mukaan vuosi olisi ollut 2023. (Suomen virallinen tilasto 2012.)

pohdinnat syntyvyydestä ja väestöpolitiikasta tulevaisuusselonteoksi liiteraportteineen.

Väestön ikärakenteen epäsuotuisat taloudelliset seuraukset olleet enenevästi 2000-luvun poliittisella asialistalla (VN 2005; 2009). 2010-luvulla on ryhdytty keskustelemaan hyvinvointilupauksista ja siitä, miten sosiaaliturvaa voitaisiin järjestää uudestaan, jotta julkinen talous säilyisi hyvinvointivaltion haasteiden ja suurten ikäluokkien eläkkeiden edessä vakaana.

Suomen evankelisluterilainen kirkko tai liiemmin edes sen edustajat eivät osallistuneet 2000-luvun syntyvyyskeskusteluun. Kristillisdemokraattien kansanedustajaehdokas Mika Ebeling tosin toi Yhdysvalloissa perustetun Pro Life -liikkeen Suomeen puolustamaan syntymättömän lapsen oikeuksia. Aborttikeskustelu ei provokaatioista huolimatta ollut Suomessa syttynyt tämän tutkimuksen teon aikana.

Suomessa kiistellään jonkin verran yksilöiden oikeudesta hedelmöityshoitoihin: pitäisikö avioparien lisäksi myös naisparien ja yksinelävien naisten hedelmöityshoitoja tukea taloudellisesti vai peräti kieltää (esim. EVL 17.8.2005; HS-NYT 36 2005; SETA 28.2.2006). 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä virisi keskustelua vapaaehtoisesta lapsettomuudesta sekä homoparien oikeudesta lapseen. Keskusteluina syntyvyyden nostaminen ja vähemmistöjen lisääntymisoikeudet käytiin selkeästi toisistaan erillään. Lisääntymisoikeuksia ovat suomalaisessa tieteessä käsitelleet viime vuosina muun muassa Riitta Burrell (2003) ja Salome Tuomaala (2011).

Suomalaista väestöpolitiikkaa ei ole määritelty pronatalistiseksi, vaikka syntyvyyden nousua on tavoiteltu esimerkiksi vuosina 1976 ja 1996 (YK 2010; vrt. Hiilamo 2002). Viime vuosikymmenet väestöpolitiikkaan on käsitteenä suhtauduttu varoen, mikä selittyy suurelta osin Suomen aina 1960-luvulle saakka jatkuneella rotuhygieenisellä historialla (Mattila 1996; Meskus 2009).

2.4 TEOREETTISET TYÖVÄLINEET: SUKUPUOLI JA KANSALAIKUUS

Sukupuoli on keskeinen valtasuhde ja siten eriarvoisuuden lähde. Joan Scottin (1986) mukaan kulttuuriset symbolit, normatiiviset käsitykset ja sosiaaliset instituutiot tuottavat ja ylläpitävät sukupuolieroa. Sukupuolijärjestelmä on käsite, jonka avulla tarkastellaan sitä, miten sukupuoli järjestää yhteiskuntaa ja naisen ja miesten välisiä suhteita. Nainen kantaa ja synnyttää lapsen, mutta tämän jälkeen äitien tyypillisesti omaksuma hoivaajan tehtävä on usein seurausta kulttuurisista ja sosiaalisista voimista.

Sukupuolijärjestelmä jakautuu symboliseen (sukupuolijärjestys), institutionaaliseen (sukupuoliregiimi) ja yksilölliseen (sukupuolten identiteetti ja sukupuolten suhteet) tasoon (Hirdman 2003). Sukupuolijärjestelmän symbolisella tasolla tuotetaan normatiivisia käsityksiä mieheydestä ja naiseudesta ja neuvotellaan oikeuksien ja velvollisuuksien periaatteista, esimerkiksi sukupuolten välisestä yhdenvertaisuuden periaatteesta. Yhteiskunnalliset päätökset perustuvat joko suoraan tai epäsuorasti symbolisen tason periaatteisiin. Institutionaalisella tasolla sovitaan, miten yhteiskunnan käytännöt suhteessa sukupuoleen järjestetään. Sukupuolieroihin perustuvista käytännöistä havainnollistava esimerkki on se, että äitien käyttämien vanhempainvapaiden kustannukset jäävät Suomessa äidin työnantajan maksettavaksi.

Sukupuolijärjestelmän yksilöllisellä tasolla rakennetaan yksilön identiteettiä ja subjektiviteettia. (Hirdman 2003; Liljeström 2004b; Connel 2009.) Tasot muokkaavat toisiaan. Naiset ja miehet voivat neuvotella velvoitteensa hyvinkin toisin kuin symbolisen tason normistot esittävät. Yksilöllisten käytäntöjen laajamittainen muuttuminen voi muuntaa myös institutionaalisia ja symbolisia rakenteita.

Yvonne Hirdman (2003) kirjoittaa sukupuolijärjestelmään sisältyvistä eron ja hierarkian periaatteista. Sukupuolille määritellään niille tyypilliset alueet. Mieheksi määriteltyä aluetta pidetään naisista arvostetumpana. Mies asettuu hallitsemaan tuottavaa työtä sekä poliittista ja taloudellista valtaa. Lisääntyminen, hoivavastuu ja kodin työt osoitetaan perinteisesti naisille. (Liljeström 2004a; Vuori 2010, 111.)

2.4.1 SUKUPUOLITTUNUT KANSALAISUUS

Naistutkimus ja feministinen keskustelu ovat käsitelleet naisia yhteiskunnallisina toimijoina aina. Kansalaisuuden tutkimus ja naisteoria löysivät akateemisesti toisensa varsinaisesti vasta 1990-luvulla (Julkunen 2010, 54). Keskeisiä keskustelunavauksia olivat muun muassa Sylvia Walbyn (1994) ja Nira Yuval-Davisin (1994) kritiikit kansalaisuusteorian sukupuolisokeudesta. Heidän ajatuksiaan seuraillen kysyn, miten syntyvyysretoriikassa otetaan huomioon sukupuoli ja miten retoriikka suhtautuu sukupuolieroon. Tarkastelen, miten venäläinen ja suomalainen sukupuolijärjestelmä rakenteistavat syntyvyyshuolta ja miten syntyvyysretoriikka puolestaan tuottaa sukupuolijärjestelmää ja sukupuolittunutta kansalaisuutta (ks. myös Orloff 1996).

Perheellistymisessä on kysymys neuvottelusta sukupuolten, yhteisöjen ja yksilöiden sekä kansalaisen ja valtion odotusten välillä. Neuvottelun kohteena on toivottu lapsiluku, jolloin naiset ja miehet lisääntyvinä yksilöinä tai ryhminä ja valtio tuovat puoluepolitiikan tai kansalaisyhteiskunnan neuvottelupöytään tavoitteensa (esim. Lister 1997; 2007,10). Neuvottelua ei käydä pelkästään lapsiluvusta, vaan myös kansalaisuuden, lisääntymisen ja sukupuolen välisistä suhteista. Neuvottelu voidaan pelkistää

yhteiskuntapolitiikaksi, joka julkisine keskusteluineen ja institutionaalisine käytäntöineen muokkaa kansalaisuutta.

T.H Marshall (1964) määritteli artikkelissaan *Class, citizenship and social development* kansalaisuuden jäsenyydeksi kansallisvaltiossa. Viimeisten vuosikymmenien aikana on kansalaisuuden väitetty jäsenyvän globalisaation myötä uudelleen niin, että kansallisvaltioiden rajat eivät sitä enää määrittäisi samoin kuin ennen tai että se jopa olisi tarpeeton käsite (Wallerstein 1999; Mann 2000). Väestöpoliittisesti tarkasteltuna kansalaisuus lienee kuitenkin edelleen sidottu kansallisvaltioon, vaikka totta onkin, että kansainväliset järjestöt ja esimerkiksi Euroopan Unioni jäsentävät kansalaisuuden rajoja entistä enemmän.

Pitäydyn työssäni T.H. Marshallin perinteisessä jaossa perusoikeuksista, poliittisista ja sosiaalisista oikeuksista, koska reproduktio konkretisoituu niissä. Perusoikeudet tarkoittavat esimerkiksi oikeutta ansaita elantonsa ja omistaa, poliittiset oikeudet oikeutta äänestää ja osallistua päätöksentekoon ja sosiaaliset oikeudet oikeutta hyvinvointiin, yhteiskunnan osallisuuteen ja sosiaaliseen vaikuttamiseen poliittista vaikuttamista laajemmin ymmärrettynä (Marshall 1964; Dwyer 2003). Osa poliittisista ja sosiaalisista oikeuksista on kirjattu perustuslakiin, mutta ymmärrän ne lakiin kirjattuja oikeuksia laveammin institutionaalisina käytäntöinä tai taloudellisten rakenteiden sivutuotteina.

Miehet saivat perusoikeudet 1700-luvulla, poliittiset oikeudet 1800-luvulla ja sosiaaliset oikeudet 1900-luvulla. Naisten oikeudet ovat laajentuneet toisessa järjestyksessä, koska ensimmäisiä naisten saavuttamia oikeuksia ovat olleet poliittiset oikeudet, esimerkiksi oikeus äänestää, ja vasta tämän jälkeen ovat tulleet itsenäiseen toimeentuloon liittyvät perusoikeudet ja sosiaaliset oikeudet. (Urponen 2010, 295.)

Kansalaisuus käsitteenä haarautuu nykyään paljon laajemmalle kuin työssäni on tarpeen käsitellä. Se on kattokäsite osallistumiselle ja jäsenyydelle, esimerkiksi kun kyse on osallisuudesta kulttuuriin (kulttuurinen kansalaisuus, Rosaldo 1994), teknologiaan (teknologinen kansalaisuus, Stevenson 2003), oikeudesta seksuaaliseen identiteettiin (seksuaalinen kansalaisuus, Richardson 2000), tai kun puhutaan yhteisön jäsenten toisiaan kohtaan tuntemasta solidaarisuudesta (emotionaalinen kansalaisuus, Yuval-Davis 2011). Käytän työssäni toisinaan termejä lisääntyvä kansalainen ja reproduktiivinen kansalaisuus viittaamaan yksilöihin reproduktiivisina toimijoina.

Sosiaalipoliittiset maternalistit näkivät äitiyden kansalaistumisen väylänä, ja pitkälti heidän ansiostaan hoivan ja äitiyden kategorioiden kautta naiset kirjoitettiin Suomessa sosiaalipoliittisiksi toimijoiksi (Julkunen 2010, 38). Nykypäivän Suomessa äitiyteen ei enää voimakkaasti vedota julkisen tai poliittisen toimijuuden oikeuttamiseksi. Toisinaan kuuluu jopa kritisoidavan äitejä, jotka käyttävät äitiyttään vakuuttamisen keinona. Voi olla, että äitiys oikeuttajana on siirtynyt taloudellisen kansalaisuuden piiriin: naisten johtajuustaitoja perustellaan esimerkiksi sillä, että äiteinä he hallitsevat

monta asiaa yhtä aikaa. 1990-luvun Venäjällä naisten poliittinen osallistuminen sen sijaan puhututti. Naisten osallisuus muun muassa politiikassa oli keskeinen teema naisten aseman parantamiseen tähtäävässä ohjelmassa (RF 1996).

Naisten taloudellinen kansalaisuus toteutuu toisin kuin miesten, vaikka sukupuolilla on yhtäläiset, lakiin kirjatut oikeudet toimeentulon hankkimiseen. Hedelmällisessä iässä olevia naisia syrjitään työnhakutilanteissa (Anttila 2012), ja työmarkkinat ovat jakautuneet heikommin palkattuihin naisvaltaisiin ("pink collar") ja paremmin palkattuihin miesvaltaisiin ("white collar") aloihin (Fraser 2003, 20; Julkunen 2010; Saari 2012). Isien korkeampi palkka voi olla yksi syy sille, että äidit jäävät usein hoitamaan lasta. Tämä havainnollistaa jälleen sukupuolen yhteiskuntaa järjestävää voimaa. Sen kerrannaisvaikutuksena, että äidit jää isiä useammin kotiin, heidän saattaa olla vaikeampi edetä urallaan, ja vähempien työvuosien takia heidän voi olla vaikeampi saavuttaa sama palkkataso kuin miesten.

Hanna Sutela (2013) on havainnut, että määräaikaissa työsuhteissa olevat naiset saavat vähemmän lapsia kuin vakituksessa työsuhteessa olevat naiset ja määräaikaissa työsuhteessa olevat miehet. Tulkitseen hänen tutkimustulostaan siten, että taloudellinen, sosiaalinen ja reproduktiivinen kansalaisuus kohtaavat sukupuolittunein seurauksin.

Kun elämänsä lapsilleen omistanut kotiäiti eroaa, hän ei pääse käsiksi ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan, vaan jää monesti vähimmäisetuuksien varan. Etnisesti valtaväestöstä poikkeavalle, lapsiaan kotona hoitaneelle, kielitaidottomalle ja työelämässä kokemattomalle naiselle käy helposti samoin. Kansalaisuuden taloudellinen ja sosiaalinen ulottuvuus ja sukupuoli kietoutuvat yhteen myös silloin, kun äidit jäävät hoitamaan lapsiaan kotiin, yksinhuoltajat taiteilevat hoivan ja palkkatyön välillä tai kun naiset ottavat työvapaita jäädäkseen hoitamaan puolisoitaan tai vanhempiaan (Esim. Anttonen ym. 1994; Lister ym. 2007; Boje 2007; Wrede 2008; Cooke 2009).

Nancy Fraser (2003) kirjoittaa, että perinteisemmän uudelleenjaon (redistribution) politiikan rinnalle tarvitaan tunnustamisen (recognition) politiikkaa. Riittämätön taloudellinen uudelleenjako johtaa joidenkin ihmisryhmien toisia alisteisempaan asemaan, mutta saman voi aiheuttaa tunnustamattomuus. Ensimmäisessä on kysymys taloudellisesta tai luokkaan sidotusta alistussuhteesta ja jälkimmäisessä statukseen liittyvästä alistussuhteesta, eivätkä ne välttämättä missään kohdin kohtaa siten, että yksi olisi seurausta toisesta. Esimerkiksi yksinhuoltajat joutuvat Fraserin mukaan helposti kaksiulotteisesti alisteiseen asemaan: he kärsivät sekä taloudellisesta että tunnustuksellisesta niukkuudesta.

Ratkaisuksi tällaisiin ongelmiin hän on hahmotellut sekä miehiin että naisiin pätevää "universaalin hoivaajan" ideaalia. Siinä taloudellinen uudelleenjako (redistribution) yhdistyy hoivan tunnustamiseen (recognition). Fraserin mukaan hoivan ja taloudellisen uudelleenjaon myötä

sukupuolten suhteet yhdenvertaistuisivat, kun naiset orientoidaan työntekijöiksi ja miehet koulutetaan hoivaaajiksi. (Fraser 1997, 45–48.)

Laki esittää kansalaiselle tietyt oikeudet ja velvollisuudet, mutta myös sukupuolijärjestelmä tarjoaa oikeuksia ja velvollisuuksia. Vaikka laki ei osoita naisille tai pariskunnille velvollisuutta lisääntyä, yhteiskunta voi muulla tavoin tehdä siitä velvollisuuden. Samoin yhteiskunta voi viestittää, että naisten velvollisuutena on synnyttää ja kasvattaa yhteiskuntakelpoisia kansalaisia (Zdravomyslova 1996; Nätkin 1997, 183; Rotkirch 2000; Gordon ym. 2002, 12; Caiazza 2002). Laki määrittää lisääntymisoikeuksien rajat, mutta niitä määritellään jatkuvasti myös julkisessa keskustelussa, yleisessä mielipiteessä ja sosiaalisissa suhteissa.

Yksilön lisääntymisoikeuksien laajuus riippuu siitä, kuinka laaja kansalaisuus kullekin yksilölle tai ihmisryhmälle tunnustetaan. Voidaan olettaa, että heteropariskuntien lisääntymisoikeudet ovat vankimmat, minkä jälkeen tulevat yksinelävien heteronaisten ja lesbonaisten lisääntymisoikeudet ja lopuksi yksinelävien heteromiesten, homopariskuntien ja yksinelävien homomiesten oikeudet jälkeläisiin. Joskus lisääntymisoikeudet liikkuvat puhtaasti kansallisvaltion passin mukana. Esimerkiksi ei-irlantilaisella on oikeus Irlannin aborttipalveluihin, mutta irlantilaisella ei (Garner 2007).

Lisääntymisoikeudet jäsentävät kansalaisuutta, joten niitä pitäisi käsitellä osana kansalaisuutta. Olennaista on tarkastella, mitä yksilön pitää tehdä tai mitä hänen odotetaan tekevän, jotta hänet tunnustetaan täysivaltaiseksi kansalaiseksi. Tärkeää on myös pohtia sitä, miten sukupuoli ja lisääntyminen vaikuttavat tunnustussuhteeseen: Kenellä on mahdollisuus tulla tunnustetuksi – mikä on lisääntyvän ja ei-lisääntyvän kansalaisen asema?

2.4.2 SUKUPUOLISOPIMUKSET

Sukupuolisopimukseksi ymmärretään ne lausumattomat säännöt, vastavuoroiset velvollisuudet ja oikeudet, jotka määrittelevät naisten ja miesten keskinäisiä, sukupolvien välisiä sekä tuotannon ja uusintamisen alueen suhteita. (Rantalaiho 1994, 14; Anttonen 1994.) Sukupuolisopimus sisältää kulttuurisia koodeja ja konkreettisia käsityksiä siitä, mitä sukupuolten oikeuksiin ja velvollisuuksiin kulloisessakin yhteiskunnallisessa tilanteessa kuuluu. Sukupuolisopimuksen käsitteen avulla voidaan kuvata modernien yhteiskuntien sisällä ja välillä vallitsevia eroavaisuuksia sukupuolta koskevissa normeissa ja odotuksissa.

Sukupuolisopimukset sisältyvät syntyvyysretoriikan julkilausumattomiin lähtökohtiin, ja niiden avulla rakennetaan retoriikkaa edelleen, vahvistetaan vallitsevaa sukupuolijärjestystä ja -järjestelmää ja sukupuolistetaan kansalaisuutta. Suunta voi olla myös toinen: syntyvyysretoriikka voi ainakin teoriassa tarjota tilaa ja aineksia uuteen sukupuolisopimukseen, mikä voi muuttaa sukupuolen ja kansalaisuuden välisiä suhteita.

Venäläiset sukupuolisopimukset

Neuvostoliiton sukupuolijärjestelmä perustui työssäkäyvän äidin sukupuolisopimukseen. Sukupuolten suhteet jäsennettiin tasa-arvon viitekehyksessä (*ravnopravije*), mutta samalla painotettiin ajatusta luonnollisesta sukupuolierosta. Tavoitteena oli sopeuttaa naiset toimimaan mieskeskeisten normien mukaan. Naiset hoitivat kodin, mutta kävivät myös töissä, mikä johti naisten kaksoistaakkaan ja miesten kulttuurisesti heikkoon asemaan perheessä. Mieheys määriteltiin työn kautta, kun taas naisia on pidetty väestönkasvun avaintoimijoina esimerkiksi 1930-luvulla ja 1960-luvulla, jolloin väestökehityksestä oltiin erityisen huolissaan. (Temkina & Rotkirch 1997; Rotkirch 2000; Rotkirch & Temkina 2002; Zdravomyslova & Temkina 2006; Salmenniemi & Rotkirch 2008; Salmenniemi 2013.) Käytännössä tasa-arvon periaate jäi ylätasen käsitteeksi juurtumatta kansalaisyhteiskuntaan (Ostner 1993).

Perestroikan aikana tasa-arvo sukupuolten suhteita jäsentävänä viitekehysenä kyseenalaistettiin. Keskusteluun ilmaantui uusia käsitteitä, kuten ”neuvostoliittolainen patriarkaatti”, ”mieskratia” ja ”naisten oikeudet” (Salmenniemi 2013, 11). Samalla problematisoitiin se, että ”näkymätön isä” ei välttämättä tarkoittanut omasta tahdostaan perheestään vetäytyvää miestä, vaan kulttuurisesti tuotettua miessubjektia. (Zdravomyslova & Temkina 2006.) ”Mieheyden kriisillä” selitetään miesten korkeaa kuolleisuutta, heikkoa terveyttä ja runsasta alkoholinkäyttöä (Leon ym. 2009; Perlman 2010). Sukupuoli rajoittaa helposti miesten ja naisten valinnanmahdollisuuksia, ja sukupuolitettujen rajojen ylittäminen vaikeutuu.

Nyky-Venäjällä vallitsee Rotkirchin ja Temkinan (2002) mukaan neljä vaihtoehtoista sopimusta, joista työssäkäyvän äidin sukupuolisopimus on yhä hallitseva. Mies huolehtii perheensä elättämisestä, ja naisen tehtävänä työssäkäynnin lisäksi on huolehtia perheestään. Työssäkäyvän äidin rinnalle ovat ilmaantuneet uranaisen ja kotiäidin sukupuolisopimukset. Neljäs sopimus perustuu vaihtoon, jossa nainen tuotteistaa seksuaalisuutensa vastaanottaakseen erilaisia etuuksia. (Rotkirch & Temkina 2002; Zdravomyslova & Temkina 2006.)

Venäläistä sukupuolijärjestelmää muokkaa tätä nykyä uustraditionalistinen suuntaus, jossa sukupuolieroa pidetään selkeänä ja luonnollisena. Naiset mielletään yksityisen ja miehet julkisen piiriin eikä sukupuolten tasa-arvoa nähdä tavoiteltavaksi. (Zdravomyslova & Temkina 2006; Rivkin-Fish 2010.) Tulkitsen, että uustraditionalismi kierrättää neuvostoliittolaisen sukupuolijärjestelmän vahvaa sukupuolieroa ja ortodoksisen uskonnon perinteisiä perhearvoja. Myös uusliberalistiset ideat yksilön vastuusta ja vapaudesta sopivat siihen. Niin kauan kuin miehillä on vahvempi ja sosiaalisesti hyväksytty päätäntävalta, naisten vapaus neuvotella ja päättää asioistaan on miehiä heikompi.

Suomalaiset sukupuolisopimukset

Suomalaista sukupuolijärjestelmää ovat muokanneet agraariajan yhteiskunnalliset rakenteet ja valtiokeskeisyys. Toisin kuin monessa Länsi-Euroopan maassa, mutta samoin kuin Venäjällä, kotiäiti-instituutio perhepalkkoineen ei saanut Suomessa vahvaa asemaa (Fraser 1997; Julkunen 2010). 1800-luvun lopulta 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille vallitsi Suomessa yhteiskunnallisen äitiyden sopimus, jonka varassa naiset rakensivat suhteensa hyvinvointivaltion instituutioihin. Yhteiskunnallisen äitiyden aikana naiset pitivät yllä sukupuolieroa. (Rantalaiho 1994, 22; Anttonen 1994.)

Tämä sukupuolisopimus asettui neuvottelun kohteeksi 1960-luvulla, kun modernia hyvinvointivaltiota rakennettiin. Yksityinen ja julkinen sektori tarvitsivat naisten sukupuolierityistä työpanosta, ja naiset ammatillistuivat. Samaan aikaan he neuvottelivat itselleen uuden sukupuolisopimuksen vasemmiston tasa-arvoideologiaa hyödyntäen. (Rantalaiho 1994; Anttonen 1994; Julkunen 1994.) On kuitenkin esitetty, että sukupuolten tasa-arvo pohjoismaisilla työmarkkinoilla olisi kasvun, taloudellisen demokratian ja laajoihin sosiaalisiin oikeuksiin tähdänneen politiikan sivutuote, ei itse tavoite (esim. Julkunen 1994, 180). Anne Maria Holli (2003) ja Eeva Raevaara (2006, 258) ovat todenneet, että tasa-arvo nähdään Suomessa oikeutettuna silloin, kun se palvelee kansallisia eikä pelkästään yksittäisten naisten ja miesten tavoitteita.

Raija Julkunen (1994, 199) on esittänyt, että 1990-luku olisi ollut palkkatyösopimuksen katkoskohta. Riitta Jallinoja (2004) on huomannut 2000-luvun alun sanomalehtikirjoittelussa uusfamilistisia painotuksia. Naiset jäivät entistä useammin vanhempainvapaan jälkeen hoitamaan lapsiaan kotiin, kunnes lapset täyttävät kolme vuotta. Aina tässä ei kuitenkaan ole kyse vapaasta valinnasta, koska kotihoidontuki jakaa suomalaiset työhistorian ja työllistymismahdollisuuksien mukaan. Useissa suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että työttömät ja pätikätyösuhteiset äidit jäivät herkemmin kotiin hoitamaan lapsiaan kuin ne, joilla on työpaikka odottamassa. (Esim. Lammi-Taskula 2004; Hakovirta & Salin 2006.) Kehittymässä voisi olla uusi sukupuolisopimus, jota jäsentää sukupuolen lisäksi yhteiskuntaluokka siten, että matalamman sosiaalisen aseman äidit mahdollisesti omaksuvat keskimäärin sukupuolittuneemmat lasten- ja kodinhoitokäytännöt kuin työelämään suuntautuneet.

3 AINEISTO JA METODOLOGIA

Tutkimukseni empiirisen tarkastelun kohteena on syntyvyyttä koskeva poliittinen keskustelu. Keskustelujen rajat eivät ole tiukkoja: julkinen ja poliittinen keskustelu risteävät ja yhtyvät samoin kuin akateeminen ja julkinen. Poliittisen keskustelun rajat jo itsessään ovat joustavia, koska kaikissa asioissa ja kaikessa toiminnassa voidaan nähdä poliittisuutta (Palonen 1979).

Aineistoni käsittää niin sanotun virallisen tai vakiintuneen politiikan asiakirjoja. Tällä tarkoitan valtion toimijoiden tekstien lisäksi myös kannanottoja ja artikkeleita, jotka ovat näkyvästi nousseet julkiseen keskusteluun ja joita ovat julkaisseet asemansa vakiinnuttaneet yhteiskunnalliset toimijat.

Asiakirjojen kiteytynyt ja paikoin monimutkainen kieli vaati analyysimenetelmältä paljon. Teksti tuli pystyä pilkkomaan pieniin osiin, mutta sitä oli tarkasteltava myös kokonaisuutena. Yksittäisiä sanoja oli pystyttävä tarkastelemaan osana argumentaation kokonaisuutta ja samalla oli kyettävä avaamaan sanojen merkityksiä. Näihin ehtoihin vastasi sisällönanalyysi yhdessä retoriikan analyysin kanssa. Venäjän ja Suomen tulosten kontrastointi syvensi retoriikan analyysiä.

3.1 ASIAKIRJA-AINEISTO

Pääasiallisen aineistoni muodostavat Suomen ja Venäjän valtionhallinnon julkaisemat syntyvyyttä koskevat asiakirjat vuosilta 1995–2010. Aineistoksi olen valinnut lisäksi materiaaleja, joissa kommentoidaan maan syntyvyystilannetta tai -politiikkaa. Venäläisiä asiakirjoja on määrällisesti suomalaisia enemmän, mutta suomalaiset asiakirjat ovat useimmiten venäläisiä asiakirjoja sivumäärällisesti laajempia. Koska venäläisen yhteiskunnan syntyvyyskeskustelu ei ollut minulle tuttu ja koska jouduin tutustumaan siihen suomalaista syvemmin, venäläinen aineisto muodostui kappalemääräisesti suuremmaksi.

Pääaineistosta käytän nimitystä asiakirja-aineisto. Sen tekstilajina on politiikan ja hallinnon sosiaalisia käytäntöjä palveleva viranomaiskieli (Hiidenmaa 2000, 35; Heikkinen 2000, 66). Tyypillistä viranomaiskielen rekisterille ovat toistot, uudelleennimeämiset, yhdyssanat ja kiteytymät (Hiidenmaa 2000, 45–62). Kun ei ole syytä eritellä toimijatahojen, esimerkiksi naisliikkeen ja virkamiesten tekstejä ja tekstilajeja toisistaan, käytän termejä teksti, puhe ja keskustelu. Käytän termiä politiikka-asiakirja silloin, kun viitataan mihin tahansa asiakirjaan, ja kun kyseisen asiakirjan suhdetta muihin asiakirjoihin ei tarvitse eritellä. Kun erittely on tarpeen, kirjoitan asiakirjasta sen nimellä.

Rajasin aineistosta pois yksityisten henkilöiden mielipidekirjoitukset aineiston yhtenäisyyden ja käsiteltävyyden tähden. Määrittelen yksityisten henkilöiden kirjoittamat syntyvyyttä käsittelevät tekstit pääasiassa epäviralliseen politiikkaan kuuluviksi. Karsin aineistostani myös alueelliseen väestökehitykseen liittyvät tekstit huomattuani, että alueellisella huolella oli tapana nousta valtakunnalliseen keskusteluun. Lisäksi jätin maahanmuuton sen laaja-alaisuuden takia aineistoni ulkopuolelle, vaikka syntyvyys ja maahanmuutto muodostavat usein toisiaan täydentävät tai joskus toisilleen vaihtoehtoiset väestöpolitiikan osa-alueet. Erillinen tutkimuskysymyksensä olisi ollut esimerkiksi se, miten maahanmuuton ja syntyvyyden suhde määritellään väestöpolitiikassa.

3.1.1 VENÄLÄINEN AINEISTO: ASIAKIRJAT, KANNANOTOT JA HAASTATTELUT

Venäläinen aineisto koostuu kolmesta aineistotyypistä: politiikka-aineistosta, kannanotoista ja teemahaastatteluista. Pääasiallisin aineisto on syntyvyyttä käsittelevät federaation väestö-, sosiaali- ja terveyspoliittiset sekä perhepoliittiset ohjelmat. Asiakirjat jakautuvat kolmeen ryhmään sitovuutensa mukaan. Näistä lait ja presidentin käskyt (ukaasit) ovat kaikkein sitovimpia. Toiseksi sitovinta asiakirjatyyppejä edustavat federaation budjettiin ja poliittisiin päätöksiin sidotut määräaikaisten tavoiteohjelmat, joissa haetaan ratkaisua tarkasti rajattuihin ongelmiin. Tavoiteohjelmia ja konseptioita ovat ministeriöiden virkamiesten lisäksi kirjoittaneet venäläisen tiedeyhteisön jäsenet, minkä vuoksi niiden kieli on harkittua ja hiottua. Konseptiot ovat tavoiteohjelmia vähemmän sitovia. Ne linjaavat väestöpolitiikkaa, mutta eivät esitä yksityiskohtaisia toimenpiteitä.

Teemahaastattelut olen kerännyt hahmottaakseni Venäjän väestöpolitiikkaa ja ymmärtääkseni siinä käytettyjä käsitteitä. Tein haastatteluja kahdessa vaiheessa. Vuonna 2005 aloitellessani väitöskirjaani keräsin viisi asiantuntijahaastattelua sortavalalaisesta naisjärjestö Nadeždasta, Pietarin naisten terveys -organisaatiosta, Moskovan sukupuolen tutkimuksen keskukselta, Pietarin valtionyliopiston sosiologian tiedekunnasta ja Moskovan demografisen ja taloudellisen tutkimuksen instituutista. Näistä haastatteluista kirjoitin muistiinpanot. Toisen kerran keräsin haastatteluja vuonna 2008 Venäjän Karjalan perheammattilaisilta.

Haastattelut lisäsivät ymmärrystäni federaation perhepolitiikan ja ammattilaisten kielen välisestä suhteesta. Etsin haastatteluista vastauksia virkamieskielen kiteytymiin. Miten ruohonjuuritason työntekijät ymmärsivät federaation politiikassa toistuvat käsitteet, kuten perinteiset perhearvot ja perheen vahvistaminen, ja minkälaisia merkityksiä he niille antoivat? (Artikkeli III.)

Haastattelut tehtiin venäjäksi tulkin avustuksella. Haastateltavat olivat sosiaalityöntekijöitä, psykologeja ja sosiaalikasvattajia ja yksi oli ortodoksinen pappi. Venäjän Karjalan perheammattilaisten työote ja puhe

eronnevat paikoin paljonkin esimerkiksi Venäjän keskiaasialaisten alueiden käytännöistä. Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että Keski-Aasiassa perhekoot ovat Karjalaa suuremmat. Siksi kiinnitän Venäjän Karjalan ammattilaisten puheen perheistä maantieteellisesti Venäjän eurooppalaiseen osaan, jossa syntyvyys on erityisen alhainen ja jossa on pantu täytäntöön perheitä suojelevia ja syntyvyyttä lisääviä ohjelmia (esim. RK 2008).

Haastateltavat valikoituivat tutkimukseen suomalaisrahoitteisen Vaaka ry:n ”Karjalan nuorten perheiden klubi” -hankkeen ja Karjalan tasavallan opetusministeriön kautta. Hoidin tässä ulkoasiainministeriön rahoittamassa hankkeessa vuosina 2005–2009 hankehallintoa ja järjestin suomalaisten ammattilaisten vetämiä koulutuksia Venäjän Karjalassa. Koulutukset antoivat minulle mahdollisuuden tarkastella kansalaisaktiivina, tutkijan asemasta vetäytyneenä, venäläistä perhepoliittista ympäristöä. Ilman Vaaka ry:n lähialuehanketta en uskoakseni olisi pystynyt tutustumaan yhtä hyvin venäläisiin perheammattilaisiin ja virkamiehiin, joiden kanssa käyty keskustelut auttoivat minua rakentamaan teemahaastattelun runkoa (Liite 2).

Viimeisin aineisto, jota käytin kolmannessa osajulkaisussani, käsittää naisjärjestöjen ja Venäjän ortodoksisen kirkon kannanottoja Venäjän viimeaikaisesta syntyvyyttä koskevasta väestöpolitiikasta. Tähän aineistoon kuuluu myös kaksi lakiehdotusta 1990-luvun lopusta, joita ei hyväksytty, mutta joihin tiivistyi naisliikkeen ja ortodoksisen kirkon välinen kiista syntyvyydestä ja lisääntymisoikeuksista.

Koska Venäjällä keskustellaan sangen vilkkaasti syntyvyydestä, aineiston keruun lopettaminen ei ollut helppoa. Federaation väestöpolitiikka tuntui muuttuvan nopeaan tahtiin. Olin jo päättänyt lopettaa aineiston keräämisen vuoden 2008 äitiyspääomalakiin, mutta syntyvyyden nousuun tähtäävät muutokset vain jatkuivat. Siksi sisällytin aineistoon vielä vuonna 2010 käytyä keskustelua. Suunniteltua pidempi aineiston keruu mahdollisti sen, että politiikan muutosta voi nyt analysoida luotettavammin. Aivan viime vuosien väestöpoliittiset muutokset tosin vaatisivat jatkotutkimusta.

3.1.2 SUOMALAINEN AINEISTO: SELONTEOT, RAPORTIT JA HAASTATTELUT

Suomen osalta käytin pääasiallisena aineistona neljää ministeriötason asiakirjaa, joista ensimmäinen on sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 1995 laatima perhe- ja väestötoimikunnan mietintö. Vuotta 1995 edeltävät syntyvyyttä koskevat valtiolliset asiakirjat ovat 1940-luvulta. Sosiaali- ja terveysministeriön *Perhepoliittinen strategia* on vuodelta 2003. Kaksi muuta aineistoni asiakirjaa, valtiovaraministeriön tulevaisuusselonteko ”*Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille*” ja sen liiteraportti ”*Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?*” ovat vuodelta 2004. Aineisto kattaa Suomessa vuosina 2003–2004 käydyn virallisen syntyvyyskeskustelun.

Elinkeinoelämän valtuuskunta julkaisi vuonna 2003 raportin *Tuomitut vähenemään - Suomalaiset ja lisääntymisen vaikea taito* ja Väestöliitto *Väestöpoliittisen ohjelman* vuonna 2004. Väestöpoliittisia ohjelmia on julkaistu Väestöliiton alkuajoista lähtien (Suominen 1975; Strömmer 1991; Nätkin 1997). EVAn ja Väestöliiton raportit kuuluvat aineistooni.

Kaikki edellä esiteltyt tekstit ilmoittavat tärkeimmäksi tavoitteekseen väestöpoliittisen keskustelun herättämisen. Tekstit on kirjoitettu pääasiassa asiantuntijoilta asiantuntijoille, ja niissä käytetään paljon tieteellisiä termejä ja käsitteitä. Niiden poliittinen funktio kuitenkin paljastuu, kun ne esittävät väestöpoliittisia toimenpide-ehdotuksia syntyvyyden parantamiseksi.

Näiden lisäksi haastattelin vuosina 2004–2012 kolmea väestöpoliittista toimijaa, joista kaksi edustivat Lapsiperheiden Etujärjestöä ja yksi tulevaisuusselonteon asiantuntijaryhmää. Yksi haastatteluista tehtiin sähköpostitse. Tutkimusajan seurasin Helsingin Sanomien uutisia ja juttuja syntyvyydestä sekä valtiopäiväasiakirjoja.

3.2 SISÄLLÖN JA RETORIIKAN ANALYYSI

Kriittisen diskurssianalyysin tapaan ajattelen, että kielen avulla legitimoidaan valtasuhteita (Wodak & Meyer 2005; Wodak 2005, 2; Fairclough 2005, 124; Blommaert 2005). Olen keskittynyt työssäni hallinnon ja yhteiskunnan virallisista rakenteista kuuluvaan ääneen, virkamiespuheeseen.

Tutkimus paikantuu metodologisesti retoriikan tutkimusperinteeseen, josta olen soveltuvien osien poiminut analyysivälineeni. Ajattelen, että retoriikassa hyödynnetään erilaisia diskursseja luonnollistuneine mutta muuttumiskykyisine merkityssisältöineen. Diskursseja ei siksi mielestäni voi erottaa retoriikasta. Retoriikka kuitenkin myös muokkaa diskursseja. Tämä on mahdollista, koska diskurssit toisinaan merkitsevät erilaisia asioita niiden käyttäjille. Puhua samassa diskurssissa ei tarkoita samojen asioiden lausumista, samoista syyseuraussuhteista ja samoista taustaolettamuksista puhumista tai yhteistä ymmärrystä niistä. Retoriikka vahvistaa yksiä ja muokkaa toisia diskursseja. Näin luodaan toivottua toimintaa, ajattelua tai politiikkaa. Poliittisessa kielessä on tärkeää motivoida ja valmistaa kohdetta siihen, että hänelle esitetään velvoitteita tai tavoitteita (Palola 2004). Syntyvyyspoliittisissa teksteissä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kansalaisia suostutellaan, kannustetaan, innostetaan tai veloitetaan hankkimaan enemmän lapsia.

Minua ovat parhaiten palvelleet tiukan uuden retoriikan tutkimuksen noudattamisen sijaan Jaana Vuoren (2004, 93–96) soveltamat työkalut, jotka hän esittää kysymyksinä. Mitä suhteita rakentuu kirjoittajan ja lukijan välille? Miten kirjoittaja määrittelee itsensä (eetos)? Miten asiasisältö toimii osana puhuttelua (logos)? Miten teksti kutsuu toimimaan (paatos)? Mitä teksti mahdollistaa? Mikä on tekstin yhteiskunnallinen yhteys? Mikä on

tekstin julkaisufoorumi? Mitä merkityksiä teksti rakentaa suhteessa toisiin teksteihin?

Kutsun otettani retoriseksi lähiluvuksi, jossa suodatan aineistoni retoriikan tutkimuksen käsitteistön läpi. Näitä ovat 1) esisopimukset tai taustaolettamukset, 2) sanat ja niiden ehdollistaminen tiettyihin merkityksiin, 3) eetos, 4) paatos, 5a) kvantitatiivinen logos ja 5b) kvalitatiivinen logos sekä 6) argumentaation rakentuminen (Perelman & Olbrecht-Tyteca 1971; Summa 1989; Perelman 1996; Palonen & Summa 1996; Palonen 1997; Vuori 2004; Hänninen & Palonen 2004). Lisäksi vastaan Vuoren edellä esittämiin kysymyksiin siitä, millä foorumilla tekstit julkaistaan, mitkä ovat tekstien suhteet toisiin teksteihin ja minkälaisia lukijasuhteita tekstit luovat. Lukijasuhteita olen tutkinut analysoimalla tekstien subjekteja: keitä tekstit kutsuvat toimimaan ja keitä ne yrittävät puhutella.

Tutkimukseni alkuvaiheessa olin mieltynyt kriittiseen diskurssianalyysiin, minkä perintönä ensimmäisissä artikkeleissa näkyy lavea diskurssi-käsitteen käyttö (Artikkelit I; II; Isola 2008). Myöhemmin menetelmäni tarkentui retoriikkaan. Ensi vaiheessa olen kuitenkin teemoitellut aineiston asiasisällöt karkeasti, ja vasta tämän jälkeen pureutunut argumentaatioon. Pääasiassa analyysini havaintoyksikkönä ovat olleet kokonaiset luvut, mutta olen tutkinut myös yksittäisiä sanoja.

Esisopimuksilla tai taustaolettamuksilla tarkoitan niitä faktoja tai arvoja, jotka on valikoitu tai jotka ovat valikoituneet argumentoinnin julkilausumattomiksi lähtökohdiksi (Perelman & Olbrecht-Tyteca 1971; Summa 1989). Esisopimuksiksi valitaan yleisölle itsestään selvästi tosia asioita, toivottava asioiden tila (Kuusisto 1996, 270, 277) tai olemassa oleva diskurssi. Esisopimukset näyttäytyivät tutkimukseni kannalta erityisen tärkeinä, koska argumentaatiossa yritetään siirtää esisopimuksille osoitettu hyväksyntä koskemaan johtopäätöksiä. Esisopimusten ja väitteiden välille luodaan siten tietty sidos. (Perelman 1996, 28; ks. myös tuonnempana kaavio 1 sivulla 46 ja kaavio 4 sivulla 56.)

Yurchak (2006, 50–54) kirjoittaa kielen hypernormalisoitumisesta, jolla hän viittaa sanojen ehdollistumiseen Neuvostoliitossa. Ideologisista asioista piti puhua ennalta määrätyllä tavalla. Virkamieskielen kiteytymät ovat lähellä tällaista kielenkäyttöä. Kyse ei nykyään niinkään ole siitä, että asioista pitäisi puhua tietyllä tavalla, vaan siitä, että kiteytymät tiivistävät luonnollistuneita asioidentiloja ilman, että niitä tarvitsee avata tai politisoida.

Venäläiset politiikka-asiakirjat esittävät muun muassa seuraavia kiteytymiä: perheen vahvistaminen, hengelliset ja henkiset arvot ja alhainen terveyskulttuuri. Suomalaisissa teksteissä taas esiintyvät muun muassa kiteytymät hyvinvointivajeesta, väestökehitykseen varautumisesta, ikärakenteisiin vaikuttamisesta ja julkistalouden tasapainosta. Paljon retoriikan taustaolettamuksista kertoo se, mistä teemoista kiteytymiä syntyy. Venäjällä kirjoitetaan selkokielellä taloudesta, Suomessa perheistä. Sen

sijaan Venäjän syntyvyysretoriikassa on paljon kiteytymiä perheestä, Suomessa taloudesta.

Eetoksella tarkoitetaan puhujan persoonan tai puhujan itsestään antaman kuvan kautta argumentoimista (Summa 1989; Perelman 1996). Eetoksen ymmärrän olevan myös joukko arvoja tai ominaisuuksia, yhteistä ymmärrystä oikeasta ja väärästä, tavoitteesta ja toiminnasta, joilla ryhmä erottautuu muista. Eetoksellisessa vakuuttamisessa hyödynnetään myös diskursiivisia olettamuksia, sitä että kirjoittaja ja lukija olettavat ajattelevansa samassa diskurssissa. Tällaisia yhteisesti jaettuja mielikuvia kirjoittaja yrittää lukijassaan herätellä.

Paatos vahvistaa lukijasuhdetta edelleen, koska siinä vedotaan kuulijan tunteisiin suoremmin. Paatoksellisen vakuuttamisen avulla yritetään poistaa lukijan vastahankaisuutta ottaa vastaan viestejä, vaikka toisinaan käy päinvastaisesti. Paatoksellisuutta voi olla esimerkiksi vetoaminen yleisesti hyvinä pidettyihin arvoihin, kuten lapsimyönteisyyteen ja äidillisyyteen tai vastaavasti yleisesti kielteisinä pidettyihin, kuten itsekkyyteen ja moraalittomuuteen. Eetosta ja paatosta on toisinaan vaikea erottaa toisistaan. Olen kuitenkin erottanut ne siten, että eetoksen olen mieltänyt olevan argumentaation läpi kuuluva kirjoittajan oma ääni: järkeen, tunteisiin, arvoihin tai hengellisyysperustuva kokonaisuus. Paatokseksi olen määritellyt yksittäiset tunteisiin vetoavat keinot. Logoksessa vedotaan puolestaan järkeen joko määrällisin, laadullisin tai arvoihin liittyvin perustein. (Perelman & Olbrecht-Tyteca 1971; Summa 1989; Perelman 1996; Vuori 2004.)

Tekstin esisopimuksille ja taustaolettamuksille sekä sanojen sisällöille osoitettu hyväksyntä siirretään johtopäätöksille tai väitteille rakentamalla silta erilaisia argumentaation tapoja, kuten peräkkäisyys- tai rinnakkaisuussuhteita käyttäen. Ensin mainittu argumentaatio etenee syy-seuraussuhteiden avulla, kun taas jälkimmäisessä rinnastetaan eritasoisia tekijöitä, olemuksia ja ilmentymiä. (Perelman 1996.) Jokinen ja Juhila (1993, 152) kutsuvat näitä faktuaalistamisstrategioiksi, joilla pyritään vakuuttamaan lukija siinä määrin, että jostakin asiasta tulee tosi, itsestään selvä ja ainoa oikea.

Argumentti voi perustua mieltymystä tai suotavuutta koskeviin perusteisiin. Todellisuutta koskevia perusteita ovat tosiseikat, totuudet ja otaksumat. Mieltymystä ja suotavuutta koskevia perusteita ovat arvot ja hierarkiat. Arvo sopii perusteluksi, kun yksi asia nähdään muita paremmaksi. Yleispäteviä arvoja voidaan pitää suostuttelun eräänlaisina ”mentaalisisinä työkaluina”, jolloin lähestytään paatoksellista vakuuttelua ja yritetään rakentaa lukijasuhdetta toivottuun suuntaan. Vanhoilliset yhteisöt käyttävät perusteluinaan konkreettisia ja yhteiskuntakriitikot abstrakteja arvoja. Jälkimmäiset tarjoavat abstraktiudessaan tilan muutosvaatimuksille ja kumouksellisuudelle. (Perelman 1996, 30–35.) Kutsun arvoihin perustuvaa argumentin perustaa analyysissäni arvologokseksi.

Faktalogokseksi kutsun kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen lokukseen perustuvaa vakuuttamista. Kvantitatiivisella lokuksella tarkoitan perusteluja, joilla vedotaan määrällisesti suureen joukkoon asioita, mielipiteitä tai faktoja, esimerkiksi demokratiaan ja yleiseen mielipiteeseen. Kvalitatiivista lokusta puolestaan leimaa ainutkertaisuus, uniikkisuus, korvaamattomuus tai uhanalaisuus. Ne voidaan kuitenkin monesti palauttaa määrälliseen perusteeseen, koska usein ne viittaavat aikaisempaan määrälliseen vallitsevuuteen. (Summa 1989, 105–106; Perelman 1996, 30–37.) Siten esimerkiksi vetoaminen ydinperheeseen tavoiteltavana perhemuotona ei olekaan puhtaasti laadullinen vaan myös määrällinen peruste.

Kvantitatiivisena argumentaatiostrategiana käytetään mittoja, painoja ja todennäköisyyksiä. Vertailua käytetään hyväksi, kun kaksi harkittua asiaa esitetään keskenään riittävän samankaltaisiksi. Verrattavien asioiden valinta vääjäämättä värittää itse vertailua. (Perelman 1996, 87.) Käsillä oleva tutkimus on havainnollinen esimerkki kahden maan liittämisestä yhteen, laadullisesta kontrastionnista ja kontrastoinnin kautta syntyneestä tiettyyn aikaan ja paikkaan sidotusta tiedosta.

3.3 KONTRASTOINTI

Olen kuullut useasti sanottavan, että kahden erilaisen järjestelmän tutkiminen on hankalaa. Silti emme voi metodologisten tai käsitteellisten ongelmien tähden kieltäytyä tutkimasta erilaisuutta. Koska globalisoituvassa maailmassa ihmiset väistämättä vertailevat erilaisia järjestelmiä keskenään, tieteen on tutkittava tätä todellisuutta. Hyvä esimerkki on vuoden 2012 lopulla käyty Suomen ja Venäjän välinen lastensuojelukiista, jossa venäläiset kritisoivat Suomessa tehtyjä venäläislasten huostaanottoja. Esimerkki havainnollistaa äitiyden ja vanhemmuuden instituutioiden sekä sukupuolijärjestelmien kohtaamista, jopa törmäämistä. Suomessa lapsi otetaan suhteellisen varhaisessa vaiheessa huostaan, mutta Venäjällä vanhemmuuteen puututaan vasta hätätilanteessa ottamalla vanhemman oikeudet pois – käytännössä vanhemmat menettävät lapsensa.

Deborah Mabbettin ja Helen Boldersonin (1999) mukaan on olemassa neljä vertailevan tutkimuksen muotoa eli tilastolliset makrovertailut, tapaustutkimukset, regiimitutkimukset ja poikkikulttuuriset vertailut, joista viimeisimpää tutkimukseni edustaa. Tutkimus on poikkikansallista ja vertailevaa silloin, jos kahta yhteiskuntaa tai kahden yhteiskunnan tutkittavia yksikköjä vertaillaan käyttäen samoja käsitteitä (Hantrais ja Mangen 1996). Venäjälle ja Suomelle tällainen on syntyvyyshuolen diskurssi.

Vertailun sijaan puhun mieluummin Liljeströmiä ym. seuraten (2000) kontrastoinnista, koska yhtäläisyyksistä huolimatta Suomen ja Venäjän syntyvyysretoriikat eroavat. Ne eivät ole yhteismitalliset, koska keskustelu eroaa niin keskustelijoiltaan kuin paikaltaan. Venäjällä elinkeinoelämä vaikennee, ja Suomessa luterilainen kirkko ja armeija ovat hiljaa. Venäjällä

poliitikot ajavat syntyvyyttä nostavaa politiikkaa, mutta Suomessa pääsääntöisesti eivät. Kontrastointi osoittaa tämänkaltaiset erilaisuudet sulkematta samankaltaisuutta pois. (Keränen 2001; Anttonen 2005.)

Kahden maan kontrastoinnilla on ollut metodologinen tehtävänsä, koska aineistot ovat paljastaneet toisistaan hiljaisuuksia ja painopisteitä. Olen tutkijana joutunut problematisoimaan tutkimusaihetta ja teoriaa sekä poistumaan totunnaisista ja kulttuurisidonnaisista tavoistani ajatella. Samalla olen kehittynyt herkemmäksi huomaamaan esimerkiksi sen, että tieteessä sukupuolittuneisuutta tarkastellaan usein länsikontekstissa. Venäläisen aineiston avulla otin etäisyyttä omaan kulttuuriini. Pystyin lisäämään ymmärrystä suomalaisesta väestöpolitiikasta etääntymällä siitä ja venäläisestä väestöpolitiikasta lähentymällä siihen (ks. esim. Juhila ym. 1993, 256; Kakkuri-Knuuttila 1999; Hänninen & Palonen 2004, 9). Kontrastointi auttaa purkamaan luonnollistuneita itsestäänselvyyksiä.

Syntyvyysretoriikkaa tutkittaessa yksi vaihtoehto olisi asettaa rinnakkain kaksi samankaltaista valtiota, vaikkapa Suomi ja Ruotsi. Silloin voitaisiin tutkia, miten niiden syntyvyyskeskustelut samankaltaisuudessaan eroavat tai minkälaisia samankaltaisia kokonaisuuksia ne luovat. Tarkastelussa olisivat tällöin hienosyiset erot, koska Suomen väestöpolitiikka on paljonkin seurallut ruotsalaista väestöpolitiikkaa (ks. esim. Myrdal & Myrdal 1934). Ruotsi ei kuitenkaan ole ollut ainoa suomalaisen väestöpolitiikan mallimaa. 1940-luvun alussa viitattiin myös Venäjään, kuten Reino Lento vuonna 1946 seuraavassa kirjoittaa. Venäjään viitattiin vielä 2000-luvun alussa, kuten jälkimmäinen lainaus osoittaa.

Jos esim. tarkastelemme väestöpoliittisia toimenpiteitä kummassakin naapurimaassamme, Venäjällä ja Ruotsissa, huomaamme niiden olevan suunnilleen samanlaisia kuin omat vastaavat toimenpiteemme. Eroa on oikeastaan vain päämäärän asettelussa. Ruotsin väestöpolitiikka ilmoittaa tavoitteekseen vain väestökannan säilyttämisen nykyisellään. Neuvostoliitossa kuten meilläkin sen sijaan halutaan lisätä väestöä, koska tajutaan, että maan käyttämättömät luonnonvarat voi vain nykyistä suurempi väestö kyllin tehokkaasti ottaa kulttuurin palvelukseen.

(Lento 1946.)

Syntyvyyteen voidaan vaikuttaa sopivasti kohdennetuilla väestöpoliittisilla toimenpiteillä. Parhain esimerkki on entinen Neuvostoliitto ja sen vaikutuspiirissä olleet Itäisen Euroopan maat. Näissä maissa sijoitettiin paljon syntyvyyden lisäämiseen ja se saatiin nostettua yli väestön uusiutumisrajan. Onnistuneesti syntyvyyden lisäämiseen ovat panostaneet myös Ranska ja Ruotsi.

(Väestöpoliittinen ohjelma 2004, 29.)

Systematisoidakseni Venäjän ja Suomen syntyvyysretoriikoiden kontrastoinnin loin maakohtaisen analyysin jälkeen kontrastointimatriisin aineistosta nousseiden teemojen perusteella. Näitä olivat alhaisen syntyvyyden syyt ja seuraukset, väestöpolitiikan tavoitteet ja tausta-arvot, kansalaisten talous, valtion talous, väestön terveys, oikeudet (mukaan lukien tasa-arvo), velvollisuudet, moraali ja hengellisyys, valistaminen sekä väestöpolitiikan subjekti / sukupuoli, kaikkiaan yhteensä 12 kappaletta. Kutakin teemaa kohden mietin kahdesta kolmeen kysymystä, joiden perusteella täytin matriisia viittauksilla asiakirjojen sivuihin. Lopulta kokosin olennaiset tekstipätkät omiksi tiedostoikseen molemmista maista, jolloin niiden käsittely ja käsitteellistäminen oli sujuvampaa. Asetin kontrastointimatriisit konkreettisesti vierekkäin, jolloin pystyin lukemaan kahta aineistoa teemoittain samaan aikaan. Havainnollistan pelkistetyksi kontrastointimatriisia tutkimukseni pääteemalla eli väestöpolitiikan (sukupuolittuneella) subjektilla.

Olennaista analyysissä on ollut havaita, mitkä erot ovat ja miksi ne ovat merkityksellisiä. Tämä pätee myös samankaltaisuuksien tunnistamiseen. Retoriikan analyysi ja kontrastointi ovat tukeneet toisiaan. Argumentaation sisällön ja rakenteiden pilkkominen osiin on yhtäältä auttanut näkemään kontrastiaasteet ja toisaalta paikat, joihin analysoiva katse on ollut syytä tarkentaa.

Taulukko 1 *Esimerkki Venäjän ja Suomen väestöpolitiikan subjektien kontrastointimatriisista*

Väestöpolitiikan subjekti Mitä subjekteja mainitaan? Minkälaista sukupuolierityistä puhetta esiintyy? Mihin katsotaan tarpeelliseksi kiinnittää huomiota?		
Subjektit, kansalainen	Venäjä	Suomi
Perhe	Tavoitteena - - vahvistaa perheinstituutiota, elvyttää sekä turvata perhesuhteiden henkiset ja hengelliset perinteet (Väestöpoliittinen ohjelma 2007)	On tuettava sellaisten olosuhteiden kehittymistä, joissa yhä useampi perhe pystyy saamaan haluamansa määrän lapsia. Tavoitteena on turvata se, että vanhemmat voivat sekä tehdä työtä että toimia hyvinä vanhempina. (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 34)
Vanhemmat	...kohennetaan vanhempien valmiuksia kasvattaa lapsia (Väestöpoliittinen ohjelma 2001)	Kolmannes vanhemmista koki, ettei aikaa yhdessäoloon lapsen kanssa ole riittävästi. (Perhepoliittinen strategia 2003, 30)
Nainen	Kansallisesta mentaliteetista puuttuu... terveyteen... mitä voidaan pitää eräänä syynä naisten terveydentilan huonontumiseen. (Naisten asema 1996) ...helpotetaan naisten paluuta hoitovapailta työelämään; kohennetaan naisten työmarkkina-asemaa kohentavaa koulutusta ja uudelleen koulutusta (Väestöpoliittinen ohjelma 2007)	Hakimin mukaan -- preferenssiryhmällä on ratkaiseva vaikutus naisen työssäkäynnin jakaumaan hänen elämänsäkaarellaan, lasten lukumäärään sekä tapaan, jolla hän reagoi erilaisiin työmarkkina- ja sosiaalipoliittisiin toimenpiteisiin. (Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004)
Mies	Miesten lisääntymisterveyden ongelmat lisäävät hedelmättömyyttä ja lapsen kehityksen ongelmia. (Lisääntymisterveys 2000)	Yleinen selitys on, että miehille isän roolin sovittaminen muihin odotuksiin näyttää tuottavan suurempia vaikeuksia kuin äitiys naisille. (Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004, 46)
Lapsettomat pariskunnat / naiset / miehet	Avioerot ovat lapsettomien parien keskuudessa 6–7 kertaa keskimääräistä korkeammat. Hedelmättömyys on keskeinen syy sille, että ihminen kadottaa kiinnostuksensa elämään ja työhön. (Lisääntymisterveys 2000)	Voi myös olla, että miesten joukossa on tapahtunut tai tapahtumassa polarisoitumista hyviin ja huonoihin isäkandidaatteihin. Näin naisille sopiva valikoima supistuu. (Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004, 46)
Nuoriso / nuoret aikuiset	Turvataan nuorison lisääntymisterveys luomalla uusia tapoja hygieniakasvatukseen ja valmistetaan nuoriso perhe-elämään psykologispedagogisin menetelmin. (Lisääntymisterveys 2000)	Perhettä perustettaessa nuoret aikuiset kohtaavat yhteiskunnassa vallitsevan tavoiteristiriidan, jossa yhtäältä edellytetään nopeaa koulutusta, ammattiin valmistumista ja kiinteää sijoittautumista työmarkkinoille sekä toisaalta lasten hankintaa ja sitoutumista perheeseen lasten turvallisen kasvu ympäristön luomiseksi. (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 35.)

3.4 POHDINTAA TUTKIJANPOLUSTANI

Kahden maan asettaminen rinnakkain on ollut haastavaa mutta palkitsevaa. Analyysiä tehdessäni tutkimusmateriaalien käsitteleminen aiheutti kolmenlaisia kulttuurisia ongelmia. Aluksi en kokenut tuntevani venäläistä kulttuuria riittävästi. Irrottautuminen suomalaisen kulttuurin totunnaisuuksista oli vaikeaa. Lisäksi minun oli vaikea ymmärtää sukupuolen toisistaan poikkeavat kulttuuriset merkitykset. Näitä vaikeuksia käsittelin tutkimuspäiväkirjassani muun muassa seuraavanlaisin merkinnöin:

Kouriintuntuva ahdistus! Venäjän kielen taitoni ei ikinä riitä hienovaraiseen diskurssianalyysiin, mutta eipä suomen kielen taidostanikaan ole kummoista hyötyä virkamieskielen äärellä. Virkamieskielen hioutuneisuus ja harkitut sanamuodot saavat minut epätoivoiseksi. Ymmärrän molemmista kielistä vain sanat, jos niitäkään, mutta en ainakaan sisältöjä.

(Merkintä vuodelta 2005.)

Vuonna 2006 olin juuri alkanut osa-aikaiseksi yksinhuoltajaksi, kun kirjoitin:

Venäjän tutkiminen on vaikeaa. Minulla on vaillinainen kielitaito ja puutteellinen tahto ymmärtää. Miten voin analysoida ja kirjoittaa kuvailevasti, en normittavasti, kun en esimerkiksi ymmärrä, miksi yksinhuoltajaperheet ovat huonoja kansakunnan kannalta. Huomaan ottavani hieman arvottavan asennon suhteessa venäläisiin. Sekin suututtaa minua.

(Merkintä vuodelta 2006.)

Vuonna 2008 sain Yhteiskuntapolitiikka-lehden arvioitsijalta palautteen, joka pysäytti: ”Ei kirjoituksessa puolueettomuutta ilmeisesti tavoitellakaan, mutta kieltämättä hieman hymyilyttää kirjoittajan ilmeinen (närkästynyt) samaistuminen nuorten venäläisnaisten asemaan, kun näille tarjotaan kaksinkertaista vastuuta.”

Palasin puolueettomuuskysymysten äärelle kirjoittaessani artikkelia Venäjän ortodoksisen kirkon ja naisjärjestöjen lisääntymisoikeuskiistasta (Artikkeli III). Vaikka vuoden 2008 tekstistä en närkästymistä itse havainnut, vuonna 2010 olin siitä kipeän tietoinen:

Minä, uskonnollisesta yhteisöstä irtaantunut ja avioliitosta eronnut, liberaali takkutukka yritän tässä kirjoittaa puolueettomasti, ja samalla vihoittelen ortodoksista maailmaa vastaan: eivät sallisi seksuaalikasvatusta tai ehkäisyä.

(Merkintä vuodelta 2010.)

Vuonna 2011, väitöskirjaa viimeistellessäni olin taas uusien ärsytysten äärellä:

Miksi meuhkataan syntyvyydestä? Miksi halutaan lapsia tähän maailmaan? Talouskasvun statistieiksi? Eivät ihmiset halua tähän yhteiskuntaan lapsia, jos eriarvoistuminen jatkuu. En minä ainakaan. Ryhdyn lapsentekolakkoon. Taidan tosin olla siihen jo liian vanha.

(Merkintä vuodelta 2011.)

Yhteenvetolukua viimeistellessäni löysin tuntemuksilleni sanat Raija Julkusen (2010, 45) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit* -kirjasta. Tunsin olevani jälkikoloniaalinen feministi, joka oli pakotettu löytämään ajattelua ohjaavat hierarkiat ensin omasta mielestään. En voi tietää, miten venäläinen nainen tai mies ajattelee saati että minulla olisi oikeus arvottaa totunnaisuuteni paremmiksi tai huonommiksi kuin venäläisen totunnaisuudet. On ollut vaikeaa yrittää hyväksyä tämä.

4 KANSAKUNNAN JA PERHEEN NIMEEN – SYNTYVYYSHUOLI VENÄJÄLLÄ

Venäläinen syntyvyysretoriikka etenee johdonmukaisesti suuremmilla yllätyksillä. Väestöpoliittiset keskustelijat jakavat yhteisen tavoitteen syntyvyyden nostamisesta, mutta keinoista ollaan jossain määrin erimielisiä. Seuraavissa alaluvuissa kokoon ensimmäisen, toisen, kolmannen ja viidennen osajulkaisujen perusteella venäläisen syntyvyysretoriikan kokonaisuudeksi ja pohdin artikkeleissa esittämiäni tuloksia.

4.1 ESISOPIMUKSET: VENÄJÄN MAAILMANPOLIITTINEN ASEMA JA NAISET

Kolmessa ensimmäisessä artikkelissa (Artikkelit I; II; III; ks. myös Isola 2008) osoitetaan, että Venäjällä vallitsee kyseenalaistamaton syntyvyyshuolen diskurssi, jonka ytimessä on tavoite Venäjän maailmanpoliittisen aseman turvaamisesta. Tämä käy myös ilmi esimerkiksi *Venäjän kieli* -tavoiteohjelmasta (2006), jossa kirjoitetaan venäjän olevan vaarassa menettää asemansa neljänneksi puhutuimpana kielenä. *Väestöpoliittinen konseptio* (2001) puolestaan kertoo geopolittisesta huolesta seuraavasti:

On myös välttämätöntä turvata Venäjän federaation tärkeiden geopolittisten alueiden väkiluku siirtämällä työvoimaa maan muilta alueilta niille.

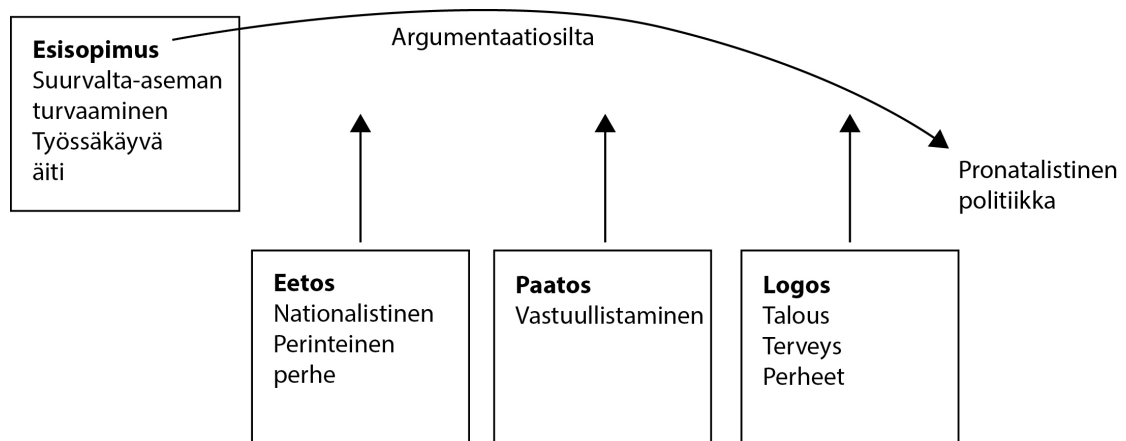
(Väestöpoliittinen konseptio 2001).

Syntyvyysretoriikan ensimmäinen esisopimus on, että Venäjän on säilyttävä maailmankartalla suhteellisen vahvana valtiona. Väestön vanhenemisesta ja siitä seuraavasta työvoimapulasta ei juuri puhuta. Syynä voi tietenkin olla se, että venäläinen väestö ei ole ennen aikaisten kuolemien tähden vielä ehtinyt vanheta. Väestötieteilijät kyllä muistuttelevat alhaisen syntyvyyden aiheuttavan ennen pitkää työvoimapulaa (Zakharov 2008), mutta politiikkaohjelmissa tämä huoli ei konkretisoidu. Tulevaisuuden kansantalouden ongelmat ovat kulttuurisiin, ja geopolittisiin murheisiin nähden toissijaisia.

Venäläinen syntyvyysretoriikka rakentuu työssäkäyvän äidin sukupuolisopimuksen varaan. Sitä ei sanota, mutta se on ilmeistä. Naisia kohdellaan äiteinä ja työssäkäyvinä kansalaisina. Sosiologit Alexander Gatvinskii ja Jelena Jarskaja-Smirnova (2004, 57) sanovat, että venäläinen väestönkehitys on sukupuolittunut tarkoittaen tällä sitä, että miesten heikko

terveys ja ennenaikaiset kuolemat vinouttavat sukupuolijakaumaa. Pitempään elävät naiset joutuvat työskentelemään tulevaisuudessa yhä vanhemmiksi. Sen sijaan että panostettaisiin miesten terveyden edistämiseen, kohdistuukin politiikka syntyvyyden nostamiseen. Naiset mielletään reproduktiiviseksi potentiaaliksi. Gatvinskii ja Jarskaja-Smirnova (2004) kritisoivat asetelmaa, koska lisääntymisiässä olevien miesten korkea kuolleisuus selittää sekin alhaista syntyvyyttä. Esimerkiksi vuoden 1987 alkoholinvastainen kampanja johti sekä mieskuolleisuuden alenemiseen että syntyvyyden nousuun.

Kaaviossa 1 esitän, että venäläistä syntyvyysretoriikkaa aletaan rakentaa työssäkäyvän äidin sukupuolisopimuksen ja Venäjän maailmanpoliittisen aseman turvaamisen varaan. Argumentaation sillan rakentumista käsittelen seuraavissa alaluvuissa.

Kaavio 1 Venäjän syntyvyysretoriikka – esisopimuksista johtopäätöksiin

4.2 MUUTTUVAA SANASTO JA ONGELMAPERHEIDEN NIMEÄMINEN

Perheet ja syntyvyys Venäjällä -artikkelissa avataan tiheään käytettyjä avainkäsitteitä tai kiteytymiä (Artikkeli II), ja *Lisääntymisoikeudet Venäjällä: naisjärjestöjen ja kirkon kiista* -artikkelissa käsitellään kiteytymien avulla venäläisen syntyvyysretoriikan muutosta 1990-luvun lopusta 2000-luvun alkuun (Artikkeli III).

Eritoten 1990-luvun politiikkaohjelmissa ja vielä vuonna 2001 julkaistussa väestöpoliittisessa ohjelmassa käytetään kiteymää ”perheen vahvistamisesta” (*ukreplenije semja*). Venäläisten perheiden parissa työskenteleviä ammattilaisia haastateltuani ilmeni, että ”perheen vahvistaminen” käsitteenä ei ollut sisällöllisesti selvärajainen. Käsitteen sisällöksi ehdotettiin niin sukupolvien välisen vuorovaikutuksen

vahvistamista kuin vanhemmille mahdollisuutta viettää enemmän aikaa lastensa kanssa (Artikkeli II; myös Isola 2013).

Vuoden 2007 väestöpoliittisen ohjelmassa kirjoitettiin ”henkisistä ja hengellisistä arvoista” (*duhovno-nravstvennye tsennosti*). Ortodoksit käyttivät käsitettä jo 1990-luvun lopulla kritisoidessaan naisjärjestöjen edistämää lisääntymisoikeuksia. Vaikka terminä sekin on lakea ja määrittelemätön, se herättää kuitenkin tiukemmin rajattuja miellelyhtymiä kuin perheiden vahvistaminen. (Artikkeli III.)

Myös ongelmaperheiden nimeäminen hämmensi minua. Aineistossani esiintyvät nimettyinä kategorioina ongelmaperheet (*problemnaja semja*), kriisiperheet (*krizisnaja semja*), yksinhuoltajaperheet (*nepolnaja semja*), monilapsiset perheet (*mnogodetnaja semja*), vähävaraiset perheet (*maloobespetšennaja semja*) ja huono-osaisten perheet (*neblagopolutšnaja semja*) ikään kuin yhteismitallisina kategorioina. Kriisiperheiksi määriteltiin alkoholistivanhemmat lapsineen, mutta myös jälkeläistensä ravitsemuksesta tai kasvatuksesta huolehtimaan kykenemättömät vanhemmat, joita uhkasi vanhemman oikeuden menettäminen. Tällöin puhutaan sosiaalisesta orpoudesta (*sotsialnoje sirotstvo*). (Artikkeli II; Isola 2009.)

Huono-osaisten perheiden termi näyttäytyy kaikki ongelmalliset perheet yhteen kokoavana kattokäsitteenä. Erilaisten perheiden määrittelemisellä ja kategorisoinnilla voidaan osoittaa sosiaalipoliittinen huoli ongelmien kasautumisesta, mutta sillä näyttäisi olevan toinenkin funktio. Federaation väestöpoliittiseksi tavoitteeksi määritellään monilapsisten perheiden määrän kasvaminen, mutta samanaikaisesti monilapsiset perheet sijoitetaan ongelmaperheiden tai huono-osaisten perheiden kategoriaan (Artikkeli II; Isola 2009; 2013). Kun monilapsisuus kasautuu huono-osaisiin, uskonnollisiin ja vauraisiin perheisiin, ongelmaperheiden ja huono-osaisten perheiden kategorioiden voisi ajatella erottelevan ”hyvät” monilapsiset perheet ”huonoista”.

4.3 VAKUUTTELUN KEINOT: NATIONALISMIA, MORAALIA JA VERTAILUJA LÄNSIMAIHIN

Venäjän syntyvyysretoriikassa vallitsee nationalistinen ja perinteisen perheen eetos. Vaikka naisjärjestöt ja ortodoksinen kirkko asettuvat vastakkain monissa arvokysymyksissä, ne jakavat tavoitteen syntyvyyden nostamisesta ja perheen aseman vahvistamisesta. (Artikkeli III.) Syntyvyysretoriikan eetos paljastaa arvoerimielisyydet. Kun 1990-luvun lopulla politiikkaohjelmissa kuului lisääntymisterveyden ja -oikeuksien eetos, vuoden 2007 jälkeen on hallinnut uskonnollisävytteinen perinteisen perheen eetos. Taulukko 2 havainnollistaa syntyvyysretoriikan eetoksen muuttumista (Artikkelit I; II; III; V).

Taulukko 2 Venäjän syntyvyyspolitiikan sisällöt vuosituhaten vaihteessa

Ajankohta Eetos	Sisällöt	Politiikka-asiakirjat	Keskeisimmät taustatoimijat
1998–2002 Lisääntymisterveydellinen ja -oikeudellinen eetos Perhe yhteiskunnan perusyksikkönä	Lisääntymisoikeudet, naisten, äitien ja nuorten lisääntymisterveyden parantaminen, sukupuolivalistus, vastuu	Turvallinen äitiys (1998–2000) Lisääntymisterveys (1998–2010) Perhesuunnittelu (1998–2002)	Naisjärjestöt
2001 → Perinteisen perheen eetos	Perinteiset perhearvot, henkiset ja hengelliset arvot, pronatalismi, vastuu	Väestöpoliittinen ohjelma (2001) Väestöpoliittinen ohjelma (2007) Äitiyspääoma-laki (2008) Vanhempien kunnia - mitalijärjestelmä (2009)	Ortodoksinen kirkko

Paatoksellisia keinoja käytetään, kun vedotaan kansalaisten vastuuttomuuteen. *Naisten asema* -konseptiossa todetaan, että moraalikasvatus on heikentynyt perheissä, koulussa, yhteisöissä ja yhteiskunnassa (RF 1996). Seuraavassa lainauksessa puhutaan vastuuttomuuden ja aborttien välisestä yhteydestä:

Väestön tämänhetkinen vastuuton ja kevytmielinen suhtautuminen aborttiin vaatii muutosta. Asenteen muuttamiseksi tarvitaan systemaattisia ja pitkäjänteisiä ponnisteluja, sillä abortilla on epäsuotuisa vaikutus naisen terveyteen ja lisääntymiskykyyn.

(Perhesuunnittelu 2000–2002.)

Asiakirjoissa ongelmallistuu valistumaton ja jossakin määrin myös vastuuton yksilösubjekti. 1990-luvun lopussa tuli valtion tuota subjektiä valistaa ja tarjota perhesuunnittelua. 2000-luvun puolella samaa yksilöä yritettiin normien avulla ohjata käyttäytymään toisin. Kiinnostavaa tässä paatoksellisessa vakuuttamisessa on se, että vastuuttomuus yleistetään koskemaan kaikkia venäläisiä.

Kansallisesta mentaliteetista puuttuu kiinnostus terveyden ylläpitämiseen ja terveelliseen elämäntapaan liittyviin kysymyksiin, mitä voidaan pitää eräänä syynä naisten terveydentilan huonontumiseen.

(Naisten asema 1996.)

Vai voisiko ollakin niin, että ”kansallisella välinpitämättömyydellä” viitataan sosiaalisesti huono-osaisimpiin kansalaisiin ja näin syntyvyysretoriikassa tuotetaan luokkaeroja? Tulkitsen näin, koska erilaisia huono-osaisia perheitä lokeroidaan edelleen pienempiin ryhmiin. Poliittikaasiakirjoissa kirjoitetaan myös kansalaisten ”terveyskulttuurin”, ”psykologisen kulttuurin” tai ”kasvatuskulttuurin” laskeneen (myös Palosuo 2003; Larivaara 2008). Neuvostoliitossa tällaisilla kulttuurisen tason (*kulturnost*) määrittelyillä jaettiin kansaa luokkiin (Salmenniemi 2012).

Venäläisen syntyvyysretoriikan logoksen muodostavat kansalaisten taloudellinen tilanne, terveys ja perheet (Artikkelit I; II; myös Isola 2008; 2009; 2013). Seuraava lainaus havainnollistaa, miten taloudellisten ongelmien uskotaan kytkeytyvän terveydellisiin ongelmiin ja alhaiseen syntyvyyteen.

Vaikeudet valtiontaloudessa ja sosiaalisessa kehityksessä heijastuivat mm. erityisen korkeina sairastavuus- ja kuolleisuushukuina sekä matalana syntyvyytenä ja vaikuttivat äitien ja lasten terveydentilaan ja ravinnon laatuun, erityisesti syrjäytyneen väestöosan keskuudessa, sosiaalisen eriarvoistumisen yhä syventyessä.

(Terveys 2003–2010.)

Mikrotalous- ja terveysteemaa olen käsitellyt *Tyttärien vastuu* -artikkelissa (Artikkeli I). Faktalogokset taloudesta ja terveydestä perustuvat tilastotietoon, yleisyyteen, nimeämättömään asiantuntijatietoon ja kansainväliseen vertailuun ja aikavertailuihin. Faktat kerätään useista tietolähteistä, sillä esimerkiksi arviot terveiden tai ”absoluuttisesti terveiden” lasten määrästä vaihtelevat saman aikakauden asiakirjoissa:

Terveiden lasten tilanteen arvioidaan olevan katastrofaalinen. Terveiden lasten osuus federaation eri alueilla on neljästä prosentista kymmeneen.

(Venäjän lapset 2002.)

... absoluuttisesti terveiden lasten määrä on tutkimusten mukaan ollut viime vuosina korkeintaan 20–25 prosenttia.

(Turvallinen äitiys 1998–2000.)

Terveysteen liittyvä argumentaatio paljastaa kiinnostavan seikan: hyvää tai normaalia terveyttä ei määritellä. Terveiden lasten määrä vaihtelee asiakirjasta riippuen muutamasta prosentista 30 prosenttiin. (Artikkeli I.) Toinen kiinnostava seikka on se, että venäläisiä vertaillaan eurooppalaisiin tai yhdysvaltalaisiin. ”Normaali” Venäjällä ei siten joustu väestön yleisen terveydentilan mukaan, mikä tarkoittaa, että kansalaisia ei vertailla keskenään, vaan venäläisiä verrataan eurooppalaiseen keskiarvoon, normiin (Artikkeli I):

Äitiyskuolleisuuden tunnusluku ei viime vuosina näytä alenneen Venäjän Federaatiossa. Ko. luku ylittää miltei 2.5 kertaa vastaavan keskieuropalaisen tason.

(Turvallinen äitiys 1998–2000.)

Argumentaatiossa käytetään maavertailujen lisäksi aikavertailuja. Esitetään, miten asiat ovat muuttuneet tietyn ajanjakson aikana.

Kun normaaleja synnytyksiä v. 1985 oli 55,8 % synnytysten kokonaismäärästä, oli niiden osuus v. 1995 36 %.

(Turvallinen äitiys 1998–2000.)

Venäläinen syntyvyysretoriikka rakentuu perhearvoja korostavan eetoksen varaan, mutta tämän lisäksi perhe on myös arvologos. Ydinperheen uskotaan olevan ratkaisu matalaan syntyvyyteen, ja siksi sen toivotaan olevan kansalaisen tärkein lähiyksikkö. Hierarkkisesti ydinperhe asetetaan yksinhuoltajaperheitä ja avoliittoja korkeammalle (Artikkeli II). Vaikka määrittelyn perheen arvologokseksi, se on myös laadullinen ja määrällinen logos. Laadullinen siksi, että ”perheen kriisi” kertoo ydinperheen kohtaamasta uhkasta, ja määrällinen siksi, että ydinperhe Venäjällä on viimeiset vuosikymmenet olleet määrällisesti vallitseva järjestely. Perhelogoksen argumentatiivisena tehtävänä on rakentaa siltaa taloudellisen ahdingon ja perheiden sosiaalisten ongelmien välille, kuten seuraavassa mainitaan:

Sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat venäläisessä yhteiskunnassa ovat heikentäneet olennaisesti perheinstituutiota ja perheinstituution kasvatuksellista pohjaa.

(Venäjän lapset 2003–2006.)

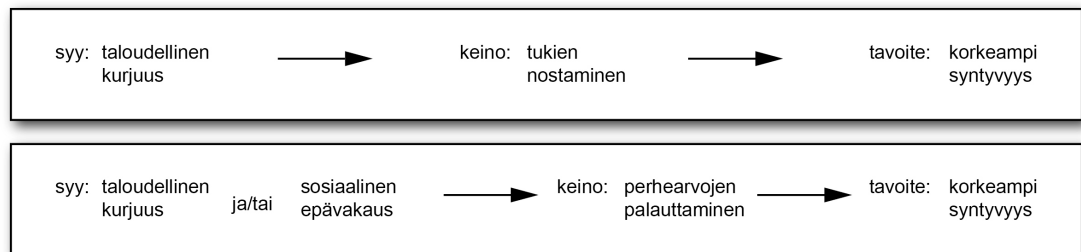
Vaikka terveyden suhteen käytetään länsimaisia mittareita, perhepuheessa länsimaisten arvojen uskotaan altistavan moraaliselle rappiolle (myös Lassila 2007). Siksi perhenormaalin tai seksuaalinormaalin sisältö haetaan valikoidusti Venäjän, ei länsimaiden kulttuuriperinnöstä. Vaikka talous, perhe ja terveys muodostavat syntyvyysretoriikan logoksen,

huonon talouden ja terveyden aiheuttamaa alhaista syntyvyyttä ei 2000-luvun ensimmäisinä vuosina yritetty korjata sosiaaliturvan tasoa ja kattavuutta parantamalla vaan tarjoamalla pronatalistisia etuuksia.

4.4 SYNTYVYYSHUOLEN RAKENTUMINEN KAUSAALISUHTEILLA

Venäläinen syntyvyysretoriikka etenee peräkkäisyysargumenttien eli syy-seuraussuhteiden avulla (Perelman 1996, 97). Alhaisen syntyvyyden syyt selitetään, minkä jälkeen esitetään keino korkeamman syntyvyyden saavuttamiseksi, kuten seuraavissa kaavioissa osoitan.

Argumentaation ketjut
Alhaisen syntyvyyden syyt ja keinot syntyvyyden kohottamiseksi

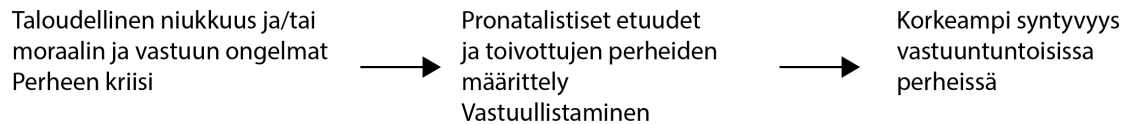
Kaavio 2 Alhaisen syntyvyyden syyt ja väestöpoliittiset keinot syy-seuraussuhteina

Yllä esitellyt retoriset argumentaatiolinjat eivät sulje toisiaan pois, vaan niitä käytetään yhtä aikaa. Ylimmäinen laatikko kuvaa retorista argumentaatiolinjaa siitä, että perheiden taloudellinen kurjuus on syypää alhaiseen syntyvyyteen. Päätöksentekijöiden mielestä taloudellisia tukia pitäisi nostaa, mutta tuilla ei tarkoiteta yhtäläisesti kaikille perheille suunnattuja sosiaalipoliittisia vaan syntyvyyteen kannustavia etuuksia. Perheiden pahoinvointi ja pienituloisuus tunnustetaan, mutta yleisten sosiaalipoliittisten keinojen tehokkuutta ei tunnusteta. Samalla paatoksellisen puheen keinoin vastuu hyvinvoinnista siirretään ainakin osittain perheille itselleen.

Alempi laatikko kuvaa argumentaatiolinjaa, joka täydentää ylempää. Taloudellisen kurjuuden oletetaan johtavan moraalisen murtumiseen ja vastuun rapautumiseen, mikä lisää sosiaalisia ongelmia. Vastuun rapautumisen ja taloudellisen niukkuuden välillä ei kuitenkaan syntyvyysretoriikassa tunnusteta olevan välttämätöntä yhteyttä, vaan ne voivat kehittyä toisistaan riippumatta. Ratkaisu syntyvyyden kohottamiseen ei ole yksinomaan raha. Eetoksellinen vakuuttaminen viestittää, että

tarvitaan myös perhearvojen sekä henkisten ja hengellisten arvojen palauttamista.

Kaaviossa 3 esitän, miten syntyvyysretoriikassa määritellään alhaisen syntyvyyden syy ja sen korjaamiseen esitetyt keinot ja pronatalistisen politiikan tarkennetut tavoitteet. Havainnollisuutta lisää, jos kaavion 3 sijoittaa kaaviossa 1 (s. 46) esitetyn argumentaationsillan alle.

Kaavio 3 Venäläisen syntyvyysretoriikan rakentuminen

4.5 SYNTYVYYSRETORIIKAN SUKUPUOLISUUS: NAINEN LISÄÄNTYMISPOTENTIAALINA

Vuosituhaten vaihde näyttää olevan retorinen jakaja. Linda Cook (2007, 110–111) on todennut, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeinen kaaos ja kansainvälinen tuki venäläisen kansalaisyhteiskunnan rakentamiseksi kannustivat erityisesti naisjärjestöjä osallistumaan politiikkaan 1990-luvulla. Kansainvälisten järjestöjen ohjelmalliset sisällöt ihmisoikeuspainotuksineen näkyivät tuolloin yleisemminkin federaation politiikassa. (Jukina 2009; Hemment 2007.) Venäläistä naisliikettä jakaa suhde valtioon ja feminismiin. 1990-luvun lopulla poliittisesti kuuluvimmat naisjärjestöt työskentelivät yhteistyössä kansainvälisten järjestöjen kanssa, saivat rahoitusta niiltä ja sitoutuivat feminismiin ja tasa-arvoon. Tällä hetkellä valtion kanssa läheisesti työskentelevät naisjärjestöt jäsentävät sukupuolten välisiä suhteita henkisten ja hengellisten arvojen käsitteiden kautta. (Voronina 2008; Salmenniemi 2012.)

1990-luvun lopulla politiikan subjekteina olivat naiset ja nuorisot, mutta 2000-luvun politiikassa subjektin aseman otti perhe (Artikkelit II; III; V). Perhettä on aina pidetty Venäjällä vastuullisen kansalaisuuden täydentymänä. Vaikka teksteissä kirjoitetaan sukupuolineutraalisti nuorisosta, todellisia subjekteja ovat tytöt ja nuoret naiset. Naisilta on odotettu ja odotetaan edelleen vastuullista terveyskäyttäytymistä ja tulevan äitiyden vaalimista (myös Aarva 2006; Larivaara 2008; 2010).

Kutsun *Gender, fertility rhetoric and population policies. Contrasting Finland and Russia between 1995 and 2007* -artikkelissa 2000-luvun väestöpoliittista subjektia perhesubjektiksi (Artikkeli V), joka kokoaan alleen ainakin seuraavat aineistosta nousevat termit: perinteinen perhe, perinteiset perhearvot, ydinperhe, henkiset ja hengelliset arvot. Perhesubjektia erittelevinä termeinä aineistossa esiintyivät ongelma-, kriisi- ja

yksinhuoltajaperheet sekä huono-osaiset perheet, joihin liitetään taloudellisen niukkuuden lisäksi ongelmallista vanhemmuutta ja matalaa kasvatus- ja terveystalouden (*kultturnost*) tasoa. Tulkiten, että perhesubjektin kautta tuotetaan luokkasidonnaista ja sukupuolittunutta kansalaisuutta näennäisestä sukupuolettomuudesta ja luokattomuudesta huolimatta.

Kansalaisuuden sukupuolittuminen tulee näkyväksi, kun perinteisen perheen ja perinteisten perhearvojen termejä ryhdytään avaamaan. Perinteisiin perhearvoihin liitetään äiti, joka kaitsee lapsiaan, valmistaa ruokaa ja vaihtaa vaipat, kun perheen isä hankkii elantoa toisaalla. Venäläinen syntyvyysretoriikka ei kuitenkaan yksioikoisesti aja naisia takaisin koteihinsa: politiikka-asiakirjoissa näkyy myös halu parantaa naisten työmarkkina-asemaa. Oletan kuitenkin, että perinteisten perhearvojen käsitteen avulla halutaan synnyttää naisissa halukkuutta ja alttiutta ajatella perhe toisin, nykyistä suurempilukuisena. Miehen odotetaan sisältyvän perheeseen, mutta mieserityistä kansalaisuutta retoriikassa ei tuoteta esimerkiksi korostamalla isien vastuuta ja velvollisuutta perheistään tai vahvistamalla isien asemaa perheenjäsenenä, puhe perinteisistä perhearvoista kohdistuu suoraan naisiin ja tuottaa siten sukupuolieroon perustuvaa kansalaisuutta. Naisia kutsutaan taas ottamaan vastaan perheen ja työn kaksoistaakka (Artikkeli I).

Aineiston perusteella ei selviä, onko väestökehityksen nimissä yhtä suotavaa se, että lapsia syntyy sekä keskiluokkaisiin että taloudellisesti heikommassa asemassa oleviin perheisiin. Ei selviä myöskään se, olisiko lasten suotavaa syntyä pikemminkin ortodoksisiin kuin islaminuskoihin perheisiin. Retoriikka kun vaikenee tyystin hankalista etnisistä ja uskonnollisista kysymyksistä.

Vain aika näyttää, onko erilaisten perheiden kategorisoinnissa kyse sellaisesta laadullisesta väestöpolitiikasta, jossa kohdistetaan hyvinvointia myös huono-osaiselle väestölle – vai sittenkin toisenlaisesta laadullisesta väestöpolitiikasta, jossa määritellään toivottuja lisääntyviä kansalaisia. Perheiden kategorisointi huono-osaisiin ja täten epäsuorasti hyväosaisiin luo joka tapauksessa tulkinnallisen jakolinjan. Alemmat luokat asettuvat valistavan, jopa moralisoivan politiikan kohteeksi, koska niihin tulkitaan kasaantuvan ongelmia. Sama pätee monilapsisuuteen, joka sinällään ei ole ongelma, ja syntyvyysretoriikassa myös kernaasti tunnustetaan monilapsisuuteen liittyvä taloudellinen niukkuus. Monilapsisuus on ongelma vasta, kun siihen liittyy matalaa yksilöllistä toimintakulttuuria elämän erilaisilla osa-alueilla. Havainnollistan tätä ääripäiden kautta: köyhä mutta vastuuntuntoinen, ehkä myös uskonnollinen monilapsinen ydinperhe on monin verroin monilapsista ja köyhää yksinhuoltajaäitiä parempi väestöpoliittinen subjekti. Koska yksinhuoltajaäitien aseman parantamiseksi ei esitetä toimenpiteitä, ydinperheorientoitunut (*polnaja semja*) väestöpolitiikka sysää yksinhuoltajaitejä entistä helpommin marginaaliin (Jarskaja-Smirnova & Romanov 2004; 2008; 2012). Nancy Fraserin (2003)

sanoin heillä on vaarana jäädä sivuun sekä taloudellisten resurssien uudelleenjaossa että tunnustamisen politiikassa.

Nykyinen syntyvyysretoriikka yhtyy paikoitellen neuvostoliittolaisen keskustelun kanssa. Yksi yhteinen piirre on esimerkiksi pohdinta siitä, ketkä ratkaisevat väestökriisin. On esitetty, että sen tekisivät Venäjän monilapsiset muslimialueet (Matsikovskii 1993; Konovalova 2004; Patsiorkovskii & Patsiorkovskaja 2009; 121; Bystrov 2008). Tästä ei kuitenkaan olla yksimielisiä. Toinen yhteinen piirre on, että 1980-luvulla joukko neuvostoliittolaisia tutkijoita puhui monilapsisuudesta kansakunnan psykologisen terveyden ja tasapainoisen perheen perustana ja yksinhuoltajuudesta repaleisen avioliiton ennustajana (Ata-Mirzaev 1982, 245; Volkov 1982, 226; Novikova ym. 1982, 180–182; Kharcev & Matsikovski 1982, 199–200; Katkova 1982, 230; Kiseleva 1982; Attwood 1990, 5).

1990-luvun loppua Venäjällä voisi kutsua sukupuolisensitiivisyyden ajaksi. Sukupuolittumisen tapa muuttui, kun vuoden 2001 jälkeen politiikka-asiakirjat eivät enää kirjoittaneet sukupuolisensitiivisesti eivätkä ottaneet naista politiikan subjektiksi, vaan alkoivat kirjoittaa (nais)sukupuolen perhesubjektin sisään. Sukupuolen häivyttäminen voisi johtaa syntyvyysretoriikan sukupuolineutraaliuteen, mutta se edellyttäisi miesten kirjoittamista perhe- ja väestöpolitiikan subjekteiksi, ja näin ei ole vielä käynyt. 2000-luvun alun sukupuolineutraalius näyttäytyy siten näennäisenä sukupuolineutraaliutena tai sukupuolisokeutena, koska politiikan todellisena subjektina on edelleen nainen.

Väitän, että naisten kansalaisuus sukupuolittuu nyky-Venäjällä entistä vahvemmin, koska puheena olevan perinteisen perheen yhteydessä ei keskustella perheen sisäisistä valtasuhteista. Ylimalkainen perhesubjektius palauttaa sukupuolten väliset suhteet neuvoteltaviksi perheen sisälle. Näin tuotetaan sukupuolijärjestelmää, jonka ideologisella tasolla normitetaan perhe kansalaisen tärkeimmäksi, kiinteäksi ja ylisukupolviseksi yhteisöksi. Perhe – siis kaksi vanhempaa – nähdään retoriikassa mielellään vastuullisiksi itsestään ja jälkipolvista. Perheen sisäiseksi asiaksi jää, miten vastuu siellä jaetaan. Yksilö- ja perhetasolla vastuu todennäköisesti jaetaan sukupuolijärjestyksen mukaisesti näkymättömälle isälle ja vastuulliselle äidille.

5 TALOUDEN JA KILPAILUKYVYN TÄHDEN – KAMPPAILU VÄESTÖPOLITIIKASTA SUOMESSA

Väestöliitto, Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA ja valtioneuvosto julkistivat väestöpoliittiset näkemyksensä ja määrittelivät väestöpoliittista subjektiä 2000-luvun alussa. Tässä luvussa kokoan yhteen tuolloista syntyvyysretoriikka (Artikkelit IV; V). Yhteiskunnallisten keskustelijoiden harjoittaman syntyvyysretoriikan eroja ja yhtäläisyyksiä olen käsitellyt tarkemmin artikkelissa *Hyviä työntekijöitä ja veronmaksajia: Syntyvyysretoriikka 2000-luvun alun Suomessa* (Artikkeli IV).

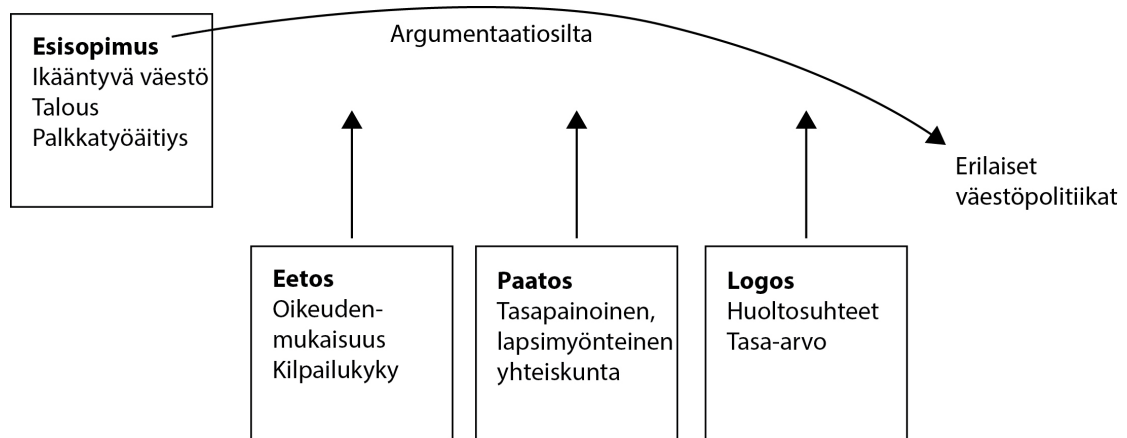
5.1 ESISOPIMUKSET: IKÄÄNTYVÄ VÄESTÖ JA JULKINEN TALOUS

Suomalaisen syntyvyysretoriikan esisopimukset ovat vaikeasti hahmotettavissa, koska väestöpolitiikan määritelmästä tai tavoitteista ei vallitse yhteisesti jaettua ymmärrystä. Useimmiten retoriikan subjektiksi kirjoitetaan työssäkäyvä ja biologisesti lisääntymään kykenevä yksilö (Artikkeli IV). Palkkatyöäitiyteen retoriikan esisopimuksena ei suhtauduta varauksettomasti, vaikka taustaolettamuksena se onkin sangen vahva. Elinkeinoelämän valtuuskunta yrittää rikkoa palkkatyöäitiyden sukupuolisopimusta soimaamalla korkeasti koulutettuja naisia liiallisesta työsuuntautuneisuudesta ja vähälapsisuudesta.

Syntyvyyskeskustelijat palauttavat puheensa syntyvyydestä poikkeuksesta ikääntyvään väestöön, julkiseen talouteen ja kilpailukykyyn. Suomen talouden uskotaan heikkenevän väestön ikääntymisen ja alhaisen syntyvyyden tähden (myös Fahey & Spéder 2004, 7; Mahon 2009). Tulkitsen, että ikääntyvän väestön diskurssi on eräänlainen syntyvyysretoriikan esisopimus, vaikka siitä kirjoitetaankin hyvin paljon toisin kuin esisopimuksista yleensä. Talouskasvu ja syntyvyys kytketään siinä määrin johdonmukaisesti yhteen, että yksi kaavasta poikkeava ilmaisu pistää silmään. Tulevaisuusselonteko nimittäin ainoana asiakirjana mainitsee, että alhaisella syntyvyydellä voi olla kielteisten vaikutusten lisäksi myös myönteisiä seurauksia.

Oikeudenmukaisuus, lisääntymisoikeudet mukaan lukien, asettavat suomalaiselle syntyvyysretoriikalle reunaehdot (Artikkelit IV; V). Jälleen Elinkeinoelämän valtuuskunta yrittää rikkoa kaavaa jakamalla kansalaisia sen mukaan, kenen olisi suotavaa lisääntyä ja kenen ei (EVA 2003, 33; Artikkeli IV).

Kaaviossa 4 esitän pelkistetyksi suomalaisen syntyvyysretoriikan argumentaation kaaren. Sen jälkeen puran tarkemmin, mitä argumentaation keinoja kaaren alla käytetään.

Kaavio 4 Suomalaisen syntyvyysretoriikan esisopimukset ja argumentaation silta

5.2 SYNTYVYYSSRETORIIKAN EHDOLLISTUMAT

Työikäisten ja lasten määrän absoluuttinen ja suhteellinen väheneminen haastaa nykyiset yhteiskuntapoliittiset ratkaisut.

(Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004, 9.)

Taloukasvu ja julkinen talous tarvitsevat paitsi korkeampaa syntyvyyttä myös nuorempaa ikärakennetta. Jos väestö jatkaa ikääntymistään, hyvinvointivaltion palveluja on ryhdyttävä purkamaan. Väitän, että edellisessä lainauksessa hyvinvointi ehdollistetaan korkeampaan syntyvyyteen. Argumentointi ei toki ole aivan näin yksiselitteistä ja -äänistä. Väestöliitto nimittäin uskoo, että hyvinvointivaltio takaa hyvän kehän: kun valtio huolehtii kansalaisistaan, he myös hankkivat enemmän lapsia.

2000-luvun suomalaisessa syntyvyysretoriikassa korostetaan oikeutta lapseen, kun aikaisemmin on ollut tapana korostaa velvollisuutta (Nätkin 1997; Artikkelit IV). Lähdetäänhän retoriikkaa 2000-luvun alussa rakentamaan oikeudenmukaisuuden ja oikeuksien näkökulmasta. Lisääntymiseen liittyvissä velvollisuuksissa ja oikeuksissa on joskus kuitenkin kyse hienosyisistä eroista. Tulkitsen, että heteropariskunnan lisääntymisoikeudet ehdollistuvat suomalaisessa retoriikassa pikemminkin oikeudeksi hankkia toivottu määrä lapsia kuin oikeudeksi olla hankkimatta. Velvoitteita ei esitetä, mutta lisääntymiskykyisiä kansalaisia kannustetaan käyttämään mahdollisuuttaan hankkia lapsia. Oikeus lapsettomuuteen arvottuu ainakin joissakin tapauksissa ja jossakin määrin kielteisesti, koska

vapaaehtoiseen lapsettomuuteen liitetään helposti itsekkyyttä. (Myös artikkeli IV, 243.)

Yksilö jättää tällöin vastuun lasten hankkimisesta ja väestön uusiutumisesta yhteiskunnalle. Samalla hän lunastaa itselleen aikaa ja mahdollisuuden olla itseensä keskittyvä sinkku, opiskelija, uraansa rakentava tuottaja.

(EVA 2003, 37.)

Syntyvyysretoristen tekstien lukijasuhdetta rakennetaan ikääntyvän valtion tai yhteiskunnan ja lisääntymiseen kykenevien kansalaisten väliseksi vuoropuheluksi. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että heteroparien lapsettomuuteen suhtaudutaan lääketieteellisenä tai sosiaalisena ongelmana. Pariskuntien oletetaan haluavan lisääntyä, jolloin poikkeama eli lapsettomuus määrittyy ongelmaksi, jonka ratkaisemisessa valtio voi auttaa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudesta lapseen tai hedelmättömyyshoitoihin vaietaan tai näitä teemoja ei nähdä väestöpoliittisiksi kysymyksiksi. Edellä mainitut ryhmät suljetaan lukijasuhteen ulkopuolelle, eivätkä he tule tunnustetuiksi väestöpoliittisina toimijoina. Fraserin (2003) jäsennyksen mukaan he päätyvät tunnustamattomuudesta johtuvaan alisteiseen yhteiskunnalliseen asemaan. Olen samaa mieltä Mervi Patosalmen (2011) kanssa siitä, että väestöpolitiikka Suomessa on heteronormatiivista. Tulkitsen heteronormatiivisuuden johtuvan siitä, että väestöpolitiikka ehdollistuu tavoitteisiin nostaa syntyvyyttä. Ei-tyypillisesti lisääntyvien kansalaisten heikot toimijuudet voivat johtua väestöpolitiikan sisään rakennetuista tavoitteista. Jos näin on, vallalla oleva käsitys siitä, että suomalainen yhteiskuntapolitiikka ei olisi pronatalistista, kumoutuu.

Suomalaisen syntyvyysretoriikan missio on uudistaa väestöpolitiikan käsite ja puhdistaa se rotuhygieenisestä historiastaan. Väestöpolitiikan ehdollistunutta ja luonnollistunutta sisältöä puretaan määrätietoisesti, ja tilalle luodaan uutta nykyaikaista sisältöä. Uudenaikainen sisältö jää kuitenkin jäsentymättömäksi kokonaisuudeksi. (Artikkelit IV ja V; ks. tuonnempana s. 60–61.)

5.3 VAKUUTTELUN KEINOT: OIKEUDENMUKAISUUS, LAPSIMYÖNTEISYYS JA JULKISET MENOT

Taulukossa 3 tiivistän keskusteluun osallistuneiden yhteiskunnallisten toimijoiden eetokset, päätökset ja logokset.

Argumentaatiota kuljettaa eteenpäin kilpailukyvyyn ja oikeudenmukaisuuden eetos. Kantola (2010, 107) toteaa, että kilpailukyvyyn käsitteestä on tullut suomalaisen politiikan kattokäsite, jonka kautta jokaisen

politiikan toimijan on määriteltävä tavoitteensa. Kilpailukykykypuhunnan hegemonia on johtanut siihen, että kaikkien politiikan lohkojen on täytynyt mukautua käyttämään kilpailukyvyyn käsitteistöä. Siten se yhdessä makrotaloudellisine perusteluineen värittää myös väestöpolitiikkaa. Kun huolehditaan julkisen talouden kestävydestä, huolehditaan aina jossakin määrin kansallisesta kilpailukyvyystä suhteessa maailman muihin talouksiin.

Taulukko 3 2000-luvun alun suomalaisen väestöpoliittisen keskustelun eetos, paatos ja logos

	Eetos	Paatos	Logos
EVA	Nationalistinen keskiluokkalainen Kilpailukyvyllinen	Lapsen arvo, itsekkyyys, synnytystalkoot	Ikääntyvän yhteiskunnan taloudellinen taakka, kulttuurinen yhtenäisyys kilpailuetuna
Väestöliitto	Hyvinvointivaltiollinen, kilpailukyvyllinen, äitikeskeinen, tyypillisen lisääntyjän eetos	Lapsimyönteinen yhteiskunta	Väestöllinen ja taloudellinen huoltosuhde, talous, hyvinvointiyhteiskunta
Valtioneuvosto	Kansantaloudellinen, oikeudenmukainen	Vetoaminen yhteiskuntaan, jossa ikääntyneet ja nuoret elävät tyytyväisinä yhdessä Tulevaisuuden tyytyväiset veronmaksajat	Ikärakenne Taloukskasvun hiipuminen Julkisten menojen kasvu

Niinkin laaja, määrittelemätön ja rajoiltaan hämärä mutta samaan aikaan luonnollistunut käsite kuin oikeudenmukaisuus palvelee eetoksellisenä keinona, koska sen avulla voidaan argumentaatiota ja kuulijaa taivuttaa toivottuun suuntaan. Oikeudenmukaisuus saa merkityksensä lukijan tuntemien diskurssien kautta. Oikeudenmukaisuudesta puhutaan sukupuolten, sukupolvien, erilaisten perheiden ja etnisten ryhmien välisenä oikeudenmukaisuutena. Seksuaalivähemmistöjen oikeudenmukaisuudesta ei kirjoiteta, mikä jälleen vahvistaa tulkintaani valtion ja lisääntyvän kansalaisen lukijasuhteesta. Rinnan oikeudenmukaisuuden kanssa kirjoitetaan, tosin harvemmin, tasa-arvosta. Kapeammin ymmärrettynä käsitteenä sillä on aivan oma, oikeudenmukaisuuden eetoksesta poikkeava tehtävänsä argumentaatiossa. Tasa-arvo toimii arvologoksena, koska tutkimusten perusteella sen tiedetään olevan hyvän yhteiskunnan rakennuspalanen ja korkeamman syntyvyyden mahdollistaja.

Suomen kaltaisessa maassa vaikuttavat (verraten korkeaan syntyvyyteen) mm. rauhalliset yhteiskunnalliset olot, tasa-arvoinen ajattelu, työmarkkinatilanne sekä perhepolitiikka.

(Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004, 117.)

Tasa-arvo saa välineellisen arvon korkeamman syntyvyyden tuottajana. Arvona itsessään siitä kirjoitetaan vähän toisin kuin oikeudenmukaisuudesta Elinkeinoelämä tosin kyseenalaistaa tasa-arvon jakoperiaatteena. (Artikkeli IV.)

Syntyvyysretoriikan faktalogoksena käytetään taloudellista huoltosuhdetta, joka näyttää Suomen tulevaisuuden yhteiskunnallisten toimijoiden mielestä huolestuttavampana kuin kokonaishedelmällisyysluvun kautta tarkasteltuna. Huoltosuhde nimittäin paljastaa polttavan kysymyksen suomalaisten ikääntymisestä. Italian ja Espanjan Suomeakin huonommista näkymistä ei juurikaan kirjoiteta (esim. OECD 2007, 42) – ehkä siksi, että argumentaation kannalta ei ole järkevää rinnastaa Suomea huonommassa tilanteessa oleviin maihin. Määrällistä argumentaatiota edustavat runsaasti käytetyt tilastolliset ja laskennalliset ennusteet. Laadullisia tai sosiaalisia ennusteita retoriikassa esitetään vain ohuesti. Taloudellisten ennusteiden käyttö yhdessä taloudellisen huoltosuhteen kanssa tukee tulkintaani siitä, että väestöpoliittinen huoli ei ole pelkistettävissä yksinomaan syntyvyyshuoleksi huolimatta pinnan alla laimeasti poreilevasta pronatalismista. Väestöpoliittisessa huolossa kyse on julkisen talouden ja viime kädessä hyvinvointivaltion tulevaisuudesta sosiaalipoliittisine ratkaisuineen. (Artikkelit IV; V.)

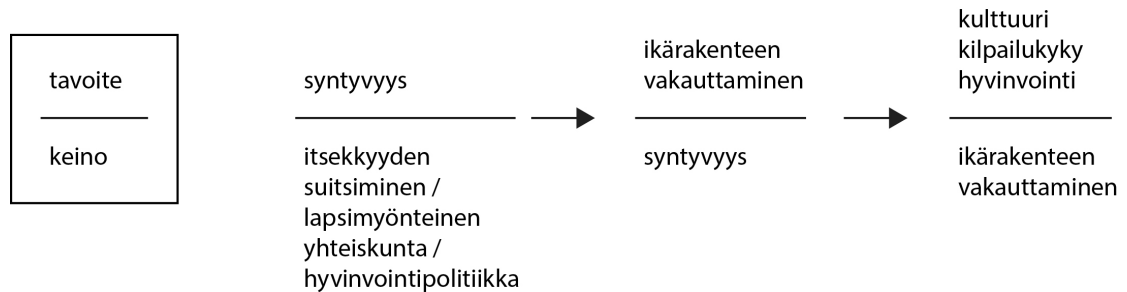
Syntyvyysretoriikassa luotetaan väestöennusteisiin, vaikka ne harvoin osuvat oikeaan. Ennusteiden epävarmuutta on pyritty vähentämään laatimalla erilaisia väestökehityksen ennusteavaruuksia. Niissä tarkastellaan esimerkiksi tulevaisuuden veronmaksajien määrää suhteessa huollettaviin eläkeläisiin. Niihin ei sisällytetä taloudellisia laskelmia maahanmuuton ja korkeamman syntyvyyden aiheuttamista kuluista, mutta eläkekulut sisällytetään. Väestöennusteet perustuvat kansantaloudelliseen ajatteluun, kuten kilpailukyvyn eetokseen sopii.

Paatoksellisena vakuutteluna pidän puhetta lapsimyönteisestä tai tasapainoisesta yhteiskunnasta. Näitä arvoja on kaikkien helppo kannattaa, koska kukaan tuskin haluaa lapsikielteistä tai tasapainotonta yhteiskuntaa. Lapsimyönteisyyden puolesta kehoitetaan talkoilemaan, mutta mitä se käytännössä tarkoittaa ja minkälaisin keinoin siihen päästään, jää avoimeksi. Olen tulkinnut puheen lapsimyönteisestä ja tasapainoisesta yhteiskunnasta paatokselliseksi keinoksi, koska siinä vedotaan tunteisiin, ei järkeen. (Artikkeli IV.)

5.4 ARGUMENTAATION ETENEMINEN RINNAKKAISUUSSUHTEIDEN AVULLA

Suomen syntyvyyspoliittinen argumentaatio etenee dissosiatiivisesti, jota havainnollistan seuraavassa kaaviossa. Perelmanin (1996) mukaan dissosiatiivisen argumentaation alussa kahdelle toisistaan riippuvaiselle

asialle tai ilmiölle määritellään suhteet. Yksi on aina määräävä tekijä ja toinen sille alisteinen. Seuraavassa vaiheessa määräävä tekijä siirretään alisteiseen asemaan. Muista yhteyksistä otetaan uusi tekijä, jolle annetaan paikka määräävänä tekijänä. Näin syntyy uusi sidos.

Kaavio 5 Dissosiativisen argumentaation eteneminen

Argumentaation ensimmäisessä vaiheessa syntyvyys on tavoite. Keinorepertuaari (viivan alapuolella) sisältää kokoelman paatoksellista vakuuttelua, kuten itsekkyyden suitsimista, arvotalkoita, lapsimyönteistä yhteiskuntaa ja logokseen perustuvaa argumentaatiota tarvittavista sosiaalipoliittisista toimenpiteistä ja tasa-arvosta. Toisessa vaiheessa syntyvyys siirretään keinoksi ja tavoitteeksi otetaan ikärakenteen vakauttaminen. Ikärakenteen vakauttamisen perusteluksi käytetään runsaasti fakta-argumentteja huoltosuhteista, taloudesta ja hyvinvointivaltion kestävydestä. Ikärakenteen vakauttaminen eli toisin sanoen väestön nuorentaminen on kuitenkin vain välitavoite. Kolmannessa vaiheessa ikärakenteen vakauttaminen siirretään keinoksi ja tavoitteeksi otetaan kansakunnan kilpailukykyyn turvaaminen. Syntyvyysretoriikassa esitetään, että kilpailukyky turvataan säilyttämällä yhtenäinen kulttuuri tai edistämällä hyvinvointia sosiaali- ja perhepoliittisin keinoin. Tässä suhteessa syntyvyyden retorisen mielipiteet eroavat: EVA ei usko sosiaali- ja perhepolitiikkaan eikä Väestöliitto ja valtioneuvoston tulevaisuusselontekoa valmistellut työryhmä yhtenäiseen kulttuuriin kilpailuetuna (Artikkeli IV).

5.5 VÄESTÖPOLITIIKAN UUDET SISÄLLÖT: KANSALAINEN TUOTTAVANA YKSILÖNÄ

Keskeisenä tavoitteena 2000-luvun alun keskustelussa näyttäytyy historiallisesti rasittuneen väestöpolitiikka-käsitteen määrittely uudelleen sekä syntyvyyden asemoiminen uuden määritelmän sisään.

Väestöpolitiikka -käsitteellä on kuitenkin myös historiallista painolastia. Painolastia syntyi etenkin viime vuosisadan alkupuolella, jolloin väestöpolitiikalla oli monissa maissa toisenlaisia laadullisia tavoitteita. Väestöpolitiikalla oli joissain maissa

rotuhygieenisää päämääriä ja niiden perusteluina viljeltiin etenkin Natsi-Saksassa fasistisia ajatuksia.

(Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004, 8.)

Suoraa vastausta ei anneta siihen, mitä ”nykyaikainen väestöpolitiikka” on. Hyvä väestöpolitiikka on investointi tulevaisuuteen, jonka mainitaan kantavan hedelmää vasta lasten siirryttyä työelämään. Hyvä väestöpolitiikka mahdollistaa kansalaisen lisääntymisen. Suomi ei määrittele itseään pronatalistiseksi valtioksi, vaan syntyvyyden nousun sanotaan olevan myönteinen ja toivottu seuraus harjoitetusta politiikasta. (Artikkeli V.) Tähän nähden ristiriitaisen viestin lähettää myös Perhepoliittinen strategia, joka mainitsee viidestä päätavoitteestaan ensimmäisenä, että

...yhteiskunnan arvostukset ovat muuttuneet ja lapsiperheiden asema kohentunut siten, että yhä useampi perhe voi hankkia toivomansa määrän lapsia.

(Perhepoliittinen strategia 2003, 11.)

Päätavoitteen alatavoitteina esitetään kokonaishedelmällisyyssluvun nousun 1.9 lapseen naista kohden, ensisynnyttäjien keski-ikä alenemisen ja erityisesti yli 30-vuotiaiden ensisynnyttäjien määrän vähenemisen sekä synnyttävien naisten osuuden kohoamisen.

Väestöliiton ja EVAn syntyvyysretoriikka on Tulevaisuusselontekoa pronatalistisempaa. Kaikki toimijat ehdottelevat varovasti sosiaaliturvan uudelleenjärjestämistä. Tulevaisuusselonteossa ehdotetaan perheisiin investoivaa sosiaalipolitiikkaa, Väestöpoliittisessa ohjelmassa perheellistymiseen ja suurempiin perheisiin kannustavaa perhepolitiikkaa ja radikaaleimpana ideana kaikista EVA perhepoliittisten etuuksien suuntaamista keskiluokalle ”tukiriippuvaisten” ryhmän sijaan (Artikkeli IV, 240; EVA 2003).

Puhutaan hyvinvointivaltion lupauksista ja sosiaaliturvan rahoituksesta. Myöhemmin tätä keskustelua on jatkettu esimerkiksi ehdottamalla universalismin periaatteen tarkistamista. Perhe- ja koulutuspolitiikka jätettäisiin koskemattomiksi, koska panostaminen niihin mielletään investointina tulevaisuuteen. (Esim. Korkman 2011 vrt. Hiilamo 2011.) Sosiaalipolitiikan tieteenalassa investoinnit ymmärretään yhteiskuntapolitiikkaa laajemmin panostuksena väestön sosiaaliseen pääomaan (Esping-Andersen 2005; Morel ym. 2011; Sipilä 2011). Sosiaalipolitiikka ja väestöpolitiikka yhtyvät sanastoltaan, ja yhdessä ne lähestyvät talouspolitiikkaa (Artikkeli V). Investoivan väestöpolitiikan sukupuolittuneita seurauksia ei pohdita.

Tasa-arvo välineellistetään palvelemaan korkeampaa syntyvyyttä, ja syntyvyys asetetaan palvelemaan taloudellisia tavoitteita. Viesti ei ole kovin selkeä, mutta ilmenee kiteytymien määrästä ja siinä, että makrotaloudesta kirjoitetaan huomattavasti useammin kuin lapsimyönteisestä tai väestöltään

tasapainoisesta yhteiskunnasta. Vajaa kymmenen vuotta myöhemmin Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa syntyvyydestä kirjoitetaan yhden kerran – silloin kun se esitetään keinona vakauttaa julkista taloutta (VN 2011). Näin suoraa syntyvyyden rinnastamista julkiseen talouteen ei aikaisemmin ole tehty, vaikka 2000-luvun alun keskustelu sitä enteilikin.

Väestöpoliittisessa keskustelussa varsin vahvan sijan on saanut Catherine Hakim (2000; 2003) preferenssiteoria, joka jakaa naiset urasuuntautuneisiin, perhesuuntautuneisiin ja sopeutujiin. Miksi Hakim on vakuuttanut suomalaiset? Pitävää vastausta aineistoni perusteella ei voi antaa, mutta näyttää siltä, että suomalaiset naiset on helppo lokeroida Hakim esittämiin kategorioihin (ks. aiemmin s. 16–17). Teoria on myös riittävän sukupuolisensitiivinen eikä näin ollen joudu ristiriitaan tasa-arvon logoksen kanssa. Preferenssiteoria ikään kuin määrittelee väestöpolitiikan subjektit valmiiksi, ja syntyvyysretoriikassa valitaan sitten subjekteista ne, joihin panostetaan. Tässä keskustelijoiden näkemykset eroavat. Tulevaisuusselonteko ei oikeudenmukaisuuden eetoksen mukaisesti lähtisi suuntaamaan perhepoliittisia etuuksia vastoin universalismin periaatetta. Väestöliitto panostaisi perhesuuntautuneisiin eikä urasuuntautuneisiin kansalaisiin, mutta EVA perhepoliittisesta kielteisyydestään huolimatta taipuu ehdottamaan perhepoliittisia etuuksia suunnattavan työorientoituneille ihmisille. Se haastaa vakavasti tasa-arvon periaatteen kysyen retorisesti: kumpi on tärkeämpää, Suomen väestön tulevaisuus vai perhepolitiikan tasa-arvon periaate? (Artikkeli IV; EVA 2003.)

Tasa-arvon käsitettä ei avata eikä politisoida lukuun ottamatta yllämainittua EVAn aloitusta. Tämä kieli siitä, että tasa-arvo on saanut luonnollistuneen aseman poliittisessa kielessä (myös Holli 2002, 13; Julkunen 2002, 44). Esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittaminen mielletään tasa-arvoasiaksi tekemättä kuitenkaan näkyväksi työn ja perheen sukupuolittuneisuutta.

Miksi syntyvyysretoriikassa ei politisoida tasa-arvoa tai voimallisemmin puhuta naisten työmarkkina-aseman parantamisesta tai kotitöiden sukupuolittuneesta jakautumisesta? Kun sukupuolieroja ei huomioida, retoriikka voi voimistaa niihin perustuvia käytäntöjä. Siksi epätasa-arvoisia tilanteita olisi tärkeää purkaa myös väestöpoliittisissa kysymyksissä – onhan sukupuoli lisääntymisen ytimessä. Sukupuolierityisiä havaintoja kyllä tehdään mutta usein suhteessa mieheen. Miehen on esimerkiksi naista vaikeampi yhdistää työ ja perhe (Väestökehitykseen vaikuttaminen 2004, 46). Tällaiset pienet lauseet luonnollistavat naiset äideiksi, hoivaajiksi ja työntekijöiksi. Työn ja perheen yhteensovittamista selitetään tällöin sukupuolella eikä esimerkiksi sillä, miten erilaisilla aloilla tai ammattiasemissa työn ja perheen yhteensovittamiseen suhtaudutaan. Mieserityisillä maininnoilla sen sijaan on myönteistä kertomaa, koska niiden perusteella miestä kirjoitetaan väestöpoliittiseksi toimijaksi. Pääasiassa suomalaisessa retoriikassa sukupuolta kuitenkin häivytetään ja sukupuolineutraaliutta korostetaan. Kansalainen nähdään

sukupuolettomasti aktiivisena subjektina ja voittoa tuottavana yksikkönä kansantaloudessa. Vaikka tekstit ovat pitkälti sukupuolettomia, ja miehet mainitaan muutaman kerran toimijoina, väitän sukupuolettoman subjektin takaa löytyvän naisen.

Syntyvyysretoriikassa tunnistetaan tietynlainen lisääntymisen eriarvoisuus, kun esimerkiksi mainitaan matalasti koulutettujen miesten ja korkeasti koulutettujen naisten jäävän muita miehiä ja naisia useammin lapsettomiksi. Samaan aikaan perheellistymisen eriarvoisuutta kuitenkin tuotetaan passiivisesti. Syntyvyysretoriikka sulkee ulkopuolelleen vähemmistöt, joilla ei ole biologista kykyä lisääntymiseen tai esimerkiksi lain myöntämää adoptio-oikeutta perheellistymiseen. Aktiivisesti lisääntymisen eriarvoisuutta tuottaa EVA, joka ehdottaa perhepoliittisten etuuksien karsimista ”tukiriippuvaisilta” ja suuntaamista ”menestyjille” (EVA 2003, 33).

6 VENÄLÄISEN JA SUOMALAISEN SYNTYVYYSRETORIIKAN KONTRASTOINTI

Aikaisemmin tässä yhteenvetoluvussa olen käsitellyt venäläistä ja suomalaista syntyvyysretoriikkaa samaa menetelmää käyttäen, jotta lukija on voinut pitkin matkaa nähdä eroja ja yhtäläisyyksiä. Tässä luvussa kontrastoin maiden syntyvyysretoriikkoja niiden tavoitteiden, sisällön, tausta-arvojen sekä subjektien (kansalaisuuden) ja sukupuolen kautta. Keskeiset tulokset olen tiivistänyt taulukkoon 4 seuraavalla sivulla. Lihavoinnilla havainnollistan teemoja, jotka ovat erityisen vahvoja suhteessa toiseen maahan.

Syntyvyysshuolen diskurssi tarjoaa analyttisen välineen Venäjän ja Suomen syntyvyysretoriikoiden kontrastointiin. Venäläinen syntyvyysshuolen diskurssi tuottaa pronatalistista retoriikkaa ja politiikkaa. Se kokoaa yhteen esisopimuksen maantieteellisen aseman turvaamisesta ja naisista lisääntymispotentiaalina. Syntyvyysretoriikka on viime vuosina muokannut syntyvyysshuolen diskurssia sulauttamalla siihen henkiset ja hengelliset arvot. Diskurssi kokoaa erimieliset yhteiskunnalliset toimijat yhteen, vaikka henkisten ja hengellisten arvojen kohdalla käydään voimakasta diskursiivista kamppailua (Artikkeli III).

Suomessa syntyvyysshuolen diskurssista tuli julkinen pääministeri Matti Vanhasen kehoitettu suomalaisia synnytystalkoisiin vuonna 2003. Diskurssina se ei kuitenkaan ole levinnyt poliitikkoja ja väestöpoliittisia toimijoita laajemmalle. Vanhasen jälkeen Väestöliitto ja Elinkeinoelämän valtuuskunta jatkoivat syntyvyysshuolen diskurssin rakentamista, mutta sen kehittymistä jarrutti puolestaan Tulevaisuusselonteko. Selonteossa jätettiin suuressa määrin hyödyntämättä syntyvyysshuolen diskursiivisia sisältöjä ja siten estettiin pronatalististen painotusten kehittyminen. Tulevaisuusselontekoa edeltäneessä perhepoliittisessa strategiassa pronatalistiset painotukset olivat vielä nähtävillä (STM 2003; Artikkeli V).

Katherine Georgiadis (2011) toteaa Iso-Britannian ja Italian sanomalehtikirjoittelua tutkittuaan, että Kreikassa keskustellaan alhaisen syntyvyyden syistä ja Iso-Britanniassa sen seurauksista. Venäjän ja Suomen syntyvyysretoriikat erottuvat toisistaan samassa suhteessa. Venäjällä keskitytään pohtimaan syitä ja Suomessa seurauksia. Nämä erot todennäköisesti määrittävät syntyvyyspolitiikan suuntaa. Alhaisen syntyvyyden syihin keskittyminen johtaa pronatalistiseen politiikkaan, kun taas seurauksia käsittelemällä päädytään kokoelmaan erilaisia yhteiskuntapolitiikoita.

Taulukko 4 Venäjän ja Suomen syntyvyysretoriikan sisällöt ja painopisteet

	Venäjä	Suomi
Syntyvyysretoriikan pyrkimykset	Pronatalistisen politiikan harjoittaminen	Väestöpolitiikan määrittely, julkinen keskustelu
Syntyvyyshuolen takana	Maantieteellisen, sotilaallisen ja kulttuurisen aseman ylläpitäminen	Väestön ikääntyminen Julkinen talous Kilpailukyky
Alhaista syntyvyyttä selitetään	Heikko taloudellinen tilanne Huono terveydentila Vastuuttomuus, ”alhaiset kulttuurit”	Perheellistymisen polarisaatio Individualismi Perheenperustamisen lykkääminen Lapsettomuus
Väestöpolitiikan tavoite	Syntyvyyden nousu Väestön terveyden parantaminen	Julkisen talouden tasapainoittaminen Ikärakenteen nuorentaminen Hyvinvointi Korkeampi syntyvyys
Tausta-arvot	Henkiset ja hengelliset arvot Perinteiset perhearvot Yksilön vastuu	Oikeudenmukaisuus Lisääntymisoikeudet Tasa-arvo Lapsimyönteinen yhteiskunta
Lisääntymisoikeudet	Keino parantaa naisten asemaa Abortti	Valtiolla ei oikeutta puuttua yksilöiden lisääntymispäätöksiin Hedelmöityshoidot
Subjekti	Lisääntymispotentiaali: Perhe, nainen, äiti	Tuottava työntekijä: veronmaksaja, työntekijä, perhe, pariskunta, lapseton nainen, vaimoton mies
Tapa kirjoittaa sukupuoli	Sukupuoliero	Sukupuolineutraali

Päättäjät ja viranomaiset Venäjällä käyttävät pääasiassa taloudellisia, mutta valikoiden myös perheinstituutioihin liittyviä syntyvyyden selityksiä. Syntyvyyden uskotaan nousevan pronatalistisin eikä niinkään koko kansaan kohdistuvien hyvinvointipoliittisin keinoin. Taloudellinen vauraus ei uusimpien syntyvyysteorioiden mukaan selitäkään syntyvyyden nousua vaan vaurastumisen myötä käy jopa päinvastoin: perheen lapsimäärä useimmiten kutistuu talouden kohentuessa (Borgerhoff-Mulder 1998; Mace 1998; Kohler & Kohler 2002). Suomalaiset syntyvyyden retorit ovat omaksuneet institutionaalisia paradigmoja erityisesti suhteessa tasa-arvoon.

Suomessa huolehditaan talouden globalisaation vaikutuksista julkiseen talouteen, väestön ikääntymisestä ja hyvinvointivaltion rahoituksesta, aivan kuten muuallakin Euroopassa (esim. Person 2006). Suomalainen väestöpolitiikka on talous- ja sosiaalipoliittisesti orientoitunutta kokonaisvaltaista yhteiskuntapolitiikkaa, jonka olennaisimpana subjektina on tuottava kansalainen. Ollakseen tuottava kansalaisen tulee käydä töissä tai lisääntyä, mielellään molempia.

Venäjän federaatiojohtoiset tekstit näyttäytyvät keskenään suhteellisen ristiriidattomina. Pronatalistinen viesti esitetään vaihtoehdottomasti ja mahdollisista kiistoista vaietaan, mikä ei tietenkään tarkoita poliittista kiistattomuutta – kiistat vain käydään federaation virallisten paperien ulkopuolella. Vaikka yhteiskunnalliset keskustelijat jakavat suhteellisen ristiriidattoman tavoitteen siitä, että syntyvyys on saatava nousuun ja vieläpä siitakin, että ydinperhettä on vahvistettava (Rivkin-Fish 2004; Artikkelit I; II; III; Isola 2008; 2009), väestöpolitiikan arvoista keskustellaan vahvoihin sanankäänteihin. Siinä missä ortodoksinen kirkko olettaa syntyvyyden nousevan perhesuunnittelupalveluja vähentämällä ja lisääntymisoikeuksia kaventamalla, naisjärjestöt uskovat lisääntymisoikeuksilla saatavan lisääntymispotentiaalin käyttöön ja syntyvyyden nousuun.

Suomalaiset tekstit eivät ole sidottuja tiettyyn väestöpoliittiseen suuntaan, kuten pronatalismiin, vaan niiden tarkoituksena on pikemminkin herättää keskustelua. Tällöin kiistojen intertekstuaalinen rakentaminen – ja mahdollisesti ratkaiseminenkin – onnistuu. Esimerkiksi *Väestökehitykseen vaikuttaminen* -tulevaisuusselonteko toteaa, että maahanmuuttokriittisyys tai paluu menneisyyden arvoihin eivät sovi suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan, vaikka näitäkin aika ajoin toisaalla ehdotellaan.

Syntyvyysretoriikan argumentaatio voidaan Venäjällä rakentaa syyseuraussuhteiden varaan, koska väestöpoliittiset tavoitteet ovat selvillä ja taustaolettamuksista vallitsee vahva yhteisymmärrys. Venäläisen syntyvyyskeskustelun seuraaja voi luottaa ensimmäisistä sanoista alkaen argumentaation säilyvän johdonmukaisena. Retoriikka etenee odotetusti, eikä se sisällä yllätyksiä. Lukija voi alusta alkaen valita puolensa, joko olla tekstin kanssa samaa mieltä tai kiistää sen.

Jos sekä väestöpolitiikan taustaolettamukset että tavoitteet ovat epäselviä tai toisiaan hylkiviä, kuten Suomessa, silta taustaolettamuksista tavoitteille on vaikea rakentaa. Dissosiativisen argumentoinnin avulla argumentaatio saadaan etenemään ristiriitaisista lähtökohdista huolimatta. Lukija ei välttämättä edes huomaa retorista taivuttelua: EVA esimerkiksi toivoo ensin suomalaisten syntyvyyden nousevan, mutta päätyykin tarkentamaan tämän toiveen suomalaiseen keskiluokkaan. Tulevaisuusselonteossa kirjoitetaan väestöpolitiikasta syntyvyyteen kohdistuvana politiikkana, mutta päädytään epäsuorasti esittämään väestöpolitiikkaa kokoilmanan erilaisia politiikoita. (Artikkeli V.)

6.1 SYNTYVYYSPOLITIIKAN SUBJEKTIT

Perhe on venäläisen väestöpolitiikan pääasiallinen subjekti. Nuorisoon väestöpolitiikan subjektina suhtaudutaan pelonsekaisin odotuksin. Yhtäältä nuorisolla on menetetyn sukupolven leima (Pilkington 1993, 90–93), koska sen kykyä perustaa perhe ja lisääntyä epäillään. Toisaalta nuorisoa pidetään tulevaisuuden potentiaalina ja kansakunnan pelastajana.

Pariskunnat ja perheet ovat Suomessa syntyvyyspolitiikan pääasiallisimpia subjekteja. Perhe ei kuitenkaan Suomessa ole aivan yhtä vahva subjekti kuin Venäjällä. Se ei silti tarkoita, ettei perheiden tilanteesta oltaisi huolissaan, vaan sitä, että keskustelu niistä kiinnittyy väestöpolitiikan sijaan sosiaali- ja terveystieteeseen eriarvoisuuteen. Sanomalehdistö on esimerkiksi esittänyt, että osa lapsista ja nuorista voi huonosti (esim. Jallinoja 2004; Harrikari 2008), ja viimeaikaisessa julkisessa keskustelussa on kannettu huolta syrjäytyneistä perheistä ja nuorista.

Venäläinen kansa näyttäytyi syntyvyysretoriikan perusteella huonosti voivana, jolloin sen lisääntymiskykykin on alentunut. Suomen väestöpoliittinen keskustelu ei tällaista terveyshuolta tunne, ja siksi terveyttä käsitellään sangen vähän. Aineiston keruujaksona Suomessa oli voimassa seksuaali- ja lisääntymisterveyden ohjelma, mutta toisin kuin Venäjällä, sen tavoite ei ollut syntyvyyden nousu (STM 2006).

Vertailu ja assosiatiivinen rinnastaminen ovat molemmat argumentaation keinoja. Siinä missä venäläisissä asiakirjoissa venäläinen subjekti rinnastetaan länsimaalaiseen, suomalaisten terveyttä käsittelevissä politiikka-asiakirjoissa suomalainen subjekti rinnastetaan toiseen suomalaiseen. Terveyserojen kaventaminen on yksi tärkeimmistä suomalaisen terveystieteiden tavoitteista (VN 2007; STM 2008; VN 2011). Nostan tämän esiin, koska eriarvoisuutta sivutaan ohuesti myös syntyvyysretoriikassa toteamalla lapsenhankinnan polarisoituneen koulutuksen mukaan. Samalla kirjoitetaan naisten tekemästä jaosta hyviin ja huonoihin isäkandidaatteihin. (Artikkeli IV.)

Venäläisessä retoriikassa käytetty vertailu viestittää, että venäläisiä syntyy liian vähän suhteessa länsimaalaisiin. Tämä vahvistaa päätelmää siitä, että Venäjä pyrkii turvaamaan maailmanpoliittisen asemansa. Suomalaiseen retoriikkaan sisältyvä vertailu sen sijaan kertoo, että suomalaisissa on lisääntymispotentiaalia, mutta lisääntymisen eriarvoisuus estää potentiaalia toteutumasta. Siksi retoriikassa esitetään politiikkasuosituksena muun muassa, että koulutuksen eriytymistä sukupuolen mukaan ehkäistäisiin. Näin naiset ja miehet tapaisivat toisiaan enemmän. Suosituksen tavoitteena on ensisijaisesti perheellistymisen mahdollistaminen, mutta suositus sisältää sukupuolten kannalta myönteisen sivutuotteen sukupuolten koulutuksellisesta yhdenvertaisuudesta.

6.2 PERHEARVOT JA TASA-ARVO

Pohjoismaista sukupuolten välistä tasa-arvoa arvostetaan Euroopan väestöpolitiikassa (Rønsen 2004; Demeny 2007). Siksi on hämmäntävää, ettei tasa-arvon ylläpitämiseksi tai sen parantamiseksi kohdisteta Suomessa väestöpoliittisia toimenpiteitä. Venäläisessä retoriikassa tasa-arvoa käsitteenä ei käytetä, koska se leimautuu kielteisesti sosialismin tasa-arvoideologiaan. Naisille tasa-arvo tarkoitti kaksoistaakkaa perheestä

huolehtimisen ja työssäkäynnin muodossa. Julkisessa keskustelussa tasa-arvoa syytetään myös esimerkiksi ”maskuliinisuuden kriisin” aiheuttamisesta (Zdravomyslova & Temkina 2007; Salmenniemi 2013). Huolimatta nihkeästä suhtautumisesta tasa-arvon käsitteeseen, naisten yhteiskunnallista asemaa sekä työn ja perheen yhteensovittamista halutaan toki Venäjällä parantaa. Retorisesti se näkyy Venäjällä jopa Suomea vahvemmin.

Lisääntymisoikeuksia käsitteellistetään Venäjällä ja Suomessa toisistaan poiketen. Suomalaisen syntyvyysretoriikan esisopimukseen kuuluu sukupuolineutraalit mutta ei seksuaalivähemmistöneutraalit lisääntymisoikeudet. Käsitteellisesti ei puhuta lisääntymisoikeuksista, vaan kirjoitetaan ”oikeudesta lapseen” tai että ”ei ole valtion tehtävä puuttua lisääntymispäätöksiin”. Venäjällä lisääntymisoikeuksien käsitettä käytettiin 1990-luvun lopussa, jolloin sen sisältö lainattiin suoraan YK:n asiakirjoista ja ihmisoikeusdiskurssista. Lisääntymisoikeuksien avulla naisten asemaa haluttiin parantaa sukupuolieriytyneesti, mutta myös miesten oikeus lapseen tunnustettiin. Syntyvyysretoriikassa vaietaan vähemmistöryhmiä, mutta toisaalta lisääntymisen oikeuttakaan ei korosteta erityisesti.

Suomessa aborteista ei kirjoitettu aineistonkeruun aikana, yhtäältä koska aborttien lukumäärä on alhainen eikä niitä toisaalta katsota eettisesti ongelmalliseksi. Lisääntymisoikeuksien sisältöä samoin kuin väestöpolitiikan tavoitteita kuvaa se, että syntyvyysretoriikassa ei kuitenkaan kirjoiteta aborteista, vaikka hedelmöityshoidot ovat esillä. Venäläisessä retoriikassa abortilla on vankka sijansa. On esimerkiksi ehdotettu, että abortin saisi vain molempien vanhempien suostumuksella. Tämä on jälleen todiste vahvasta perhesubjektiudesta. Perheinstituution ja lakien kannalta ehdotus on kuitenkin ongelmallinen. Abortin saaminen molempien vanhempien suostumuksella edellyttäisi kahden vanhemman perhemallia tai vähintään heterosuhtetta, jossa lapsen isyys tunnustetaan (Artikkeli III). Käytännössä miehisen päätösvallan kasvattaminen abortin suhteen palvelisi pronatalistisen valtion etua, koska aborttien määrä mitä todennäköisimmin laskisi. Hedelmöityshoidot eivät venäläisessä keskustelussa juuri näy. Lapsettomuudesta kirjoitettiin 1990-luvun lopulla, jolloin sitä käsiteltiin psykologisena tragediana.

Vaikka Suomessa perhe on väestöpoliittinen subjekti, perhearvoja ei korosteta. Perheestä onnellisuuden lähteenä kyllä kirjoitetaan. Erityisesti korostetaan ”lapsen arvoa”, ”lapsia rikkautena” ja ”lapsimyönteistä yhteiskuntaa”. Kirjoittamaton sääntö tuntuu olevan, ettei perinteisiin perhearvoihin vetoaminen kuulu vakuuttavaan retoriikkaan. Väestöpoliittiset keskustelijat varovat sanoissaan asettumasta kannattamaan mitään, mikä viittaisi perinteiseen perheeseen. Individualismin kritiikkiä retoriikassa kyllä kuuluu, mutta se kanavoidaan yksilön itsekkyyteen ja vapaudenhaluun eikä niinkään pelkoon perheinstituution heikkenemisestä suomalaisessa yhteiskunnassa.

6.3 SUKUPUOLI JA KANSALAISUUS

Syntyvyysretoriikka tuottaa Venäjällä sukupuolieroja korostavaa ja Suomessa sukupuolineutraalia kansalaisuutta. Koska molempien maiden yksi keskeisimmistä väestöpolitiikan subjekteista on perhe, lähestyn sukupuolittunutta kansalaisuutta kysymällä, mikä perheen sukupuoli on.

Periaatteessa venäläinen perhesubjektius voisi tarkoittaa miehen ja naisen lisääntymisen tasa-arvoistumista, koska tällöin miehilläkin olisi oikeus päättää syntyvistä lapsista. Vaikka venäläinen väestöpolitiikka ei ylistä äitiyttä neuvostopolitiikan lailla, lisääntyminen osoitetaan edelleen naisten velvollisuudeksi. Koska kansalaisuus perustuu sukupuolieroon, perhesubjektius saattaa kaventaa naisten lisääntymisen vapautta. Siirtymä 1990-luvun nais erityisestä subjektista 2000-luvun sukupuolettomaan perhesubjektiin tarkoittaa, että naissubjektius häivytetään perhesubjektin sisään. Sukupuoli valtasuhteena piilotetaan, jolloin siihen on vaikea tarttua.

Suomalainen perhesubjektius asettaa sekin sukupuolineutraalin kansalaisuuden uuteen valoon. Kun perheen ja työn yhteensovittamista ohuesti sivutaan, puhutaan naisten/äitien työstä ja perheestä. Tietynlaisesta essentialismista kertoo sukupuolierityinen maininta siitä, että naisten on miehiä helpompaa sovittaa vanhemmuus muihin elämän osa-alueisiin. Toisaalta näitä hienosyisiä retorisia viitteitä voisi myös tulkita eräänlaisina pyrkimyksinä kohti Fraserin mainitsemaa universaalia hoivaajakansalaisuutta (Fraser 1997, 45–48). Siinä miehille raivattaisiin tilaa hoivaajina ja naisille entistä enemmän ansaittojina. Naisten hoivaajuutta ei kuitenkaan suomalaisessa retoriikassa kyseenalaisteta. Puhe työn ja perheen yhdistämisestä kuljettaa mukanaan sekä työn että hoivan velvollisuuksia. Venäjällä esitetään pitempi ja systemaattisempi listaus naisten työmarkkina-asemaa parantavista toimenpiteistä kuin vain hajanaisesti tasa-arvoon viittaavassa Suomessa. Sukupuolineutraali subjekti kiteyttää tässä mielessä ongelmaksi määrittelemäni ilmiön: naisten asema lisääntyvinä kansalaisina ja heidän kohtaamansa ongelmat työmarkkinoilla jäävät nimeämättömiksi ja siten vaikeiksi politisoida ja korjata.

Sukupuolieron huomioiva politiikka voi parhaimmillaan johtaa sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja sukupuolten välisten erojen institutionaalisten tunnustamiseen, kuten Julkunen (2010, 47) kirjoittaa (myös Kuusipalo 2002). Pahimmillaan se voi kuitenkin johtaa sukupuolierojen institutionaaliseen vahvistamiseen. Sukupuolineutraali kansalaisuus voi puolestaan jättää sukupuolierot tunnistamatta ja tunnustamatta, jolloin instituutiot vahvistavat vallitsevaa sukupuolisopimusta. Tämä voi johtaa sukupuolisokeuteen ja siihen, että naisten ja miesten yhteiskunnallinen yhdenvertaisuus ei edisty. Parhaimmillaan sukupuolineutraalius antaa tilaa neuvotella sukupuolisopimuksen oikeuksista ja velvollisuuksista uudelleen. Ehtona myönteiselle kehitykselle kuitenkin on, että sukupuoliero ja siitä johtuvat epäoikeudenmukaisuudet on ensin osoitettava, tehtävä näkyväksi.

Suomalaisten heteromiesten lisääntymisen eriarvoisuuden tunnistaminen on tästä hyvä esimerkki. Venäjällä olisi paljon tekemistä miehen väestöpoliittisen subjektin ja naisten tasa-arvoisuuden suhteen.

Reproduktiivisen kansalaisuuden tutkiminen kahdessa valtiossa on nostanut näkyväksi naisten ja miesten erilaisen kansalaisuuden lisääntyvinä subjekteina. Tämän tutkimuksen perusteella tiedämme, miten valtiolliset toimijat hahmottavat kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia, kun kyse on perheellistymisestä. Uuden tiedon lisäksi tämä tutkimus on herättänyt uusia kysymyksiä. Tarvitsemme lisää tietoa yhtäältä siitä, miten yksilöt hahmottavat sukupuolen, lisääntymisen ja kansalaisuuden suhteita ja toisaalta siitä, miten valtiot ja kansalaiset jäsentävät sukupuolen, hoivan ja kansalaisuuden suhteita.

KIRJALLISUUS

Aava, Pauliina & Shek, Olga & Rytönen, Marja (2006) Venäjän terveystalitiikka muutoksessa. Yksilön asema ja tehtävät terveyden edistämisessä vuosien 1998, 1993, 1997, 2000 ja 2003 terveystalitiittisissa asiakirjoissa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 43: 2, 88–100.

Andersson, Gunnar (2008) A review of policies and practices related to the highest-low fertility of Sweden. Vienna yearbook of population research, 89–102.

Andrjušina, E.V, Katkova, I.P, Rimaševskaja, N.M (2004) Zdorov’je Rossijanok na rubeže vekov. Nautšnaja serija Zdorov’e naselenija Moskva: Rossiskaja akademija nauk. Institut sotsialno-ekonomitšeskih problem narodonaselenija.

Anttila, Outi (2012) Raskaussyrjinnän kielto. Teoksessa Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulma tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus.

Anttonen, Anneli & Henrikson, Lea & Nätkin Ritva (1994) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henrikson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 203–226.

Anttonen, Anneli (2005) Vertailut ja sosiaalipolitiikan tutkimuksen uusi suunta. Janus 13:3, 268–288.

Ata-Mirzaev, O. (1982) Women with large families: A socio-demographic analysis. Teoksessa Lapidus, Gail Warshofsky (toim.): Women, Work, and Family In the Soviet Union. New York: M.E. Sharpe Inc, 240–249.

Attwood Lynne (1990) The New Soviet Woman and Man. Sex Role Socialization in the USSR. Basingstoke: Macmillan.

Ballaeva, Elena (1999) My protiv zakonoprojekta ”O pravovyh osnovah bioetiki. Potšemu? Prava ženštšin v Rossii. Zakonodatelstvo i praktika. Saatavilla: http://www.womnet.ru/prava/1999/nomer_8/index.htm. Noudettu 12.2.2009.

Becker, Gary S. (1986) The economic approach to human behavior. Teoksessa Elster, Jon (toim.) Rational choice. Oxford: Basil Blackwell, 108–122.

Boje, Thomas (2007) Welfare and work. The gendered organization of work and care in different European countries. European Review 15:3, 173–395.

Blommaert, Jan (2005) Discourse: a Critical Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.

Bongaarts, John (1999) The fertility impact of changes in the timing of childbearing in the developing word. Population Studies 53:3, 277–289.

Bongaarts, John (2008) What can fertility indicators tell us about pronatalist policy option? Vienna yearbook of population research, 39–55.

Botev, Nikolai (2008) Can policies enhance fertility in Europe and questions beyond. Vienna yearbook of population research, 29–34.

de Bruijn, Bart (1999) Foundations of demographic theory. Choice, process, context. Amsterdam: Nethurd Publications.

Bulatao, Rodolfo (1981) Values and disvalues of children in successive childbearing decisions. Demography 18:1, 1–25.

Burrell, Riitta (2003) *Naisia ja sikiöitä: avustetusta lisääntymisestä ja sikiönoikeuksista*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Bystrov, Andrei (2008) *Materinskii capital: stimulirovanie roždajemosti?* *Sotsiolotšeskije issledovanija* 34:12, 91–96.

Caiazza, Amy (2002) *Mothers and soldiers. Gender, citizenship and civil society in contemporary Russia*. New York: Routledge.

Caldwell, John & Caldwell, Pat & McDonald Peter (2002) Policy responses to low fertility and its consequences: a global survey. *Journal of Population Research* 19:1, 1–24.

Coleman, David & Rowthorn, Robert (2011) Who's afraid of population decline? A critical examination of its consequences. *Population and Development Review* 37: Supplement, 217–248.

Connel, Raewyn (2009) *Gender: in world perspective*. Cambridge: Polity.

Cook, Linda J. (2007) *Postcommunist welfare states. Reform politics in Russia and Eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press.

Cooke, Lynn (2009) The gendered distribution of labor and family outcomes in Germany. *Journal of Marriage and Family* 66:5, 1246–1259.

Correa, Sonia (1997) From reproductive health to sexual rights: Achievements and Future. *Reproductive Health Matters* no 10, 107–116.

Day, Lincoln (1992) *The future of low-birthrate populations*. London: Routledge.

Day, Suzanne (2007) *Fitness, fertility and femininity. Making meaning in the tuing of tubes: Afeminist discourse analysis of women's sterilization*. ProQuest Dissertations and Thesis. Saatavilla: <http://qspace.library.queensu.ca/handle/1974/450>. Noudettu 31.10.2012.

Demeny, Paul (2003) *Population policy: A Concise summary*. Teoksessa McNicoll, G & Demeny, P (toim.) *International Encyclopedia of Population*. New York: Macmillan.

Demeny, Paul (2007) A clouded view of Europe's demographic future. *Vienna Yearbook of Population Research*, 27–36.

Duden, Barbara (1994) Väestö käsitteenä. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) *Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*. Juva: WSOY, 40–51.

Dwyer, Pete (2003) *Understanding social citizenship. Themes and perspectives for policy and practice*. Bristol: The Policy Press.

Egerö, Bertil (1994) *Maailman väestökysymys – rajaton aihe*. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) *Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*. Juva: WSOY, 12–38.

Elster, Jon (1986) *Rational Choice*. New York: New York University Press.

Espenshade, Thomas (1978) Zero population growth and the economies of developed nations. *Population and Development Review*.

Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, Gøsta (2005) *Children in the Welfare State. A Social Investment Approach*. Volume 10 of DemoSoc working paper.

Eurostat (2012) *Fertility Statistics*. Saatavilla: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Fertility_statistics. Noudettu 20.11.2012.

EVL (2005) Lausunto hedelmöityslain valmistelusta. 17.8.2005 Saatavilla: [http://evl.fi/EVLMateriaalit.nsf/Documents/9F417F94500694A0C22570BE004E3C8B/\\$File/hedelmöityshoitolausunto.pdf?openElement](http://evl.fi/EVLMateriaalit.nsf/Documents/9F417F94500694A0C22570BE004E3C8B/$File/hedelmöityshoitolausunto.pdf?openElement). Noudettu 18.11.2012.

Fahey, Tony & Spedér, Zsolt (2004) Fertility and family issues in an enlarged Europe. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Saatavilla: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/115/en/1/ef03115en.pdf>. Noudettu 17.9.2004.

Fairclough, Norman (2001) Language and power. Harlow: Longman.

Fairclough, Norman (2005) Critical discourse analysis as a method in social scientific research. Teoksessa Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.) Methods of critical discourse analysis. London: Sage Publications, 121–138.

Fawcett, J. (1983) Perception of the value of children: satisfaction and costs. Teoksessa Bulatao, Rodolfo & Lee, Ronald, D. (toim.) Determinant of fertility in developing countries: a summary of knowledge. New York: Academic Press, 429–458.

Fraser, Nancy (1997) After the family wage: A postindustrial thought experiment. Teoksessa Hobson, Barbara & Berggren, Anne Maria (toim.) Crossing borders. Gender and citizenship in transition. Stockholm: Forskningsrådsnämnden, 21–55.

Fraser, Nancy (2003) Social justice in the Age of identity politic: Redistribution, recognition, and participation. Teoksessa Fraser, Nancy & Honneth, Axel: Redistribution or recognition. A political-philosophical exchange. London: Verso, 7–109.

Gallego, Ruben (2003) Valkoista mustalla. Turku: Kustannusosakeyhtiö Sammakko.

Garner, Steve (2007) Babies, bodies and entitlement: Gendered aspects of access to citizenship in the republic of Ireland. Parliamentary Affairs 60:3, 437–451.

Gauthier, Anne (1999) The State and the Family: a Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries. Oxford: Clarendon Press.

Gauthier, Anne (2008) Some theoretical and methodological comment on the impact of policies on fertility. Vienna yearbook of population research, 25–28.

Gauthier, Anne & Philipov, Dimiter (2008) Can policies enhance fertility in Europe? Vienna yearbook of population research, 1–16.

Gatvinski, Aleksander & Iarskaja-Smirnova, Jelena (2004) Demografitškaja situatsija: Genderny podhod. Teoksessa Romanov, Pavel (toim.) Aktualniiy problemy demografitšeskoi politiki. Saratov: Nautšnaja kniga, 51–61.

Georgiadis, Katerina (2011) Fertile Debates: A comparative account of low fertility in the British and Greek national press. European Journal of Population 27: 2, 243–262.

Glass, D.V. (1967) Population policies and movements in Europe. London: Frank Cass & Co. LTD.

Glass, Becky & Stolee, Margaret (1987) Family law in Soviet Russia 1917–1945. Journal of Marriage & Family 49:4, 893–902.

Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (2002) Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino.

Goscilo, Helena & Lanouc, Andrea (2006) Gender and national identity in twentieth century Russian culture. Illinois: Northern Illinois Univeristy Press.

Goskomstat (2012) Saatavilla: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/population/demography/#> Noudettu 12.11.2012

Haaga, John (2001) Comment: The Pace of fertility decline and utility of evolutionary approach. *Population and Development Review* 27: 1, 54–59.

Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (1996) *Women's voices in Russia today*. Dartmouth: Aldershot.

Haggard, Stephan & Kaufman, Robert R (2008) *Development, democracy, and welfare states. Latin America, East Asia, and Eastern Europe*. Princeton: Princeton University Press.

Hakim, Catherine (2000) *Work-lifestyle choices in the 21st century: Preference theory*. Oxford: Oxford University Press.

Hakim, Catherine (2003) A new approach to explaining fertility patterns: Preference theory. *Population & Development Review* 29:3, 349–347.

Hakovirta, Mia & Salin, Milla (2006) Valinta vai pakko? Kansainvälinen vertailu äitien preferoiman ja toteutuneen työmarkkina-aseman yhteydestä. *Janus* 14:3, 255–271.

Hantrais, Linda & Mangen, Steen (1996) *Method and Management of Cross-National Social Research*. Teoksessa Hantrais, Linda & Mangen, Steen (toim.) *Cross-National Social Research methods in the Social Sciences*. London: Printer, 1–12.

Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (2000) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.

Heikkinen, Vesa (2000) *Tekstuaalinen pirunnyrkki*. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Gaudeamus: Helsinki, 63–115.

Helsingin Sanomat (9.8.2003) Päättäjiltä tuki synnytystalkoille. Mielipide A5.

Helsingin Sanomat (11.8.2003) Pääministeri Vanhanen vaatii lisää lapsia Suomeen. Ikääntyvän Suomen ongelmiin ei vastata vain eläkeratkaisulla. Kotimaa A7.

Helsingin Sanomat (12.8.2003) Terho. Pilapiirros.

Helsingin Sanomat (29.4.2005) Halutaan: Paljon eurooppalaisia vauvoja. Eu-maat eivät ole löytäneet konstia syntyvyyden lisäämiseksi. Ulkomaat A15.

Helsingin Sanomat (2005), Nyt-liite 36. Kuusi keskustalaista miestä laati vetoomuksen yksinäisten naisten ja naisparien hedelmöityshoitojen kieltämiseksi.

Hemment, Julie (2007) *Empowering women in Russia. Activism, aid and ngos*. Bloomington: Indiana University Press.

Hemminki, Elina & Zhuochun, Wu & Guiying, Cao & Viisainen Kirsi (2005) *Illegal Births and Legal Abortions. The Case of China*. *Reproductive Health*. 2:5, 5–8.

Heuriline, Patrick (2001) Demographic pressure, economic development, and social engineering: An assessment of fertility declines in the second half of the twentieth century. *Population Research and Policy Review* 20:5, 365.

HFA-DB (2006) *European health for all database (HFA-DB)* World Health Organization Regional Office for Europe Saatavilla: <http://data.euro.who.int/hfadbf>. Noudettu 31.5.2012.

Hiidenmaa, Pirjo (2000) *Poimintoja virkakielen rekisteristä*. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Gaudeamus: Helsinki, 35–62.

Hiilamo, Heikki (2002) *The Rise and Fall of Nordic Family Policy. Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland*. Helsinki: Stakes Research Report 125.

Hiilamo, Heikki (2011) *Uusi hyvinvointivaltio*. Helsinki: Like.

Hirdman, Yvonne (2003) *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Hoem, Jan (2009) Traces of the Second Demographic Transition in Four Selected Countries in Central and Eastern Europe: Union Formation as a Demographic Manifestation. *European Journal of Population* 25:3, 239–255.

Holli, Anne Maria (2002) Suomalaisen tasa-arvopolitiikan haasteet. Teoksessa Holli Anne Maria & Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. Helsinki: WSOY, 12–31.

Holli, Anne Maria (2003) Discourse and politics for gender equality in late twentieth century Finland. Helsinki: Helsinki University Press.

Hänninen, Sakari (1996) Puhe on hyvinvoinnista ja ehdollistamisen retoriikasta. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilkka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tampere: Vastapaino, 161–174.

Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (2004) Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen. Jyväskylä: SoPhi.

Ilmakunnas, Seija (1994) Perhetuki ja syntyvyys. Tutkimuksia 51. Helsinki: Palkansaaajien tutkimuskeskus.

Isola, Anna-Maria (2008) Fertility concern in Finland and Russia: Economic thinking and ideal family size in the rhetoric of population policies. *Finnish Yearbook of Population Research* 43, 68–84.

Isola, Anna-Maria (2009) Neblagopolutšnyje semy: ritorika rossiskoi demografitšeskoj politiki. Teoksessa Rotkirch, Anna & Temkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (toim.) Novyj byt v sovremennoi Rossii. Sankt-Peterburg: Evropejski universitet v Sankt-Peterburge, 404–426.

Isola, Anna-Maria (2013) Conflicting messages of Russian population policy. Teoksessa Monsonís Payá, I & Ferri, M (toim.) Sustainability and Transformation in European Social Policy. Peter Lang. Tulossa.

Ivanov, Sergei, Vichnevsky, Anatoly & Zakharov, Sergei (2006) Population Policy in Russia. Teoksessa Caselli, G., J. Vallin and G. Wunsch. (toim.) Demography. Analysis and Synthesis. New York: Elsevier, 407–433.

Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja (1994) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Helsinki: Soste.

Jallinoja, Riitta (2004) Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Jarskaja-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2004) Single mothers, poverty and social work: a case study from Russia. Teoksessa Lyngstad, Rolv & Strand Hutchinson, Gunn & Lund, Lisbet & Olteidal, Siv (toim.) Single mother, poverty and social work. Case studies from Norway, Australia, Russia and Usa. HBO rapport 8/2004. Bodoe: Hoegskolen i Bodoe, 171–280.

Jarskaja-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2008) Gendering social work in Russia: towards antidiscriminatory practices. *Equal Opportunities* 27:1, 64–67.

Jarskaja-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2012) Doing class in social welfare discourses: “unfortunate families” in Russia. Teoksessa Salmenniemi, Suvi (toim.) Rethinking class in Russia. Farnham: Ashgate.

Jennings, Patricia (2010) God has something else in mind. Family, religion and infertility. *Journal of Contemporary Ethnography* 39:12, 215–237.

Jones, Ellen & Grupp, Fred W (2009) Modernization, value, change and fertility in the Soviet Union. Cambridge: Cambridge University Press.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen Eero (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henrikson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 179–202.
- Julkunen, Raija (2010) Sukupuolen järjestyksen ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Jukina, Irina (2009) Russkii feminizm kak vyzov sovremennosti. Pietari: Aleteija.
- van de Kaa, Dirk (1987) Europe's second demographic transition. *Population Bulletin* 42:1, 1–57.
- van de Kaa, Dirk (2002) The idea of a second demographic transition in industrialized countries. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security. Tokio, Japani, 29.1.2001. <http://sociales.cchs.csic.es/jperez/pags/Teorias/Textos/VanDeKaa2002.pdf>. Noudettu 30.8.2011.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1999) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, Anu (2010) Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miika (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 97–118.
- Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino.
- Katkova, Irina (1982) Maternal care of infants. Lapidus, Gail Warshofsky (toim.) *Women, Work, and Family In the Soviet Union*. New York: M.E. Sharpe Inc, 230–239.
- Katkova, I.P. & Jermakov, S.P., Andrušina, E.V. & Boiko, J.P. (2002) *Sovremennye problemy ohrany reproduktivnogo zdorovja i reproduktivnyh prav ženštšin*. Moskva: Izdatelstvo Rossiskogo universiteta družbu narodov.
- Keränen, Marja (2001) Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus. Kaksi tapaa lähestyä muita maita. *Politiikka* 43:2, 82–92.
- Ketting, Evert (1996) Sexual Health is Something Different. *Choices* 25:2, 1.
- Ketting, Evert (2010) Integrating sexual and reproductive health in primary health care in Europe: position paper of the European Forum for Primary Care. *Quality in Primary Care* 18:4, 269–282.
- Kharcev, A.G. & Matsikovskii, M. S (1982) Family roles and marital instability. Teoksessa Lapidus, Gail Warshofsky (toim.) *Women, Work, and Family In the Soviet Union*. New York: M.E. Sharpe Inc.
- King, Leslie (2002) Demographic Trends, Pronatalism, and Nationalist Ideologies in the Late Twentieth Century. *Ethnic and Racial Studies* 25:3, 367–389.
- Kiseleva, G. (1982) Women and demographic policy. Teoksessa Lapidus, Gail Warshofsky (toim.) *Women, Work, and Family In the Soviet Union*. New York: M.E. Sharpe Inc, 282–295.
- Klouda, T. (1996) Sexual Health? How Boring. *Choices* 25:2, 7–12.
- Kohler, Hans-Peter & Kohler, Iliana (2002) Fertility decline in the early and mid 1990s: The role of economic uncertainty and labour market crises. *European Journal of Population* 18:3, 233–262.
- Koivusalo, Meri (1994) Keskitetystä valtiosta kehitysmäihin (eli kartoitus “väestöongelmasta”) Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) *Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*. Juva: WSOY, 52–83.
- Konovalova, L.V (2004) Bednaja semja kak demografitšeskaja jedinita Rossii. – Aktualnije problem demografitšeskoj politiki. Saratov: Nautšnaja kniga, 74–79.
- Korhonen, Elina (2007) Venäläiset perheet ja seksuaalisuus murroksessa. Helsinki: Väestöliitto.
- Korkman, Sixten (2011) Onko hyvinvointivaltioilla tulevaisuutta? Helsinki: Taloustieto Oy.

Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Pitkänen, Kari & Jalovaara, Marika & Mäenpää, Elina & Ruokolainen, Anna & Ryyänen, Markku & Söderling, Ismo (2007) Suomen väestö. Helsinki: Gaudeamus.

Krause, Elizabeth (2001) Empty cradles and quiet revolution: Demographic discourse and cultural struggles of gender, race and class in Italy. *Cultural Anthropology* 16:4, 576–611.

Kuusipalo, Jaana (2002) Mitä on se tasa-arvo, jota tasa-arvopolitiikka tavoittelee? Teoksessa Holli, Anne Maria & Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. Helsinki: WSOY, 208–220.

Kuusisto, Riikka (1996) Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa Palonen, Kari (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tampere: Vastapaino, 267–292.

Larivaara, Meri & Dubikaytis, Tatyana & Kuznetsova, Olga & Hemminki, Elina (2008) Consequences of Russia's neoliberal reforms in medicine. Between a rock and a hard place: the question of money at St. Petersburg women's clinics. *International Journal of Health Services* 38:2, 357–377.

Larivaara, Meri (2010) Pregnancy prevention, reproductive health risk and morality: a perspective from public-sector women's clinics in St. Petersburg. *Critical Public Health* 20:3, 357–371.

Lapidus, Gail Warshofsky (1982) *Women, Work, and Family In the Soviet Union*. M.E. New York: Sharpe Inc.

Lammi-Taskula, Johanna (2004) Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä. *Yhteiskuntapolitiikka* 69:2, 202–206

Lassila, Jussi (2007) Paatosta vai brändejä? Fasismi nuorisojärjestö Našin retoriikassa. *Kosmopolis* 37, 59–86.

Lemish, Dafna (2012) Dynamic infertility. *Feminist Media Studies* 12:3, 371–358.

Lento, Reino (1946) Väestöpolitiittisen ajattelutavan synty ja tähänastinen kehitys Suomessa. Teoksessa: Väestöpolitiikkamme taustaa ja tehtäviä. Väestöpoliittinen vuosikirja. Helsinki: Väestöliitto.

Leon, D. & Shkolnikov, V. & McKee, M. (2009) Alcohol and Russian mortality: a continuing crisis. *Addiction* 104: 10, 1630–1636.

Lesthaeghe, Ron & van de Kaa (1986) Twee Demografische Transitie's? [Two Demographic transitions?] Teoksessa van de Kaa, Dirk & Lesthaeghe, Ron (toim.) *Bevolking: Groei en Krimp* [Population Growth and Decline] Deventer, Van Loghum Slaterus, 9–24.

Lesthaeghe, Ron (2010) The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population & Development Review* 36:2, 211–251.

Liljeström, Marianne & Rosenholm, Arja & Savkina, Irina (2000) *Models of Self. Russian Women's Autobiographical Texts*. Helsinki: Kikimora Publications. Series B:18.

Liljeström, Marianne (2004a) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino: Tampere.

Liljeström, Marianne (2004b) Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 111–138

Lindgren, Jari (1976) Aspects of the Population Questions in Finnish Social Development Policy. *Yearbook of Population Research in Finland* XIV, 1975 – 1976. Väestötutkimuslaitos, Helsinki, 17–29.

Lister, Ruth (1997) *Citizenship: Feminist perspectives*. New York: New York University Press.

- Lister, R. & Williams, F. & Anttonen, A. & Bussemaker, J. & Gerhard, U. & Heinen, J. & Johansson, S. & Leira, A. & Siim, B. & Constanza, T. & Gavanas, A (2007) New challenges for citizenship research in a cross-national context. Bristol: The Policy Press.
- Lottes, Ilse (2000) Uusia näkökulmia seksuaaliterveyteen. Teoksessa Kontula, Osmo & Lottes, Ilse (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 13–35.
- Lottes, Ilse & Adkins Charles (2003) The Construction and Psychometric Properties of an Instrument Measuring Support for Sexual Rights. *The Journal of Sex Research* 40:3, 286–295.
- Lutz, Wolfgang (2008) Demographic debate. What should be the goal of population policies? Focus on “balanced human capital development”. *Vienna yearbook of population research*, 17–24.
- Mabbett, Deborah & Bolderson, Helen (1999) Theories and methods in comparative social policy. Teoksessa Clasen, Jochen (toim.) *Comparative social policy: concepts, theories and methods*. Oxford: Blackwell, 34–56.
- Mace, Ruth (1998) The coevolution of human fertility and wealth inheritance strategies. *Proceedings of the Royal society of London* 353: 1367, 389–397.
- Macura, Milos (1974) Components of an international approach to population policy. *International Social Science Journal* 25:2, 196–206.
- Mahon, Rianne (2009) The OECD’s discourse on the reconciliation of work and family life. *Global Social Policy* 9:2, 183–204.
- Mann, Michael (2000) *The sources of social power. The rise of classes and nation-states 1760–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, T.H. (1964) *Class, Citizenship and Social Development*. With an introduction by Seymour Martin Lipset. New York: Doubleday.
- Maslow, Abraham (1970) *Motivation and personality*. New York: Harper & Row Publisher.
- Matskovski, M.S. (1993) *Semja v kriznom obštšestve*. Moskva: Rossiskaja akademija nauk, Institut sotsiologii.
- Mattila, Markku (1996) Syrjintää tieteen keinoin: rotuhygienia ja rasismi. Teoksessa Peltola, Jarmo ja Markkola, Pirjo (toim.) *Kuokkavieraiden pidot: Historian marginaalista marginaalihistoriaan*. Tampere: Vastapaino, 123–141.
- Mc Donald, Peter (2007) An assessment of policies that support having children from the perspective of equity, efficiency and efficacy. *Vienna Yearbook of Population Research*, 213–234
- Meskus, Mianna (2009) *Elämän tie*. Tampere: Vastapaino.
- Meyers, Diana (2001) The rush to motherhood. *Pronatalist discourse and women’s autonomy*. *Singns* 26:3, 735–772.
- Morel, Nathalie and Palier, Bruno and Palme, Joakim (2011) *Towards a Social Investment Welfare State: Ideas, Policies and Challenges*. Policy Press Scholarship Online.
- Morgan, Philip & King, Rosalind (2002) Why have children in the 21st century? Biological predispositions, social coercion, rational choice. *European Journal of Population* 17:3, 3–20.
- Mulder-Borgerhoff, Monique (1998) The demographic transition: are we any closer to an evolutionary explanation? *TREE* 13:7, 266–270.
- Murtaugh, Paul & Schlax, Michael (2009) Reproduction and the carbon legacies of individual. *Global Environmental Change* 19:1, 14–20.
- Myrdal, Gunnar & Myrdal, Alva (1934) *Kris i befolkningfrågan*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Nauck, Bernhard (2001) The value of children for their parents. A special action theory of fertility behavior and intergenerational relationship in cross-cultural comparison. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 53:3, 407–435.

Newman, Karen and Helzner, Judith, F (1999) Choices: Biomedical Ethics and Women's Health. *Journal of Women's Health & Gender-Based Medicine* 8:4, 459–463.

Novikova, E.E. & Iazykovva, V.S. & Iankova, Z.A. (1982) Women's work and the family.

Teoksessa Lapidus, Gail Warshofsky (toim.) *Women, Work, and Family In the Soviet Union*. New York: M.E. Sharpe Inc, 165–190.

Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä: maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.

OECD (2007) *Society at a glance: OECD social indicators*. Saatavilla: <http://www.oecd.org/dataoecd/4/24/38148786.pdf>. Noudettu 10.12.2011.

Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (1994) *Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*. Juva: WSOY.

Orloff, Ann (1996) Gender in the welfare state. *Annual Review Sociology* 1996, 51–78.

Ostner, Ilona (1993) *Slow motion: Women, work and family in Germany*. Teoksessa Lewis, Jane (toim.) *Women and social politics*. Aldershot: Edgar Elgar, 92–115.

Ovcharova, L. & Popova, D. (2005) *Child poverty in the Russian Federation*. Unicef. Saatavilla: <http://www.unicef.org/ceecis/Russiapoverty.doc>.

Palola, Elina (2004) Euroopan sosiaalinen malli. *Yhteiskuntapolitiikka* 69:4, 569–582.

Palonen, Kari (1979) *Mitä politiikka on? Luonnos politiikan tutkimuksen perusteiksi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, valtio-opin laitoksen julkaisuja 36.

Palonen, Kari & Summa, Hilka (1996) *Johdanto: Retorinen käänne?* Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Vastapaino: Tampere, 7–22.

Palonen, Kari (1997) *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11.

Palosuo, Hannele (2003) How good is “normal” health? An exercise in Russian-Finnish comparative survey methodology. *Idäntutkimus – The Finnish Review of East European Studies* 7: 3-4, 41–70.

Patosalmi, Mervi (2011) *The politics and policies of reproductive agency*. Espoo: Unigrafia.

Patsiokorvskii, V. & Patsiokorvskaja, V. (2009) *Bolšaja semja v demografitšeskoj situatsii Rossii*. *Sotsiologitšeskie issledovanija* 35:3, 121–128.

Perelman Chaim & Olbrecht-Tyteca, Lucie (1971) *The new rhetoric. A Treatise on argumentation*. London: University of Notre Dame.

Perelman, Chaim (1996) *Retoriikan valtakunta*. Vastapaino: Tampere.

Perlman, F. (2010) *Drinking in transition: trends in alcohol consumption in Russia 1994-2004*. MC Public Health.

Pierson, Christopher (2006) *Beyond the welfare state: the new political economy of welfare*. Cambridge: Polity.

Pilkington, Hilary (1994) *Russia's Youth and its Culture. A nation's constructors and constructed*. London: Routledge.

Ponukalin, A. (2004) *Demografitšeskie realnosti - sotsiologija upravlenija*. Teoksessa Romanov, Pavel (toim.) *Aktualnye problemy demografitškoj politiki*. Saratov: Nautšnaja kniga, 47–55.

Presso (12.2.2005) *Kakarakato uhkaa*. A6

Prokofyeva, Lidia & Turuntsev, Evgeny & Simpura, Jussi (1998) Family support and day-care for children for pre-school age. Russian social policy in the early 1990's. Moskova: Foundation of Economic Policy.

Raevaara, Eeva (2006) Tasa-arvo ja muutoksen rajat. Sukupuolten tasa-arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiintiökeskusteluissa. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henrikson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 9–30.

Rauttamo, Mari (1980) Valistusjärjestöstä toimeenpaneavaksi väestöpoliittiseksi elimeksi. Helsinki: Väestöliitto.

RF (1996) Kontseptsija ulušenija položenija ženštšin v Rossiskoi federatsii. Russian federatsija.

Richardson, Diane (2000) Contrasting sexual citizenship. Theorizing sexual rights. Critical Social Policy 20:1, 105–135

Rivkin-Fish, Michele (2004) Change yourself and the whole world becomes kinder. Russian activists for reproductive health and the limits of claims making for women. Medical Anthropology Quarterly 18:3, 281–304.

Rivkin-Fish, Michele (2005) Women's health in post Soviet Russia. The Politics of intervention. Bloomington: Indiana Press.

Rivkin-Fish, Michele (2006) From “demographic crisis” to “dying nation” – The politics of language and reproduction in Russia. In Goscilo, Helena & Lanoux, Andrea (toim.) Gender and national identity in twentieth-century Russian culture. Illinois: Northern Illinois University Press, 151–173.

Rivkin-Fish, Michele (2010) Pronatalism, Gender Politics, and the Renewal of Family Support in Russia: Towards a Feminist Anthropology of ‘Maternity Capital. Slavic Review 69:3, 701–724.

RK (2008) Respublika Karelija. Zakonodatelnoje sobranije Respubliki Karelija. Postanovlenije ot 17. Aprelija 2008. O regionaljoi tselvoi programme ”Ulušenije demokrafitšeskoj situatsii Respubliki Karelija na period 2008–2010 godov i do 2015 goda.

Rodrigues, Maria (2010) On the EU2020 strategy: contributions after the Lisbon agenda Experience. Saatavilla: http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/EU202020_Contributions_100112a.pdf. Noudettu 17.9.2011.

Rosaldo, Renato (1994) Cultural citizenship and educational democracy. Cultural Anthropology 9:3, 402–411.

Rotkirch, Anna (2000) The Man question. Loves and lives in Late 20th century Russia. Helsinki: University of Helsinki – Department of Social Policy: Research Reports 1.

Rotkirch, Anna & Temkina, Anna (2002) Sovetskie gendernye kontrakty i ih transformatsiia v sovremennoi Rossii. Sotsiologitšeskie issledovanija No 11, 4–15.

Rotkirch, Anna (2004) “Coming to stand on firm ground”: the making of a Soviet working mother. Teoksessa Bertaux, Daniel & Thompson, Paul & Rotkirch, Anna (toim.) On Living Through Soviet Russia. London: Routledge.

Rotkirch, Anna & Temkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (2007) Who Helps the Degraded Housewife? Comments on Vladimir Putin's Demographic Speech. European Journal of Women's Studies 14:4, 349–357.

Rotkirch, Anna & Temkina, Anna (2007) Sovjetskie gendernye kontrakty i transformatsija v sovremennoi Rossii. Teoksessa Zdravomyslova, Elena & Temkina, Anna (toim.) Rossiiskii genderny porjadok: Kollektivnaja monografija. Pietari: Evropeiskii universitet, 169–200.

Rønsen, Marit (2004) Fertility and Public Policies – Evidence from Norway and Finland. *Demographic Research* 10, 143–170.

Rønsen, Marit & Skrede, Kari (2008) Fertility trends and differentials in the Nordic countries – Footprints of welfare policies and challenges on the road ahead. *Vienna yearbook of population research*, 103–123.

Saari, Milja (2013) Sukupuolten palkkaeriarvoisuus tasa-arvon ikuisuuskysymyksenä. Teoksessa Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulma tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus, 201–225.

Salmenniemi, Suvi & Rotkirch, Anna (2008) Suhteiden Venäjän. Helsinki: Gaudeamus.

Salmenniemi, Suvi (2012) Introduction. Rethinking class in Russia. Farnham: Ashgate

Salmenniemi, Suvi (2013) Valta, vastarinta ja vapautus: Feminismi ja naisliike Venäjällä. Tulossa.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2010) 6+6+6 -malli vanhempainvapaan uudistamiseksi. Päätöksen tueksi. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.

Scott, Joan (1986) Gender. A useful category of historical analysis. *The American Historical Review* 91:5.

SETA 28.2.2006 Kirje kansanedustajille hedelmöityslain muuttamiseksi. Saatavilla: [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\$APPL=utpptk&\\$BASE=faktautpptk&\\$THWIDS=0.55/1353256135_73333&\\$TRIPPIFE=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?$APPL=utpptk&$BASE=faktautpptk&$THWIDS=0.55/1353256135_73333&$TRIPPIFE=PDF.pdf). Noudettu 18.11.2012.

Simonen, Emilia (2007) Katsaus syntyvyyden taloudellisia taustamuuttujia koskevaan tutkimukseen ja hyvinvointivaltioon syntyvyyden selittäjänä. Turku: Turun yliopisto. Research reports nro 121.

Sipilä, Jorma (2011) Hyvinvointivaltio sosiaalisena investointina: älä anna köyhälle kalaa vaan koulutus! *Yhteiskuntapolitiikka* 76: 4. 359–372.

Sipponen, Kauko & Hulkko, Jouko (1976) The Population Situation in Finland and the Population Policy it requires. *Yearbook of Population Research in Finland*. XIV 1975–1976. Väestöntutkimuslaitos, Helsinki, 9 – 17.

Sobotka, Tomáš (2008) The diverse faces of second demographic transition in Europe. Teoksessa Frejka, T & Sobotka, T & Hoem, J.M & Toulemon, L (toim.) Childbearing trends and policies in Europe. *Demographic research, Special Collection* 19:7, 171–224.

Sobotka, Tomáš & Lutz, Wolfgang (2009) Misleading policy messages from the period TFR: Should we stop using it? *European Demographic Research Papers* 4. Vienna: Vienna Institute of Demography of the Austrian Academy of Sciences

Spektorowski, Alberto (2004) The eugenic temptation in socialism: Sweden, Germany and the Soviet Union. *Comparative Studies in Society and History* 46:1, 84–106.

Spros (2003) Prisynek – eštše ne soldat.

Standing, Guy (1998) Societal impoverishment: the challenge for Russian social policy. *Journal of European Social Policy* 8:1, 23–42.

Stark, Laura & Kohler Hans-Peter (2002) The debate over low fertility in the popular press: A cross-national comparison, 1998 – 1999. *Population Research and Policy Review* 21:6, 535–574.

Stevenson, Nick (2003) Cultural citizenship: cosmopolitan questions. Maidenhead: Open University Press

STM (2006) Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen. Toimintaohjelma 2007–2010. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006: 83. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (2008) Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008: 16. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Strömmer, Aarno (1991) Väestökehitys ja väestöpolitiikka. Teoksessa Österlund, Kalle & Auvinen, Riitta & Peräläinen, Antero & Pulkkinen, Aimo (1991) Väestöliitto 1941–1991. Perheen puolesta. Helsinki: Väestöliitto.

Summa, Hilka (1989) Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17 Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Sutela, Hanna (2013) Määräaikainen työ ja perheellistyminen Suomessa 1984–2008. Helsinki: Tilastokeskus.

SVT (2012) Suomen virallinen tilasto: Syntyneet. Helsinki: Tilastokeskus .Saatavilla: http://www.stat.fi/til/synt/2010/synt_2010_2011-04-15_tie_001_fi.html Noudettu 12.11.2012.

Suominen, Leena (1975) Family policy motives behind proposals in the Finnish Parliament. Väestötutkimuksen vuosikirja 14. Helsinki: Väestöliitto.

Swim, Janet & Clayton, Susan & Howard George (2011) Human behavioral contributions to climate change. Psychological and contextual drivers. *American Psychologist* 66: 4, 251–264.

Teitelbaum, Michael & Winter, Jay (1985) The fear of population decline. California: Academic Press.

Teitelbaum, Michael & Winter, Jay & Longman, Philip (2004) Demography is not destiny. *Foreign Affairs* 83:5, 152–154.

Temkina, Anna & Rotkirch, Anna (1997) Soviet gender contracts and their shifts in contemporary Russia. *Idäntutkimus*, 9:2, 6–24.

Therborn, Göran (2004) *Between Sex and Power. Family in the world 1900–2000*. London: Routledge.

Thornton, Arland & Philipov, Dimiter (2007) Developmental idealism and family and demographic change in Central and Eastern Europe. *European Demographic Research Papers* 2007, 3.

Tuomaala, Salome (2011) Keskeytyksiä elämässä: Naisten toimijuudet aborttikertomuksissa. Uskonotieteen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

UNdata (2012) Saatavilla: <http://data.un.org/Data.aspx?d=SOWC&f=inID%3A127>. Noudettu 15.11.2012.

UNFPA (2011) The state of world population 2011. People and possibilities in a world of 7 billion. Saatavilla: <http://foweb.unfpa.org/SWP2011/reports/EN-SWOP2011-FINAL.pdf>. Noudettu 15.11.2012.

Uljas, Päivi (2012) Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikeshinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet, suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina. Helsinki: Like.

Udry, Richard (1994) The nature of gender. *Demography* 31:4, 561–573.

Urponen, Maija (2010) Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leenamajja & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 292–304.

Vitali, Agnese & Billari, Francesco C. & Prskawetz, Alexia & Testa, Maria Rita (2007) Preference theory and low fertility: a comparative perspective. *European Demographic Research Papers* 2.

VN (2005) Ikärakenteen muutokseen varautuminen. Tulevaisuusselonteon linjausten eteneminen vuonna 2005. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian raportteja.

VN (2009) Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisusarja.

VN (2011) Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisuja.

Volkov, A.G (1982) In the status of women and the demographic development of the family. Teoksessa Lapidus, Gail Warshofsky (toim.) Women, Work, and Family In the Soviet Union. New York: M.E. Sharpe Inc, 218–229.

Voronina, Olga (2008) Ženskij sjezd. Sjezd vsjeh cjest (osobnosti rossiskogo ženskogo samosoznaniya na etape suverennoi demokrati). Gendernye issledovanija 18.

Vuori, Jaana (2004) Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino: Tampere, 93–117.

Vuori, Jaana (2010) Äitiys sukupuolikysymyksenä. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leenamaija & Juvonen, Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 109–119.

Walby, Sylvia (1994) Is citizenship gendered? Sociology 28:2, 379–395.

Wallerstein, Immanuel (1999) The end of the world as we know it. Social science for twenty-first century. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Weller, Robert & Bouvier, Leon (1981) Population. Demography & Policy. New York: St. Martin's Press.

Wodak, Ruth & Meyer, Michael (2005) Methods of critical discourse analysis. London: Sage Publications.

Wodak, Ruth (2005) The discourse – historical approach. Teoksessa Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.) Methods of critical discourse analysis. London: Sage Publications, 63–94.

World Bank (2005) Russian Federation: Reducing Poverty through Growth and Social Policy Reform. Report No. 28923-RU: Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region.

Wrede, Sirpa (2008) Unpacking gendered professional power in the welfare state. Equal Opportunities International 27:1, 19–33.

Zakharov, Sergei (1999) Fertility trends in Russia and the European newly independent states: crisis or turning point. Population Bulletin of the United Nations No 40/41, 292–317.

Zakharov, Sergei (2008) Russian Federation: From the first to second demographic transition. Demographic Research 19, 907–972.

Zdravomyslova, Elena (1996) Problems of becoming a housewife. Teoksessa Haavio-mannila, Elina & Rotkirch, Anna (toim.) Women's voices in Russia today. Aldershot: Dartmouth.

Zdravomyslova, Elena, Temkina, Anna (2006) Gendered citizenship in Soviet and Post-Soviet societies. Teoksessa Tolz, Vera & Booth, Stephenie (toim.) Gender and nation in contemporary Europe. Manchester: Manchester University Press, 96–115.

Zdravomyslova, Elena & Temkina, Anna (2007) Neotraditsionalizm(y) – transformatsija gendernogo grazdanstva v sovremennoi Rossii. Teoksessa Zdravomyslova, Elena & Temkina, Anna (toim.) Rossiiskii genderny porjadok: Pietari: Evropeiskii universitet, 201–212.

YK (1996) National population policies. United nations publications, databases and software on population. New York: United Nations Secretariat.

YK (2010) World population policies 2009. Department of Economics and Social Affairs. Population Division. Se.A/293 New York: United Nations. Saatavilla:

<http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2009/WPP2009%20web/Countries/WPP2009%20Frame.htm>. Noudettu 2.1.2012.

Yurchak, Aleksei (2006) *Everything was forever, until it was no more: the last soviet generation*. Princeton: Princeton Univeristy Press.

Yuval-Davis, Nira (1994) *Gender and Nation*. London: Sage.

Yuval-Davis, Nira (2011) *The politics of belonging: intersectional contestations*. Thousand Oaks: Sage.

HAASTATTELUT JA PUHEET

Andrjušina, Ekaterina (2005) Väestön ja talouden tutkimuksen keskuksen tutkija, Moskova. Haastattelu.

Katkova, Irina (2005) Väestön ja talouden tutkimuksen keskuksen professori, Moskova. Haastattelu.

Kautto, Mikko (2011) Tulevaisuusselonteon toimittaja. Haastattelu.

Malyševa, Marina (2005) Moskovon sukupuolen tutkimuksen keskus. Haastattelu.

Novikova, Valentina (2007) Nais naisjärjestö Nadežda, Sortavala. Haastattelu.

Putin, Vladimir (2006) Annual address to Federal Assembly of the Russian federation 10 May, Marble Hall, Kremlin, at: Saatavilla: www.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml.

Sillanpää, Matti (2004) Lapsiperheiden Etujärjestön 3+ -projektin asiamies. Haastattelu.

Simbirtseva, Lidia (2005) Pietarin yhteiskunnallisen organisaatio ”Naisten terveys” puheenjohtaja. Haastattelu.

Soini, Anne (2011) Lapsiperheiden Etujärjestön tiedottaja. Sähköpostihaastattelu.

Ušakova, Valentina (2005) Sosiologian professori, Pietarin valtionyliopisto. Haastattelu.

Vanhanen, Matti (2003) Väestökehitys ja väestöpolitiikka ovat tärkeitä aiheita. Puhe Väestöpoliittisessa tulevaisuusfoorumissa.

AINEISTO

Venäjän politiikka-asiakirjat (suluissa viittaustapa tekstissä)

Lasten asema. *Osnovyje napravlenija gosudarstvennoi sotsianoj politik po uluštšenižu položenija detei v Rossijskoi Federatsii do 2000 goda.*

Konseptio Venäjän väestön lisääntymisterveysten turvaamisesta vuosille 2000–2004 ja toimenpidesuunnitelma sen toteuttamiseksi. *Kontseptija ohrany reproduktivnogo zdorov'ja naselenija Rossii na period 2000 – 2004 gg. I plan meroprijati po jeje realizatsii.* (Lisääntymisterveys)

Federaation tavoiteohjelma ”Perhesuunnittelu” vuosille 1998–2000. *Federalnaja tselevaja programma ”Planivovanie semi” na 1998 – 2000 gody.* (Perhesuunnittelu)

Federaation tavoiteohjelma ”Turvallinen äitiys vuosille 1998 – 2000. 19.9.1997. N 1207. *Federalnaja tselevaja programma ”Bezopasnoe materinstvo” na 1998 – 2000 gody.* (Turvallinen äitiys)

Venäjän lapset, tavoiteohjelma 2003–2006. *Federalnaja tselevaja Programma ”Deti Rossii” na 2003 – 2006 gody.* (Venäjän lapset)

Alaohjelmat

Orvot lapset ”*Deti-sirotjy*”

Alle täysi-ikäisten elämän turvaaminen ”*Profilaktika beznadzornosti i pravonarušenijs nesoversšennoltnih*”

Lahjakkaat lapset ”*Odarennye deti*”

Terve lapsi ”*Zdorov'i rebenok*

Terveiden ihmisten terveyden suojeleminen ja vahvistaminen 2003–2010. *Zdorov'ja zdorovyh na 2003 - 2010 gody. Ministerstvo zdravooхранenijs Rossijskoj federatsijs prikaz ot 3. Marta 2003 goda N 11.* (Terveys 2003)

Venäjän kieli –tavoiteohjelma 2006–2010. *O federalnoj tselevoi programme ”Russki jazyk 2006-2010 gody”. Pravitelstvo Rossijskoi federatsijs postanovlenie ot 29 dekabreja 2005 g. N 833.* (Venäjän kieli)

Väestökehityksen konseptio vuoteen 2015 saakka. 31.9.2001. *Pravitelstvo Rossijskoi federatsijs. Rasporjaženie ot 24 sentjabreja 2001 goda N 1270. O kontseptsijs demografitšeskiego razvitija Rossijskoi federatsijs na period do 2015 goda.* (Väestöpoliittinen ohjelma 2001)

Väestöpoliittinen konseptio vuoteen 2025. 9.10.2007. *Kontseptsijs demografitšeskoj politiki Rossijskoj federatsijs na period do 2025 goda.* (Väestöpoliittinen ohjelma 2007).

Vanhempien kunnia 2008. Presidentin ukaasi. *Ukaz prezidenta Rossijskoi federatsijs ”Ob utšreždženijs ordena ”Roditel'skaya slava” 13.5.2008.* (Vanhempien kunnia)

Venäjän federaation sukupuolistrategia *Gendernaja strategijs Rossijskoi federatsijs. Ministertsvo truda i sotsinogo razvitija. Rossijskoi federatsijs. 2002.* (Sukupuolistrategia)

Lakialoitteet

Bioetiikan periaatteen terveydenhuollossa. Isänmaa-puolueen lakialoite 1998.

Printsipy obespeštšenijs bioetiki v oblasti zdravooхранenijs. 1998

Venäjän federaation kansalaisen lisääntymisoikeudet ja niiden turvaaminen. Naisten, perheiden ja nuorten asioiden komitean lakialoite 1998. *O reproduktivnyh pravah graždan RF i garantijah ih osuštšestvlenijs. Komiteta po delam ženštšin, semi i molodeži 1998.*

Kannanottoaineistot

Ortodoksinen kirkko, verkkosivut, hakusanat väestö ja syntyvyys. Saatavilla:
<http://www.patriarchia.ru/db/news/>

Lisääntymisoikeudet Venäjällä. Sukupuolen tutkimuksen laitos, Moskova. Seminaariraportti ja -
materiaali. *Reproduktivnye prava v Rossii. Predely zakonodatelnogo regulirovanija. Moskovski tsentr
gendernyh issledovani 2001.*

Suomen aineisto

Perhe- ja väestötoimikunnan mietintö (1995) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma (1998) Helsinki: Väestöliitto.

Perhepoliittinen strategia (2003) Linjauksia ja taustoja perhepolitiikan kehittämiseen. Helsinki:
Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tuomitut vähenemään. Suomalaiset ja lisääntymisen vaikea taito (2003) Helsinki:
Elinkeinoelämän valtuuskunta, EVA. 2003

Väestöpoliittinen ohjelma (2004) Helsinki: Väestöliitto.

Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä,
väestöpolitiikasta ja ikärakanteen muutokseen varautumisesta (2004) Helsinki: Valtioneuvosto.

Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?
Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. (2004) Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. Helsinki:
Valtioneuvosto.

Liite 1.

Venäjän ja Suomen valtion vakuutusrahastojen maksamat perhe-etuudet vuonna 2012

Venäjän perhevapaiden maksimikesto on 36 kuukautta. Perhevapaa voidaan jakaa kahteen osaan 1) 0–1,5 vuotta ja 2) 1,5–3 vuotta.

Venäjän sosiaalivakuutusrahasto, FSS (Fond sotsialnogo strahovaniya) maksaa perhevapaatuet. Äitiysvapaa kestää 1,5 vuotta. Lähes kaikki äidit pitävät äitiysvapaan. Tuki on 40 prosenttia työpaikan keskivertopalkasta. Tukea maksetaan lapsen täytettyä 1,5 vuotta. Vuonna 2012 tuki oli maksimissaan 14 625 ruplaa. Esikoisesta maksetaan vähintään 1 500 ruplaa ja toisesta lapsesta vähintään 3 000 ruplaa kuukaudessa. Koko tukisumma ei saa ylittää 6 000 ruplaa. Jos hoidetaan kahta lasta yhtä aikaa, tuet lasketaan yhteen, mutta tuet eivät saa ylittää keskipalkkaa.

Hoitovapaa (1,5–3 vuotta) voidaan käyttää osittain tai kokonaan. Hoitovapaan käyttäjä eli käytännössä aina äiti merkitsee hakemukseen, haluaako työskennellä osa-aikaisesti tai tehdä etätöitä. Laki ei määrää työpäivien pituutta, vaan se neuvotellaan työnantajan kanssa. Hänellä on oikeus Venäjän sosiaalivakuutusrahaston maksamaan tukeen. Hoitovapaat kerryttävät työssäoloaikaa. Sosiaalivakuutusrahasto ei maksa tukea hoitovapaan aikana.

Venäjän työlaainsäädännön mukaan (§ 256) mukaan hoitovapaata voi käyttää myös lapsen isä tai isoisä, isoäiti ja muu holhooja. Kaksosten kohdalla molemmat vanhemmat / kaksi isoäitiä tai –isä ovat oikeutettuja tukeen.

Jos isä on hoitovapaalla, äidin on oltava töissä. Jos äiti sairastuu, isä voi jäädä hoitovapaalle. Tällöin isä tarvitsee todistuksen, josta käy ilmi, ettei äiti ole perhevapaalla. Työnantaja ei lain mukaan saa vastustaa isän jäämistä hoitovapaalle.

Venäjä ei ole allekirjoittanut ILO:n (International Labour Office) äitiyssuojelun sopimusta.

Suomi

Perhevapaat kestävät maksimissaan 36 kuukautta. Näistä 105 työpäivää on äitiysvapaata ja tuki määräytyy palkan mukaan. Minimituki on 23,77 euroa arkipäivältä. Keskipalkkaiselle ja tätä hieman korkeammalle palkansaajalle tuen suuruus on noin 70 prosenttia vuotuisista työtuloista. Tuella on yläraja. Lähes kaikki äidit pitävät äitiysvapaan. Jos äiti sairastuu, isä voi käyttää äitiysvapaan, kun yhdeksän päivän omavastuu sairastamisesta on kulunut.

Vanhempainvapaa kestää 158 päivää. Tuki määräytyy palkan mukaan, ja sille on yläraja. Äidit käyttävät suurimman osan vanhempainvapaasta. Isät käyttävät noin kahdeksan prosenttia vanhempainvapaapäivistä.

Jos vanhemmat saavat toisen lapsensa ennen ensimmäisen lapsen täytettyä kolme, äitiys- ja vanhempainvapaa maksetaan ensimmäistä lasta edeltävien työtulojen mukaan.

Isyysvapaa kestää 18 työpäivää. Tuki määräytyy palkan mukaan, ja sille on yläraja. Valtaosa isistä käyttää isyysvapaan. Jos äiti luovuttaa vanhempainvapaasta kaksi viimeistä viikkoa isälle, isä voi jäädä enintään kuusi viikkoa kestäväälle isäkuukaudelle.

Suomi ei ole allekirjoittanut ILO:n äitiyssuojelun sopimusta.

Liite 2.

Käytännön perhetyön ammattilaisten haastattelujen tukikysymykset Venäjän Karjala, syksy 2008

1. Syntyvyys

Ketkä mielestänne puhuvat eniten syntyvyydestä Venäjällä?

Onko syntyvyys mielestänne liian alhainen? Jos on, niin miksi?

Miksi syntyvyyden pitäisi olla korkeampi?

Mitkä tekijät mielestänne eniten aiheuttavat alhaista syntyvyyttä?

Mikä olisi hyvä lapsiluku perheessä ja miksi?

2. Perheet

Virallisissa ohjelmissa korostetaan paljon perheitä ja perhearvoja. Mitä käytännössä teidän mielestänne tarkoittaa se, että politiikkaohjelmissa kirjoitetaan ”perheen vahvistamisesta”?

Mitkä ovat mielestänne tärkeimpiä perhearvoja?

Mikä on yksinhuoltajien asema Venäjällä?

Minkälaisia monilapsiset perheet ovat?

Mitkä ovat mielestänne suurimmat perheitä koskevat ongelmat / vahvuudet?

3. Terveys

Politiikkaohjelmissa kirjoitetaan paljon venäläisten terveydentilasta ja siitä, että erityisesti lapset voivat huonosti. Ohjelmissa mainitaan muun muassa käsite absoluuttinen terveys. Mitä se mielestänne tarkoittaa?

Mitä mielestänne tarkoittaa normaali terveys?

Miksi mielestänne venäläiset voivat huonosti ja ovat sairaita?

4. Kansalaisuus / Yksilönä Venäjällä

Miten määrittelisitte sanan ”lisääntymisoikeus”. Mitä se tarkoittaa?

Mitä velvollisuuksia teidän mielestä Venäjän kansalaisella on?

Assosioi viisi sanaa, jotka tulevat mieleen sanasta ”yhteiskuntakelpoinen kansalainen”